

Žensko pismo i katolicizam Side Košutić u knjizi novela "Mimoza sa smetlišta": interpretacija i metodički pristup

Hader, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:572359>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

**ŽENSKO PISMO I KATOLICIZAM SIDE KOŠUTIĆ U KNJIZI
NOVELA *MIMOZA SA SMETLJIŠTA*: INTERPRETACIJA I
METODIČKI PRISTUP**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Lucija Hader

Zagreb, 9. ožujka 2022.

Mentor

Prof. dr. sc. Dean Slavić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. O ženskome pismu.....	3
2.1. Žensko pismo u Hrvatskoj.....	5
3. Književni lik u teoriji književnosti	7
3.1. Ženski lik na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće	10
4. Uloga i položaj Side Košutić u hrvatskoj književnosti	13
4.1. Društveno-politički kontekst stvaranja.....	14
4.2. Stvaralaštvo Side Košutić kao povratak književnim obilježjima realizma	18
4.3. Značajnija djela književnoga opusa Side Košutić	20
5. Teorija novele	22
6. Interpretacija knjige novela <i>Mimoza sa smetljišta</i>	25
6.1. <i>Mimoza sa smetljišta</i>	26
6.2. <i>Uvijek je tako, mila moja</i>	32
6.3. <i>Dva krasna modra oka</i>	36
6.4. <i>Slijepe oči</i>	38
6.5. <i>Glista se sprema</i>	42
7. Metodčki pristup književnome djelu	46
7.1. Nastavna priprema za sat iz Hrvatskog jezika	49
7.2. Kritički osvrt na održani sat	75
8. Zaključak.....	78
9. Sažetak	80
10. Literatura	81

1. Uvod

Sida (Sidonija) Košutić (Radoboj, 20. ožujka 1902. – Zagreb, 13. svibnja 1965.) hrvatska je spisateljica, koja je svoja djela objavila najvećim dijelom u razdoblju od 1927. do 1942. Školovala se u Krapini i Zagrebu, gdje je završila Učiteljsku školu, no slaba zdravlja i krhka, u struci nije bila zaposlena. Umjesto toga obavljala je različite poslove u državnim službama te je bila glavna urednica *Hrvatskog ženskog lista*. Nakon Drugog svjetskog rata zaposlila se kao lektorica u Nakladnom zavodu Matice hrvatske, *Vjesniku* i *Seljačkoj slozi*. Okušala se u pisanju različitih žanrova poput drame, romana, novela, članaka i pjesama (Brešić, 1997).

Kako navodi Dujčić (2011: 51), Sida Košutić u svojim je djelima, uz mistično i religiozno, tematizirala i realistično i socijalno iskustvo, što najbolje potvrđuje njezino središnje djelo – trilogija iz seljačkoga života *S naših njiva – Plodovi zemlje* (1936), *Magle* (1937) i *Bijele tišine* (1940). U njezina se glavna djela, uz spomenute romane, ubrajaju sljedeća ostvarenja: drama u tri čina *K svitanju* (1927); roman *Portreti* (1928); hagiografska biografija blaženoga Henrika Suza *Sluga vječne mudrosti* (1930); zbirka pjesama *Osmijesi* (1942); zbirka pjesama u prozi *Vjerenička žetva* (1942) i alegorična pripovijetka *Vrijeska* (1942) (Brešić, 1997).

Njezina djela vjerski su nadahnuta i usmjerena promicanju istine, ljepote i dobrote. Tematizirajući patnju nedužnih, ona se za njih zalaže vjerujući pritom u snagu Božje prisutnosti i dobrote (Lice, 2015: 322). Kako bi svojim djelima dala puno značenje, Sida povezuje stvaralačko i vjersko nadahnuće te društveni angažman (Lice, 2015: 325). Upravo je takav spoj vjerskoga nadahnuća i društvene svijesti vidljiv u njezinoj zbirci novela *Mimoza sa smetlišta*.

Najprije će se govoriti o ženskome pismu, pojmu koji u drugoj polovici 20. stoljeća uvode predstavnicice tzv. feminističke kritike. U obzir će se uzeti tumačenja i definicije pojma s gledišta različitih autora, a paralela će se povući i s pojmovima poput ženskoga pisanja i ženske književnosti. Kao polazna definicija ženskoga pisma uzet će se ona oko koje su se složile autorice Kornelija Kuvač-Levačić i Jelena Alfirević. Autorice, govoreći o pojmu ženskoga pisma, naglašavaju upravo specifično žensko iskustvo kao pismo razlike, čije upisivanje u tekstove ne ovisi nužno o spolu autora te ističu važnost samoga sadržaja vezanog uz položaj žena u društvu i tvorbu ženskoga identiteta, o čemu će biti više riječi u nastavku teksta. U novelama Side Košutić analizirat će se upravo to specifično žensko iskustvo i spomenuti sadržaji, ali i problemi s kojima se susreću ostali potlačeni pripadnici društva.

Nakon prvotnoga definiranja pojma ženskoga pisma, uslijedit će kraći pregled povijesti hrvatske ženske književnosti, a potom će se studija posvetiti književnome liku u teoriji književnosti. Nakon toga slijedi poglavlje o ženskome liku s kraja 19. i početka 20. stoljeća. U obzir će se uzeti nekoliko autora i njihova tumačenja ženskih likova iz toga vremenskog razdoblja te će se uspostaviti tipologija ženskih likova, na temelju koje će se poslije okarakterizirati ženski likovi iz novela Side Košutić, među kojima se kao najvažniji tipični ženski likovi izdvajaju takozvane *femme fragile*, odnosno krhka žena, i žena majka.

Poglavlje *Uloga i položaj Side Košutić u hrvatskoj književnosti* objasnit će, prije svega, u kojim je društveno-povijesnim okolnostima autorica stvarala svoja djela kako bi se protumačilo zašto je do dana današnjeg ostala tako malo poznata. Objasnit će se kako su Sidina prozna djela, iako ih stvara u 20. stoljeću, svojevrsan povratak realizmu. Potom će se navesti važnija djela njezina književnoga opusa.

Slijedi središnji dio studije – interpretacija i metodički pristup izabranoj knjizi novela. Nakon uvodnoga dijela o samoj zbirci novela *Mimoza sa smetljišta*, temama koje obrađuje te pojašnjenja samoga žanra novele, slijedi interpretacija, kojom će se nastojati uočiti mjesta na kojima je vidljiv autoričin katolički angažman, kao i njezina reakcija na neravnopravnost spolova i društvenu nepravdu općenito. Istražit će se međudjelovanje tih dvaju ideologema, katoličkog (kršćanskog) i društvenog, ponajviše (pred)feminističkog, s naglaskom na konstruiranje najprije ženskih, a potom i ostalih obespravljenih likova u novelama. Pritom će se najviše prostora dati prvim dvjema novelama *Mimoza sa smetljišta* i *Uvijek je tako, mila moja*, koje tematiziraju upravo patnju ženskih likova, koja proizlazi iz patrijarhalnoga uređenja društva. Potonjoj će se noveli uz interpretaciju pristupiti i metodički, odnosno ulomci će se novele *Uvijek je tako, mila moja* tumačiti kao nastavna jedinica u drugome razredu gimnazije kako bi se ispitali stavovi i doživljaji učenika te ih se upoznalo sa samom autoricom. Prikazat će se i nastavna priprema za sat iz Hrvatskoga jezika te će se dati kritički osvrt na realizaciju sata u nastavi.

Na kraju će se zaključiti o autoričinu stavu prema patrijarhalnome društvu te načinu na koji pokazuje svoj društveni angažman kada je u pitanju borba za ravnopravnost spolova i društvenih slojeva. Odgovorit će se na pitanje vjeruje li autorica u mogućnost društvene promjene i emancipacije potlačenih slojeva društva. Budući da je u pitanju književnica snažnoga vjerskog nadahnuća, koje upisuje i u svoje novele, zaključit će se također o ulozi i važnosti religije pri tematiziranju patnje „drugoga“ uzrokovane društvenom nepravdom i ljudskom okrutnošću.

2. O ženskome pismu

O feminizmu kao političkome pokretu s početka dvadesetoga stoljeća, koji nastaje potaknut socijalnim promjenama modernoga doba, u svojoj studiji govori Andrea Zlatar (2007: 131). Njegov je glavni cilj bio emancipacija i ostvarivanje ravnopravnosti žena u društvu preoblikovanjem postojećih odnosa moći, potkopavanjem patrijarhalnih uzoraka i uvedbom različitih strategija otpora. Najsnažnije socijalno djelovanje unutar feminizma zabilježeno je šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, a uključivalo je „kolektivnu akciju, žensku solidarnost i političko djelovanje“ (Zlatar: 2007: 131).

Paralelno s društvenim i političkim djelovanjem oblikovala se književna teorijska, kao i umjetnička feministička praksa. Ipak, prihvaćeniji od pojma feminističke književnosti pojam je ženskoga pisma, kojemu će ovo poglavlje biti u prvome redu posvećeno. Ono se i danas koristi, a upotrebljava se kao „opći nazivnik za autorice, koje se bave već tradicionalno poimanim ženskim temama“ (Zlatar: 2007: 131). Dok se feminizam odnosi na društveni pokret i svjetonazor, koji se zalaže za unaprjeđenje položaja ženâ uklonjenjem spolne dominacije i diskriminacije te promicanjem rodne jednakosti u svim područjima života (*Hrvatska enciklopedija*, 2021), pojam se ženskoga pisma, koji uključuje autentičnost ženskoga glasa, zadržava, dakle, na polju umjetnosti, odnosno književnosti. U nastavku će se objasniti kako pojmu pristupaju različiti autori.

Žensko je pismo termin, koji u drugoj polovici 20. stoljeća uvode anglosaksonske i francuske književnice, filozofkinje i književne teoretičarke, odnosno predstavnice tzv. feminističke kritike. Među anglosaksonskim se predstavnicama ističu E. Showalter, Judit Butler i Adriene Rich, od francuskih izdvojiti valja H  l  ne Cixous i Luce Irigaray. U Hrvatskoj su se njime najviše bavili Ingrid Šafranek, Vida Flaker, Vladimir Biti, Andrea Zlatar, Helena Sablić-Tomić i drugi autori (Kuvač-Levačić, Alfirević, 2017: 571).

Autorica Šafranek, govoreći o pojmu ženskoga pisma, tvrdi kako on za nju nije istoznačan pojmu ženske književnosti. Potonji se pojam odnosi na žensku produkciju općenito, dok žensko pismo podrazumijeva „djela u kojima su autorice više ili manje svjesne svoje – i to ne samo spolne – specifičnosti, gdje one doista upisuju vlastitu različitost, i to ne samo na tematskoj, nego i na tekstualnoj razini“, te nastoje učvrstiti svoju poziciju „žene–subjekta–koji–piše“ (Šafranek, 1983: 7). Razmišljajući o ženskome pismu, osnovna je metodološka teškoća artikuliranje njegove specifičnosti. Velik je broj tekstova, u kojemu je to „upisivanje

ženskosti“ ostvareno na različite načine, a teškoće se javljaju i prigodom određivanja korpusa ženske književnosti. Šafranek tvrdi kako je zapravo malen broj izrazito ženskih tekstova, u koje se ta ženskost svjesno upisuje (Šafranek, 1983: 10).

Premda je teško riješiti dilemu postoji li uopće zasebno žensko pismo, sigurno je kako postoje prepoznatljive komponente kod određenoga broja autorica, za koje je jezik izražajnost ženskosti, a ne neutralnost (Šafranek, 1983: 11). U Francuskoj se već duže vrijeme govori o ženskome pismu. Ondje je u uporabi pojam *écriture féminine*, prema kojemu je žensko pismo ono što se zbiva na razini stila, na razini *écriture*. Barthes o pojmu govori u širem smislu – za njega *écriture* podrazumijeva pojam stila, ali je širi. Stil je nešto nesvjesno što u nama piše, a *écriture* svjesno korištenje jezika. Za autoricu Šafranek riječ je o pismu razlike – žensko je pismo upisivanje ženskosti u tekst (Šafranek, 1983: 15).

Dujmić (1998), nadalje, govori o ženskome pisanju, terminu oslobođenome predrasuda o ženskom ili muškom načinu pisanja te estetskih ili poetoloških kriterija određenih spolnom pripadnošću. Pojam obuhvaća tekstove hrvatske književnosti XIX. i prve polovice XX. stoljeća, koje su napisale žene. Autorica drži kako „lirsko omekšavanje, pogled iznutra, ispovjednost, labave ili kolažirane strukture (...) nisu stilske izvedenice spolne pripadnosti“ (Dujmić, 1998: 7). Autorica razlikuje, dakle, žensko pisanje od ženskoga diskursa (pisma), a glavna je razlika, slično saznanjima do kojih je došla Šafranek, u tome što je za ženski diskurs, za razliku od ženskoga pisanja, karakteristična pozicija ženskoga subjekta, koji piše svjestan svoje različitosti (Dujmić, 1998: 8). Kako Dujmić (2011: 142) zaključuje, „pojam ženske književnosti opstao je uglavnom kao oznaka produkcije ženskih tekstova, dok se pojam ženskoga pisma konstruirao upravo na stilskoj razini djela spomenute produkcije“.

H. Cixous drži da žensko pisanje, kao autentični produžetak majčina glasa, izmiče bilo kakvu imenovanju. Drži da je muška teorija rob binarnoga mišljenja, koja neprestano uvodi opreke temeljene na pozitivno–negativnoj razlici muško/žensko, dok, nasuprot tome, žensko pisanje umnožava i dinamizira razlike u stalnoj razmjeni s područjem drugosti (Biti, 1997: 88). U svome *Pojmovniku* Biti donosi definiciju ženskoga pisanja citirajući E. Showalter, koja tvrdi da je u pitanju „upisivanje ženskog tijela i drugosti žene u jezik i tekst“ (Biti, 1997: 273). Ipak, Virginija Woolf (1929) zaključila je da takvo pisanje ostaje u sferi ideala budućnosti jer je na ženama da najprije „mukotrпно preinače i preoblikuju važeći (muški) tip rečenice da bi ga mogle prirodno prilagoditi obliku vlastitog mišljenja i osjećaju vlastitog tijela“ te je, zbog brojnih zapreka, kojima je put od tijela do sintakse izložen, pojam ženskoga pisanja napušten (Biti, 1997: 273).

Nadalje, autorice Kornelija Kuvač-Levačić i Jelena Alfirević (2017: 572) govore o pojmu ženskoga pisma definirajući ga kao „svjesno upisivanje specifičnog ženskog iskustva kao 'pisma razlike' u književne tekstove i vladajući logocentrični i maskulini kulturni diskurs općenito“ te tvrde da ga je moguće tumačiti kao ideologem, čije upisivanje ne ovisi o autorovu spolu. Ipak, pojam nije toliko određen specifičnom žanrovskom vrstom ili stilom, koliko je u pitanju zapravo sâm sadržaj vezan uz položaj žena u društvu i obitelji, problematiku tvorbe ženskoga identiteta i kulturalne prakse u reprezentaciji ženskoga iskustva. Teme, koje se pritom obrađuju, jesu odnos majke i kćeri, žene i muškarca, predstavljanje specifičnih ženskih tjelesnih iskustava poput spolnosti, trudnoće i majčinstva, intelektualni i duhovni razvoj žene te stavljanje žene u odgovarajući društveni i kulturalni kontekst (Kuvač-Levačić, Alfirević, 2017: 572). Pojam ženskoga pisma, kako ga ovdje objašnjavaju Kuvač-Levačić i Alfirević, primijenit će se na interpretaciju djela Side Košutić.

2.1. Žensko pismo u Hrvatskoj

Autorica Lidija Dujić (2011), baveći se istraživanjem uloge i položaja hrvatskih književnica, nailazi na neočekivanu činjenicu, koja sugerira kako one u hrvatskoj književnosti gotovo da i nisu bile zastupljene. Razlog tome najprije leži u nepostojanju pregleda povijesti hrvatske književnosti, koji bi tumačio veći broj književnica. Manjem broju autorica, koje se najčešće u povijesti hrvatske književnosti pritom izdvajaju, pripadaju Cvijeta Zuzorić, Ana Katarina Frankopan Zrinski, Katarina Patačić, Dragojla Jarnević, Ivana Brlić-Mažuranić, Jagoda Truhelka i Vesna Parun. Postavlja se, stoga, pitanje gdje su hrvatske književnice (Dujić, 2011: 13).

Štoviše, pisma slavnim ženama, poput onih, koje je u svojem *Rukoljubu* objavio Pavao Pavličić, u znatno su manjoj mjeri posvećena samim književnicama nego li književnim junakinjama, a postoji i nepregledan niz djela u kojima su, po uzoru na Marulićevu *Juditu*, junakinje bile upravo žene. Ipak, kada je o književnosti riječ, najviše je prostora ženama posvećeno u samoj recepciji književnoga djela te ih se, zbog poboljšanja životnoga standarda, njihova viška slobodnoga vremena te veće dostupnosti knjiga, smatra najzaslužnijima za stvaranje čitateljske publike (Dujić, 2011: 14–15).

Nedvojbeno je, kako navodi Lidija Dujić (2011: 18), da je u kontekstu hrvatske književnosti djelovalo više od samo sedam spomenutih autorica. Ono čime se zapravo treba baviti pitanje je

zašto su one nedovoljno poznate, a mnoge su od njih „svjesno izabrale polumrak u dubini književne scene svoga vremena“ (Dujić, 2011: 18). Odgovor na to pitanje krije se u sljedećim problemima: premalen broj djela, kojima je pripisana estetska vrijednost i koja su smještena u prostorno-vremenski kontekst; povijesni diskontinuitet, koji njihovo književno djelovanje u pojedinim povijesnim razdobljima zatamnjuje; neobjektivne prosudbe recentne kritike te sama, ženskoj populaciji svojstvena, inertnost, pasivnost i povučena (Dujić, 2011: 18–19).

Uspon građanstva krajem 18. i početkom 19. stoljeća uzrokovao je dinamiku književnoga tržišta, što je Nemeč nastojao objasniti uspostavom modela čitanja kao „ženskoga posla“ u djelu *Čitanje romana – ženski posao* (Dujić, 2011: 15, 19). Ipak, tijekom povijesti nacionalne književnosti pojavilo se još nekoliko prihvatljivih modaliteta hrvatske ženske književnosti. Najprije tek moderatorice čitateljskog ukusa, a zatim autorice (auto)cenzuriranih autobiografija, žene su si poslije put otvorile pišući dječju i didaktičnu književnost (Dujić: 2011: 19).

Žene su kroz povijest književnosti često preuzimale uloge majki, ljubavnica i supruga, patnica u muškoj sjeni suočenih sa socijalnim i povijesnim problemima (prema Zečević, 1995–1996: 14–19; Dujić, 2011: 69). Autorica Lidija Dujić, govoreći o sintagmi „hrvatske književnice“, pita se tko su one i što ih osim rodnoga identiteta povezuje. Pritom izdvaja neka prepoznatljiva i stalna mjesta u biografijama, ali i tope koje žensko pismo tematizira, pri čemu valja izdvojiti sljedeće: građansko podrijetlo hrvatskih književnica ili red plemstva u starijoj književnosti; ostaju neudane, ne osnivaju vlastite obitelji, što kompenziraju pedagoškim djelovanjem (najčešće zaposlene kao učiteljice), književnošću se bave usput te su izrazito dugovječne (Dujić, 2011: 69).

U svojoj je knjizi Lidija Dujić iznijela i kraći pregled povijesti hrvatske ženske književnosti izdvojivši pritom sljedeće (što uključuje i već spomenute) autorice: Cvijetu Zuzorić, Juliju Bunić, Nadu Bunić, Mariju Dimitrović Beterra, Lukreciju Bogašinović Budmani, Anicu Bošković, Benediktu Gradić, Anu Katarinu Frankopan Zrinski, Katarinu Patačić, Dragojlu Jarnević, Anu Vidović, Jagodu Truhelka, Ivanu Brlić-Mažuranić, Mariju Jurić Zagorku, Adelu Milčinović, Verku Škurla-Ilijić, Zdenku Marković, Doru Pfanova, Štefu Jurkić, Sidu Košutić, Milu Miholjević, Zlatu Kolarić-Kišur, Boženu Begović, Zdenku Jušić-Seunik, Ivanku Vujčić-Laszowski, Maru Ivančan, Dušanku Popović-Dorofejevu, Mirjanu Matić-Halle, Vesnu Parun, Višnju Stahuljak, Sunčanu Škrinjarić, Irenu Vrkljan, Slavenku Drakulić i Dubravku Ugrešić.

Hrvatske su književnice još od polovice 19. stoljeća, bez poznavanja pojma ženskoga pisma ili uopće svijesti o tome da stvaraju novu diskurzivnu praksu ili paradigmu novije hrvatske književnosti, u svoja djela upisivale stvarno iskustvo bivanja ženom i problematizirale

patrijarhalni ustroj. Žene su bile vezane isključivo uz sferu privatnoga (obitelj i dom), a zaziralo se od ideje njihova djelovanja u javnome prostoru, kao i od promoviranja takvoga modela kao jednako vrijednoga. One su se pritom odupirale društveno prihvaćenim modelima, a tematizirale su obiteljske i muško-ženske odnose, naglašavajući socioemocionalne traume žene u odnosu s muškarcem (Kuvač-Levačić, Alfirević, 2017: 572 –573). Upravo takvo buđenje svijesti žena najava je predfeminizma (kako ga naziva Andrea Zlata), koji se u Hrvatskoj javlja u prvim desetljećima 20. stoljeća, paralelno s razvojem pokreta hrvatske katoličke književnosti (Kuvač-Levačić, Alfirević, 2017: 572 –573). Upravo na prijelazu dvaju stoljeća, 1900-e godine, zagrebačke učiteljice, okupljene u Hrvatskom pedagoškom zboru, pokreću prvi časopis namijenjen ženama – *Domaće ognjište*. I, dok se modernistička književnica Virginia Woolf drži začetnicom europske feminističke književnosti, u hrvatskoj povijesti književnosti ulogu paradigmatičke figure predfeminističkoga razdoblja preuzima Dragojla Jarnević (1812–1875), autorica prvoga ženskog dnevnika (Zlata, 2007: 132).

3. Književni lik u teoriji književnosti

S obzirom na to da je jedno od središnjih mjesta ove studije analiza ženskih likova u novelama Side Košutić, potrebno je protumačiti sâm termin književnoga lika u teoriji književnosti. Poglavlje o književnome liku započeti valja navođenjem njegove definicije, koja stoji na internetskom portalu *Hrvatska enciklopedija*:

lik, književni (engl. *character*, franc. *personnage*, njem. *Figur*), instancija književnog teksta, koja je, ovisno o perspektivi iz koje se motrila, žanru u kojem se pojavljivala i dominantnoj duhovnoznanstvenoj podlozi, dobivala i naziv karakter, figura, junak, agens ili akter. Kako je XX. st. razgrađivalo tradicionalnu koncepciju čovjeka, tako se mijenjao odnos prema književnom liku. U mimetičkom okviru teorije proze (od 1920-ih do polovice 1960-ih) on se još uvijek promatrao u odnosu prema svojem zbiljskom predlošku, kao fikcionalni prikaz neke stvarne osobe. U okviru strukturalističke naratologije lik je proizlazio iz funkcionalne organizacije teksta i postao potpuno neovisan o zbilji. Kada se nakon toga naglasak premještao na pripovjednu komunikaciju, lik je gubio samostalnost pretvarajući se u smjernicu prema višim instancijama teksta kao što su pripovjedač, implicitni autor i autor-funkcija. Njegovo ponašanje ostavlja mnogo prostora za čitateljevo distanciranje i osvješćivanje fikcionalnih mehanizama. Osobitost postmodernih tekstova sastoji se u tome što čitatelju otežavaju identifikaciju s likom navodeći ga da problematizira svoj položaj konzumenta. Oni upućuju na to da je lik sintetičan književni konstrukt te od čitatelja traže da

djelatnošću neizvjesnoga kontekstuiranja i povezivanja različitih tekstova dograđuje tu višeznačnu „strukturu naputaka“, koja se otima spoznaji i tematizaciji.

U *Književnome leksikonu* Milivoja Solara (2007) kao dva zasebna termina javljaju se „karakter“ i „lik“, koji se često poistovjećuju. Pritom se karakter definira kao „u književnome djelu oblikovana osoba, s prepoznatljivim osobinama, koje ju čine neponovljivim pojedincem, ali je također i povezuju s nekim tipovima ljudi (Solar, 2007: 180), a lik, tome slično, kao „u književnome djelu oblikovana osoba ili biće s prepoznatljivim ljudskim ili nadljudskim osobinama“ (Solar, 2007: 211). Ipak, u kontekstu se uporabe uočavaju pojedine razlike: lik se shvaća kao širi pojam, dok se karakter pripisuje samo osobama, kod kojih se javlja određena individualnost i relativna stabilnost u promjenama (Solar, 2007: 180). Također, kod pojma je karaktera veći naglasak na psihičkim osobinama (Solar, 2007: 211). U psihološkom smislu pojam se koristi kao skup određenih psihičkih osobina, koje se odnose na emocionalne odnose, stavove i motivacije, a u etičkome kao pozitivno određenje (osoba bez karaktera nema osobnosti, ali je i nemoralna) (Solar, 2007: 180). Uz to, koristi se i termin „tip“, koji se odnosi na osobine zajedničke mnogim likovima u različitim književnim djelima (primjerice junaci, škrci, hvalisavci...), a pripadaju književnim konvencijama pojedinih književnih vrsta, epoha i razdoblja (Solar, 2007: 211).

U Bitijevu *Pojmovniku* nešto je opširnije obrađen termin lika, a podrazumijeva različitost naziva za istu instancu književnog teksta u različitim jezicima (karakter, osobnost, figura, junak), što ukazuje na različitost perspektiva u kojima je sâm pojam nastao, a povezano je s književnim rodovima, modusima, žanrovima i podžanrovima, u sklopu kojih se na književnopovijesnoj sceni prepoznavao i doživljavao (Biti, 1997: 204). M. Bradbury (1973) lik definira kao „fiktionalni prikaz kakve osobe“ te „jedan od najmimetičnijih termina u kritičkom vokabularu“, kojega je „najteže zadržati unutar fiktionalne okoline“ (Bradbury, 1973; Biti, 1977: 205). Pritom se misli na to da čitatelji, svjesni činjenice da je lik sastavljen od „riječi i rečenica“, a ne od „krvi i mesa“, na njega reagiraju emocionalno. Razlog tome teoretičari proze, povlačeći paralelu između odnosa u sferi književne komunikacije i odnosa u sferi života, pronalaze u „dominaciji unutarnjeg nad vanjskim pogledom“. Čitatelji, naime, likove doživljavaju „iznutra“, putem njihovih misli, osjećaja i nazora, a ljude „izvana“ – preko njihovih gesta, grimasa, ponašanja i govora (Biti, 1997: 205).

Slično tome, s istom namjerom stupnjevanja identifikacije, Aristotel u svojem *Pjesničkom umijeću* likove dijeli na bolje, lošije od nas ili iste kao mi. Na rasponu između junaka i zlotvora

grade se razne tipologije, u kojima je vidljiv prijelaz s Aristotelovih etičkih na moderne psihologijeske kategorije – od „oblih“, „dubokih“, „dinamičnih“, „višeznačnih“, „individualnih“, „realističnih“ do „plošnih“, „površinskih“, „papirnatih“, „jednoznačnih“, „stereotipnih“ i „nerealističnih“ likova (E. M. Forster, 1927; M. Pfister, 1978; Biti, 1997: 205). Između tih krajnosti, u središtu, nalaze se moralističke tipologije, najčešće u primjerima dramskih žanrova (škrtac, hvalisavac, naivka, rogonja). Postoji, nadalje, i poseban razred, koji tvore formalne tipologije, izgrađene prema kriteriju uloge lika u djelu. Oko junaka se grupiraju „opslužni likovi“ vezani uz određene funkcije i područja djelovanja (pomoćnik, protivnik, nalogodavac) (Biti, 1997: 205).

Važno je, nadalje, spomenuti i pojam karakterizacije, koji podrazumijeva „sredstva i postupke oblikovanja karaktera u književnosti“ (Solar, 2007: 180). U najširem smislu shvaćen, pojam uključuje sve elemente, koji književnog lika čine prepoznatljivim (njegovo vlastito ime, ono što iznosi sâm o sebi i ono što drugi o njemu govore, njegovi postupci te način djelovanja) (Solar, 2007: 180). Autori Lovrić i Jeleč, prema Pfisterovu modelu karakterizacije dramskih likova, izdvajaju nekoliko „opozicijskih modela“ lika, koji se mogu primijeniti i na likove u pripovjednim tekstovima. Statički likovi podjednaki su u cijelome djelu, iako se čitateljeva slika o njima može stupnjevito mijenjati ili upotpunjavati. Dinamički se likovi mogu u određenoj mjeri kontinuirano ili isprekidano i skokovito razvijati, pa se uz čitateljevu sliku mijenja i sâm lik (Pfister, 1944; Lovrić i Jeleč, 2021: 87). Uz to, likovi se dijele prema psihološkoj dubini i njihovu razvoju unutar djela na zaokružene i plošne. Zaokruženi su likovi složeni i višedimenzionalni, imaju dubinu i neka kompleksnija obilježja (koja se mogu odnositi na njegovu biografiju, psihičku dispoziciju, ponašanje prema drugim likovima, reakcije na različite situacije te ideološku orijentaciju). Mijenjaju se i razvijaju, što ih najčešće čini glavnim likovima, a često služe kao sredstvo prenošenja poruke i ideje djela. Plošni su likovi, s druge strane, jednostavniji, jednodimenzionalni, manje okarakterizirani te su, unatoč tome što ne prolaze veći osobni razvoj, ključni za tijek zbivanja u djelu. Riječ je najčešće o određenim tipovima ljudi ili zanimanja (poput profesora, studenta i novinara) ili likovima, koji predstavljaju oličenje neke ideje. U njihovoj je karakterizaciji prisutan manji skup obilježja, koja se u ekstremnim slučajevima reduciraju na jednu izoliranu i preuveličanu idiosinkroniju, što lika svodi na karikaturu (Morgan Forster, 1927; Pfister, 1944; Lovrić i Jeleč, 2021: 87–88). Biti (1997) navodi kako pripovjedač lika može karakterizirati izravno ili posredno (kretnjama, postupcima, govorom, dojmovima, opažajima, mislima, izgledom, načinom odijevanja, okolinom u kojoj se pojavljuje i kreće, ali i kroz refleksije drugih) (Biti, 1997: 206). Ipak, lik

svoje recentno utočište, umjesto u pripovjedaču i autoru, pronalazi u čitatelju jer ga on „ispisuje” svojom djelatnošću kontekstuiranja, odnosno intertekstuiranja jer lik kao 'cjelovito biće' provideno svijetom više ne postoji“ (Biti, 1997: 207).

3.1. Ženski lik na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

Prije govora o specifičnosti ženskih književnih likova s prijelaza stoljeća, važno je dati uvid u karakterizaciju književnih likova realizma i modernizma. Govoreći o liku pojedine stilske formacije, Zvonimir Diklić (2009: 78–81) opisuje tipove karakterizacija, koji se nalaze u prvome planu u svakom stilskom razdoblju, pa tako i u realizmu te modernizmu. Kako su događaji realističkoga književnog djela svakodnevni i uobičajeni, utemeljeni na običnim, uvjerljivim životnim pojavama, tako se i realistički književni lik ostvaruje onakvim kakav je u životu – vjerno i objektivno. Riječ je o karakteru s izrazitim individualnim crtama, ali i predstavniku društvenog sloja, kojemu pripada. Osim psihološke analize pojedinca (najčešće staleža obespravljenih, siromašnih, društveno nepriznatih), važna je i psihologija sredine i društva. Književni lik pokreću motivi poput novca, ekonomskog i društvenog položaja te društvenih građanskih normi. Realistički je lik, nadalje, okarakteriziran govorom: on govori jezikom sredine iz koje dolazi, jezikom svojega staleža ili profesije, a njegovim smještanjem u primjerene interijere i eksterijere ostvaruje se vjerna slika sredine u kojoj se kreće, što također pridonosi njegovoj karakterizaciji (odnosno etičkim, psihološkim, društveno-gospodarstvenim određenjima). Opisujući realističke književne likove pisac teži konkretizaciji, prikazu detalja, pripovjedačevim eksplikacijama te metaforičnoj funkciji opisa. S druge strane, oblikovanje modernističkog književnog lika temelji se na postupcima, koji otkrivaju njegovu emotivnu, osjetilnu i misaonu podsvjesnu slojevitost. Njegovo stanje svijesti i podvijesti, duhovno ustrojstvo, osjetilne reakcije, asocijacije i razmišljanja ostvaruju se različitim stvaralačkim postupcima: unutarnjim monologom, deskriptivnim, diskurzivnim i narativnim postupcima te piščevim komentarima.

Nadalje, što se lika žene tiče, u književnosti se obično tematizira u prostoru obitelji i šire zajednice, što je često odraz sociokulturnih prilika vremena u kojemu je djelo nastalo (Sablić-Tomić, 2005: 39). Kao što navodi Helena Sablić-Tomić (2001: 112), ženski je lik u novelistici na prijelazu stoljeća oblikovan dvjema strategijama: realističkom, usmjerenom na

opisivanje prostora u kojemu žena egzistira i funkcije koju u tome prostoru ima, te modernističkom, u kojoj je naglasak na dubinskoj strukturi lika žene tematiziranjem njezinih dilema, frustracija i želja. Autorica pritom ženske likove određuje prema kategoriji realizirane osobnosti, razlikujući likove čija je individualnost narativno osviještena kao prostor samorealiziranja i likove kod kojih je ona potisnuta u skladu s društvenim normama zajednice. Prema tome, razlikuju se mitski (arhetip žene, majke, udovice nasuprot arhetipu ljubavnice) i individualni tip. Mitski je tip žene simbol prirode, majčinstva, cikličnosti, obnavljanja, ali i slabosti, nagona i žudnje. Binarna opozicija majka–ljubavnica stalno je mjesto kada je u pitanju realistička koncepcija tematiziranja žene. Pritom je za arhetip majke, supruge i udovice karakteristično pronalaženje smisla postojanja u obavljanju majčinskih i kućanskih poslova ne žudeći za promjenom. Žena majka čuvarica je domaćega ognjišta vođena kršćanskim svjetonazorom, koja svjesno preuzima ulogu nametnutu društvenim konvencijama. Njezina je pasivnost i pozicija „drugog“ odraz patrijarhalnoga stanja u društvu na kraju 19. stoljeća. S druge strane, žena ljubavnica oslobođena je erosa, sebe i svoju osobnost realizira tjelesnim užicima ne obazirući se na socijalne i privatne norme (Sablić-Tomić, 2001: 114–116). Nešto je sasvim drugo individualni tip žene. Od prethodno navedenih dvaju tipova razlikuje se po tome što, bez obzira na društvene norme, samostalno donosi odluke o vlastitoj egzistenciji (Sablić-Tomić, 2001: 118). Riječ je o ženama, koje su „nakon prepoznatog tjelesnog *drugog* krenule u realizaciju duhovnog *drugog*, koje ih etiketira kao pojedince, čija izražena suptilnost ne odustaje od potrebe za punom spoznajom, koja relativizira mogućnost prebivanja smisla jedino u socijalnom prostoru“ (Sablić-Tomić, 2001: 117). Društvo individualni tip žene smatra „socijalnim autsajderom“, a Hans Mayer predlaže dvije njegove skupine: egzistencijalni, koji zbog svojih fizičkih, psiholoških ili etičkih predispozicija ne pripada većini, te intencionalni, čija intelektualna opredijeljenost krši društvene norme (Mayer, 1981; Sablić-Tomić, 2001: 118). Ženski likovi, koji se žele samorealizirati bez obzira na društvene konvencije, najava su modernističkoga tipa svjesne žene. Ona je, svjesna posljedica svojih postupaka, spremna preuzeti odgovornost za njih. Upravo ženski lik, kojega „ne zanima afirmacija u društvu, nego pitanje vlastite sreće“ (Čorkalo, 1993: 117; Sablić-Tomić, 2001: 119), primjer je modernističke strategije oblikovanja ženskih likova.

Slično tome, Božidar Petrač navodi da je do sredine 19. stoljeća u hrvatskoj književnosti trajala te se razvijala ideja o predodžbi žene iz muškarčeve perspektive, s jedne strane, kao vjerne družice i majke, a s druge kao nevjerne ljubavnice, prevrtljiva i promjenjiva stvorenja. Žena se, prema tim, tipično muškim predodžbama, pokazivala ili kao ideal ili kao grijeh.

Kasnije će se slika o ženi početi mijenjati te će se lik žene početi pojavljivati kao razvijeni individualitet, koji traži slobodu za svoj nesputan i svestran razvoj (Petrač, 1990: 349).

Govoreći o hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća, Petrač nailazi na obrise novih ideja o ženi i ženskoj prirodi. Kako tvrdi, ženski lik toga vremena postaje samosvojna individualnost ostvarena u dvama temeljnim, suprotstavljenim tipovima – tipu žene majke i tipu tzv. fatalne žene, *femme fatale*. Tip žene majke idealizirani je tip žene, prisutan u cjelokupnoj hrvatskoj književnoj baštini sa svim svojim pozitivnim svojstvima i vrijednostima, a odnosi se na čuvaricu obiteljskoga ognjišta i nacionalnoga bića, nositelja i promicatelja čistoće i nevinosti (Petrač, 1991: 352) Riječ je o „zdravoj seljačkoj ženi koja uzastopne trudnoće iznosi gotovo u potpunosti sama, uz svakodnevne teške poslove i unatoč preziru okoline“ te „ideologemu idealne hrvatske majke u sklopu patrijarhalne matrice društvenih vrijednosti“ (Kuvač-Levačić, 2012: 321). Utjelovljenje je takvoga lika, primjerice, Ljuba autorice Mare Švel-Gamiršek iz pripovijesti *Mati*. Pri ocrtavanju ženske tipologije autorica Švel-Gamiršek koristi se zakonitošću prema kojoj ženska patnja nije uzaludna ako je postignut cilj biološke obnove, odnosno životni lanac produljen. U prvome je planu uloga žene kao majke, čije se životne tegobe zaboravljaju (Detoni Dujmić 1998:307; Kuvač-Levačić, 2012: 330).

Takav koncept žene majke u potpunoj je suprotnosti s tzv. fatalnom ženom, koju Kuvač-Levačić naziva i nemajkom (2012: 321). *Femme fatale* ili kobna žena iznimno je lijepa, privlačna i tajanstvena, predstavlja opasnost i prijetnju te je odraz muške erotske fantazije. Svojstveno joj je sve što prelazi granice normalnog, dopuštenog i društveno prihvatljivog. Sukladno crno-bijeloj karakterizaciji likova, kobna žena na sebe preuzima sva negativna obilježja – ona je čedomorka, brakolomna, razbojnica, djeluje razorno te je suparnica dobroj i plemenitoj ženi. U hrvatskoj je književnosti ovaj tip uočljiv, primjerice, već u Šenoinu *Zlatarevu zlatu* u liku Klare Grubar, dok su Krležine barunica Castelli iz drame *Gospoda Glembajevi* te Bobočka iz romana *Povratak Filipa Latinovicza* poznatiji likovi hrvatskih kobnih žena 20. stoljeća (Petrač, 1990: 353).

Napokon, posebni je tip ženskoga lika, o kojemu Petrač govori, onaj kroz koji progovara krhkost, nježnost i fragilnost. Riječ je o izgubljenome liku, koji je, u sukobu sa surovim okolnostima i prilikama sredine, osuđen na propast, a čija tragedija proizlazi upravo iz okruženosti okrutnom stvarnošću. Primjeri se krhkih žena javljaju u brojnim pripovijestima poput Šimunovićeve *Muljike* ili Kolarove *Breze* (Petrač, 1990: 353). Autorice Kornelija Kuvač-Levačić i Jelena Alfirić (2017: 584–585) također spominju lik krhke žene koristeći se

terminom *femme fragile*. Riječ je o tipu dobre i lijepe žene, koju odlikuje poslušnost i nježnost te se pokorava ulozi, koju joj je nametnulo patrijarhalno društvo. Lik *femme fragile* podrazumijeva plošnost, koja uključuje potpunu pasivnost, šutnju, naivnost i nereagiranje na ljudsku zlobu i prijetnje.

4. Uloga i položaj Side Košutić u hrvatskoj književnosti

Sida Košutić hrvatska je pjesnikinja i pripovjedačica (Radoboj, 20. kolovoza 1902. – Zagreb, 13. svibnja 1965.), koja se, nakon što je završila pučku školu u Radoboju te prvi razred gimnazije u Krapini, s roditeljima 1914. preselila u Zagreb, gdje je 1921. završila Učiteljsku školu. Od 1922. do 1939. bila je zaposlena u Financijskome ravnateljstvu i Školskom odsjeku Gradskoga poglavarstva. Do 1944. bila je glavna urednica časopisa *Hrvatski ženski list*, a od 1945. do umirovljenja bavila se lektoriranjem u Nakladnome zavodu Matice hrvatske, *Vjesniku* i *Seljačkoj slozi* (Bagola, Cesarec, Klemenčić, 2017: 440).

U prvim desetljećima 20. stoljeća, otprilike u isto vrijeme, u Hrvatskoj se razvijaju predfeminizam i pokret hrvatske katoličke književnosti te istodobno djeluje i katolički ženski pokret. Ne čudi, stoga, činjenica da Sida Košutić, uz kršćanski, katolički angažman, u svoja djela upisuje i temate tzv. ženskog pisma (Kuvač-Levačić, Alfirević, 2017: 570).

Iako Sidu Košutić sve do Drugoga svjetskog rata prate hvalospjevi kritike, nakon rata gotovo je „potonula u zaborav, prešućivanje ili tendenciozno interpretiranje“, tvrdi Kuvač-Levačić (2019: 82) te dodaje kako Slavko Ježić u knjizi *Hrvatska književnost od početka do danas: 1100–1941*. svrstava Sidu Košutić u mlađu generaciju katolički orijentiranih književnica, među pripadnike katoličke moderne (Ježić, 1993; Kuvač-Levačić, 2019: 82), dok je Antun Barac u *Jugoslavenskoj književnosti* (1959) i Ivo Frangeš u *Povijesti hrvatske književnosti* (1987) ni ne spominju (Kuvač-Levačić, 2019: 82).

U nastavku će se dati slika društveno-političke situacije na našim područjima u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća te će se objasniti kako je ona utjecala na književnost, posebice onu katoličkoga književnog kruga, koji uključuje i Sidu Košutić, a riječi će biti i o katoličkom ženskom pokretu u Hrvatskoj. Osim toga, spomenut će se i pojedinosti vezane uz njezino uredništvo *Hrvatskoga ženskog lista*, kojemu je sudbina uvelike uvjetovana društveno-političkim okolnostima. Bit će navedeni i ključni događaji iz njezina života u razdoblju nakon

Drugoga svjetskog rata kako bi se što bolje shvatilo Sidu Košutić, njezine svjetonazore, koji se očituju u njezinu djelovanju u javnome životu i književnosti, te razloge zašto nam je do dana današnjeg ostala nepoznata. O njezinu će se stvaralaštvu, nadalje, zbog usmjerenosti na socijalne teme, problematiziranja unutarobiteljskih odnosa, kao i preuzimanja građe iz suvremenoga života, govoriti kao o povratku književnim obilježjima realizma iako je stvarala u 20. stoljeću. Nakon toga uslijedit će kraći osvrt na autoričina važnija djela, koja se u literaturi najčešće navode.

4.1. Društveno-politički kontekst stvaranja

Autorica svoja djela stvara u prvoj polovici XX. stoljeća, u vrijeme Hrvatskoga katoličkog pokreta (1900.– 1945.), koji nastaje organiziranjem katolika u borbi protiv modernih zabluda, što su se protivile kršćanskim načelima. O Pokretu danas nema mnogo literature jer su komunisti nakon Drugog svjetskog rata mnoge njegove sudionike optužili i zatvorili, nazvavši ih „narodnim neprijateljima“ (Vincetić, 1955: 64).

S obzirom na to da je jedna od tema o kojoj se ovdje govori upravo autoričin katolicizam, valja najprije nešto reći o hrvatskoj katoličkoj književnosti toga razdoblja. Za Vladimira Lončarevića (2005: 239–240) katolička je književnost „narrativna posljedica katoličkoga života, odnosno umjetnički iskaz svih životnih stvarnosti proživljenih u duhu osobina i cjelovitosti katoličkoga svjetonazora“. Razvijala se kao samosvojna književna formacija, koja je važan dio razvoja hrvatske književnosti od početka 20. stoljeća do kraja Drugoga svjetskog rata (Lončarević, 2005: 22). Stoga, definirati se može kao „organizirana književna formacija potekla iz katolički kršćanskoga naziranja na svijet u skladu s estetičkim načelom jedinstva istine, dobrote i ljepote“ (Lončarević, 2005: 356).

Nadalje, necjelovitost i diskontinuitet hrvatske književnosti o kojima govori Vinko Brešić, objašnjavaju se dugotrajnim nepostojanjem nacionalne države, čestim i dubokim političkim „lomovima“ i sociokulturnim pokretima u nacionalnoj povijesti (Brešić, 1998; Lončarević, 2005: 21). Navedeno se može primijeniti i na samu katoličku književnost. Problem koji se javlja kada je hrvatska katolička književnost u pitanju jest njezino nijekanje kroz povijest. Nitko nije pokušao detaljno protumačiti i znanstveno dokazati činjenicu da je hrvatska književnost u svojoj biti kršćanska (Bujas, 1944; Lončarević, 2005: 21).

Lončarević (2005: 22), nadalje, obrazlaže zašto je tome tako. Osim zbog komunizma, koji je sa svime transcendentalnim bio u neprijateljskome odnosu, u Europi je postojala nesklonost

prema očitovanju katoličkoga uvjerenja i osjećaja u javnome životu, kulturi i književnosti zbog utjecaja libertinstva, ideologije koja je tražila odvajanje privatnog od javnog života (Lončarević, 2005: 22). Povijesne su prilike znatno prekinule katoličko književno stvaralaštvo, ali i istraživanja u vezi s njime, što je rezultiralo šutnjom o važnijim imenima. Neki se pisci nakon Drugog svjetskog rata u hrvatskim književnim povijestima uopće ne spominju ili se o njima govori kao o umjetnički nedoraslima ili ideologijski (religijski) obilježenima. Rezultat je toga stvorena pogrešna predodžba o tome da katoličke književnosti nema (Lončarević: 2005: 26–27). Navedeno se odnosi i na Sidu Košutić i njezino stvaralaštvo, koje je, prema autoricama Korneliji Kuvač-Levačić i Jeleni Alfirević, „ravnopravno gradilo hrvatsku književnost 20. stoljeća, a iz ideoloških razloga nikada nije bilo sustavno i različitim metodološkim i teoretskim pristupima do kraja istraženo (Kuvač-Levačić, Alfirević, 2017: 570).

Štoviše, Lončarević, pozivajući se na Gašparovića, ističe kako je „nemoguće (...) previdjeti i zanjekati povijesnu činjenicu da su godine 1945. svi pisci, umjetnici i intelektualci katoličke (...) svijesti i opredjeljenja bili proskribirani i za duga desetljeća komunističke vladavine izgnani iz javnog života, a mnogi od njih pretrpjeli okrutne progone, poniženja i smrt“ (Gašparović, 2003; Lončarević, 2005: 28).

Lidija Dujić o djelima Side Košutić zaključuje kako bi ona „sasvim sigurno imala čitatelja kad bi on uopće znao da je Sida Košutić – postojala“ (Dujić, 2002; Lončarević, 2005: 29). Mnoge se autore, kao i Sidu Košutić, sustavno zanemarivalo, prešućivalo, izbacivalo iz nacionalnih književnih antologija, povjesnica i udžbenika, zbog čega danas naraštaji studenata kroatistike o njima nemaju osnovnih znanja (Lončarević, 2005: 29–30).

Činjenica je da hrvatska književnost sve do potkraj 19. stoljeća ima pretežito kršćanski karakter, a i kada ga nema, ne protivi mu se. Začuđuje, stoga, što se hrvatskoj književnosti rijetko prilazi uzimajući tu konstataciju u obzir, već se kršćansko nadahnuće uočava parcijalno, tek kao jedan od motiva, a ne kao glavno nadahnuće, a katolička se literatura često shvaća kao trivijalna, „nabožna“, katolički angažirana, time i tendenciozna, što ponekad kulminira i porugom. Njezinu se istraživanju još nije sustavno pristupilo s polazišta kršćanske interpretacije (Lončarević, 2005: 33–34).

Ipak, za poneka se imena zadnjih godina uspio obnoviti interes, što je više rezultat osobnih preokupacija pojedinih istraživača nego izraz svijesti o potrebi za sustavnijim bavljenjem katoličkim književnim korpusom. Lončarević pritom izdvaja sljedeća imena: Đuro Sudeta, Sida Košutić, Vinko Kos, Vinko Nikolić, Zvonimir Remeta, Gašpar Bujas, Branko Klarić, Ljubomir Maraković i Ilija Jakovljević (Lončarević, 2005: 36), a tome popisu valja dodati i Nikolu Šopa,

pjesnika koji je svoje religiozno pjesništvo stvarao u dvjema fazama. U prvoj fazi govori o svakodnevnim ljudskim brigama, a njegova pokornost, blagost, pohvala siromaštva, djetinjasta vjera i asketizam povezuju ga s koncepcijom religioznosti Franje Asiškog. Poslije čini veliki tematski zaokret prema svemirskim prostorima, imaginaciji, spoznaji nepoznatih svjetova, a lirski subjekt postaje hermetičniji i apstraktniji (Nemec, 1996: 115–117).

Lončarević također izdvaja mnoga važna imena hrvatske književnosti i kulture, koja su se našla u *LUČI*. Riječ je o đačkome časopisu s početka 20. stoljeća, koji je pod geslom „Bog – narod – socijalna pravda“ trideset sedam godina bio središte đačkoga katoličkog organiziranja (Lončarević, 2005: 181). Neka su od tih imena sljedeća: Ljuba Ivić, Kuzma Petković, Gavro Kostlenik, Viktor Grmović, Josip Andrić, Ljubomir Maraković, Lovre Katić, Stijepo Šimunović, Milko Kelović, Dragan Augustin Dujmušić, Branko Škarica, Đuro Vilović, Antun Matasović, Vid Blažinčić, Ivan Dellale, Ilija Jakovljević, Zvonko Šprajcer, Narcis Jenko, Josip Rifel, Stanko Tomašić, Stjepan Varga, Petar Grgec, Joso Benac, Antun Branko Šimić, Vinko Jurković, Đuro Sudeta, Ivan Merz, Slavko Kolar, Viktor Novak, Mate Ujević, Ivo Horvat, Ivo Bogdan, Nikola Šop, Jerolim Korner, Ivo Balentović, Mato Paljug, August Đarmati, Vinko Nikolić, Leo Košuta, Josip Horvat, Ivo Matijaca, Stjepan Krčmar, Branko Fučić, Vinko Kos, Serafin Mičić, Đuro Kokša, Cvito Fisković i mnogi drugi (Lončarević, 2005: 186–188). Glavna je svrha *LUČI* bila traženje preporoda hrvatskoga naroda u duhu katoličkih načela. Listom se nastojalo provesti organizaciju katoličke mladeži, uvježbati mladež u publicistici te pridobiti naklonost hrvatskoga javnog mijenja (Lončarević, 2005: 182).

Dodati valja kako je Sida Košutić tvrdila da zapravo ne postoji katolička književnost kao umjetnost, već samo književnici, koji su katolici (Košutić, 1935; Lončarević, 2005: 251), želeći pritom književnost lišiti etiketne ideologizacije (Lončarević, 2005: 251).

U kontekstu Hrvatskoga katoličkog pokreta važno je spomenuti i jednu zanimljivu pojavu, a to su tzv. katoličke feministkinje, pokretačice časopisa *Ženska misao*, prvoga feminističkog lista na našem prostoru, u kojemu su se predstavile „idejama, mislima i praksom (...) boreći se ustrajno ustrajno i hrabro za svoje dostojanstvo, i to sve u ime Evanđelja“ (Vincetić, 1955: 64).

Još 1918, za vrijeme rata, kao rezultat prethodnih događaja u Pokretu osnovana je Katolička ženska sveza, koja se ubrzo nametnula kao središnja ženska organizacija katolkinja u Banovini Hrvatskoj te 1920. stupila u Narodni savez žena Kraljevstva SHS, a sljedeće godine određena središnjom prosvjetnom organizacijom za katolkinje u Hrvatskoj. Također, veliku su potporu u svojim nastojanjima dobile i od mnogih muškaraca iz Pokreta (Vincetić, 1955: 65).

Naime, spomenuti časopis *Ženska misao* izlazio je od kraja 1919. do lipnja 1921. Prvi brojevi izlaze bez potpisa urednice, a poslije se kao urednica javlja Zora Vasić. Trebao je izlaziti

deset puta godišnje, ali je uspjelo izaći tek osam brojeva (Vincetić, 1995: 65). Časopis se nakon toga više nikada nije pojavio, feministkinje su se „izgubile u jadu i bijedi koje im je nametnula društvena situacija“ (Vincetić, 1955: 68). Kako bi se oprimjerila tadašnja situacija, Vincetić (1955: 68) donosi vijesti iz drugoga broja *Ženske misli*, iz rubrike o učiteljskoj organizaciji, prema kojima se saznaje kako se *Narodna Prosveta* iz Beograda protivila katolicizmu: „napada se kršćanski uzgoj u školi, (...) katoličke institucije, privatne škole, a propagiraju se nazori slobodnih mislilaca, te se uopće ističe protukršćanska tendencija“. Malograđanski je mentalitet, nadalje, zahvatio većinu državnih institucija, a katolička se crkva ponovno našla u bitci za vlastiti identitet te si više nije mogla priuštiti bavljenje pitanjem ženskoga pisma (Vincetić, 1955: 68).

Sljedeći je časopis spomena vrijedan *Hrvatski ženski list*, čija je glavna urednica bila upravo Sida Košutić (Lice, 2015: 329), a temeljna mu je svrha bila „podići kulturni nivo žene da bi se zainteresirala za književnost, za muziku, likovnu umjetnost, a uz to i za dom i obitelj tako da ne bi više bila samo centar kuhinje nego ličnost sa kriterijem širokog vidika, obogaćena smislovitom ljubavi za sve pozitivno; takva bi bila prava radost domu i pouzdan vodič svoje djece“ (Košutić, 2012: 316–317, Lice, 2015: 329).

Međutim, kako sama navodi: „Došao drugi svjetski rat. (...) List je trebao biti sredstvom jedne užasne politike, a ona je kao glavna i odgovorna urednica trebala tome dati svoje ime. To nije mogla. Kad je vlastima postao sumnjiv njen stav, postavili joj u redakciju komesara. Sada je bio pod stalnom kontrolom svaki redak i u rukopisu i u korekturi i u reviziji i superreviziji. Štoviše, već štampan list nije smio u javnost dok ga nije pregledao komesar. Kako je na listu još uvijek stajalo njeno ime kao glavne i odgovorne urednice, tražila je da se to promijeni i objavi u novinama, jer stvarno nije bila nikakva urednica, čak ni tehnička. Dobila oštar odgovor da će ‘snositi najteže zakonske posljedice’, ako bi dala takvu izjavu u novine. Duskora otpuštena kao saboter. Jednog dana trebala biti strijeljana. Spasila je Irena Javor, kćerka Stipe Javora, koji je za vrijeme stare Jugoslavije bio zvjerski mučen u zatvorima“ (Košutić, 2012: 317; Lice, 2015: 329–330).

Nadalje, istaknuti valja i kako je Sidu Košutić pratila policija zbog sudjelovanja u osnutku Društva hrvatskih književnica (1936) držeći njezino djelovanje protudržavnim, a nakon što je odbila supotpisati zahtjev za izricanje smrtne presude Alojziju Stepincu 1946, dobila je otkaz u Nakladnome zavodu. Isključena iz javnoga života i prešućivana, nastavila je živjeti i stvarati u osami (Macan, 2009: 718). Velik je dio njezina stvaralaštva, „prožet kršćanskom etikom i mistikom te domoljubljem, unatoč zapaženoj recepciji prije Drugoga svjetskog rata, ostao“, stoga, „u sjeni“ (Bagola, Cesarec, Klemenčić, 2017: 440).

Ipak, to ju nije obeshrabrilo. Cijeli je svoj život, kao svjedok tuđih, ali i žrtva vlastitih stradanja u vremenu prije Drugog svjetskog rata, za njegova trajanja i poslije njega, „živjela smireno i vedro, ne odstupajući od svoga životnog određenja, s povjerenjem u svjetlo istine, ljepote i dobrote, koje opravdava i obnavlja ljudski život“ (Lice, 2015: 331).

4.2. Stvaralaštvo Side Košutić kao povratak književnim obilježjima realizma

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, s pojavom književne moderne, dolazi do težnje za vrednovanjem književnosti prije svega kao estetičke činjenice, pa s time i do njezine desakralizacije i sekularizacije (Šimundža, 1999; Lončarević, 2005: 37). Da bi se prihvatilo kao umjetničko, religiozno je književno djelo moralo biti subjektivno religiozno, ali se izbjegavalo govoriti o njemu kao o kršćanski religioznome (Lončarević, 2005: 38). Kršćanstvo je tijekom dvadesetoga stoljeća pretrpjelo brojne gubitke pod nasrtajem različitih ideologija liberalizma, komunizma, nacizma, kojima je zajednička bila upravo ravnodušnost, nesnošljivost, pa i mržnja prema kršćanstvu, što se odrazilo i na samu književnost i književnike te dovelo do sukoba kršćanstva s agnosticističkim, ateističkim i antiteističkim nazorima i na književnoj sceni (Lončarević, 2005: 39). Katolički su pisci željeli dokazati kako „kršćanstvo kao svjetonazorsko polazište i nadahnuće (...) nije inferiorno nekom drugom idejnom polazištu, pa da samim time nije ni formalno-stilski insuficijentno“ (Lončarević, 2005: 39).

Za književnu se modernu, nadalje, može reći kako počiva na ničejskom „prevrednovanju svih vrijednosti“, filozofiji, koja je promicala ideju čovjeka nasuprot Bogu, a ne s Njime, pojedinca koji se, oslobođen od stega morala i vjere u Boga, samorazvija prema vrhuncu božanskih atributa, a sama umjetnost u sklopu toga procesa nadilazi religiju, odnosno postaje religija. Moderni se čovjek zatvara u svoju samodovoljnost, otuđuje se od Boga, a kršćanske se vrijednosti, ideje i ideali nastoje gurnuti u stranu (Lončarević, 2005: 52). Osim na pojedinca i njegov odnos prema transcendenciji, navedeno utječe i na obitelj i naraštaje. Govoreći o liku žene u književnosti, ovdje valja spomenuti kako se dotadašnji lik žene idealizirane ljepote duha, često i iznimne vanjske ljepote, koja se ostvaruje u braku, majčinstvu, pokoravanju mužu i zadaćama koje joj nameće patrijarhalno društvo, zamjenjuje fatalnom, samosvjesnom, slobodnom ženom (Lončarević, 2005: 53).

Naime, Dunja Detoni Dujmić (1998: 45) tvrdi kako je „tragalački duh avangarde samo dotaknuo hrvatsko žensko pismo“ te se ono nastavilo kretati u poznatim okvirima. Za prozu

između dvaju ratova može se reći da „svojom nepreglednom kvantitetom, ali i nizom kvalitetnih ostvarenja, nadjačava obiljem imena i djela pisaca svakako razdoblje moderne, a po raznolikosti književnih fizionomija, složenosti ideoloških i estetskih strujanja, (...) broju cjelovitih prozih opusa i osebnih stilova i tematskih ostvarenja dostojan je pandan razdoblju hrvatskog realizma“ (Vaupotić, 1965: 337; Detoni Dujmić, 1998: 45). Ono što se na književnome planu događa tridesetih godina dvadesetoga stoljeća dobro je predočeno u sljedećem navodu: „(...) dolazi do novog realističnog zahvata u zbilju, novog otkrića regionalnih posebnosti, potom do ideološkog raslojavanja, uskoro i sukoba na ljevici“ (Detoni Dujmić, 1998: 45). Javlja se novi val realista s modificiranim usvojenim elementima modernoga pisanja (Vaupotić, 1965: 338; Detoni Dujmić, 1998: 45).

O Sidi Košutić, prema tome, valja govoriti u kontekstu tzv. „modernog objektivizma“ prisutnome tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća, kada je, nasuprot prethodno navedenim modernističkim obilježjima, prisutna težnja za društvenom pravdom, dosezanjem apsoluta ili Krista, a velik je udio i političke, gospodarske, memoarske, pedagoške, vjerske, autobiografske, dokumentarne, regionalne i ideološke građe. Dolazi do jačanja narativnosti i linearnoga fabuliranja, javlja se takozvani „feministički realizam“, koji tematizira muško-ženske odnose temeljene na primisli o njihovoj društvenoj jednakosti (Detoni Dujmić, 1998: 391).

Također, slično navedenome, Helena Sablić Tomić (2005: 63–64; prema Sablić Tomić, 2004: 71–72) Sidu Košutić uvrštava među autorice, koje u svoja djela unose „novi oblik realizma“, a koje su, prema Nemecovu mišljenju, oblikovale veliki korpus međuratnoga ženskog pisma. Tvrdi kako te autorice većinom nisu ideologijski angažirane, a pišu osvrćući se na probleme u obitelji i braku, okrećući se prema sudbini žene, njezinoj osjećajnosti i tjelesnosti.

O ovoj temi govori i Kornelija Kuvač-Levačić (2019: 92), koja Sidu Košutić povezuje s takozvanom „književnošću između dvaju ratova“, kada se, početkom tridesetih godina, pojavljuju novi književni naraštaji. Prvu fazu toga razdoblja, ističe, obilježili su avangardni eksperimenti te istraživanja mogućnosti ekspresionističkoga izraza. U drugoj fazi javlja se interes za socijalnu tematiku, a na stilskoj razini dolazi do vraćanja realističkim književnim obilježjima. Književnost postaje sredstvo društvenoga angažmana – književnici, vraćajući se realističkom pripovjedačkom postupku, zanimajući se, na tematskoj razini, za pučanstvo, posebice ono siromašno, pokazuju zanimanje za socijalne i nacionalne probleme svojega doba.

Nemec, nadalje, (1998: 14) govori o stilskome pluralizmu hrvatske moderne, u kojemu istaknuto mjesto pripada realističkoj komponenti. Tvrdi kako upravo zbog zakašnjelosti

realističke stilske formacije u hrvatskoj književnosti dolazi do djelomičnoga preklapanja realističkoga literarnog kompleksa i modernističkih tendencija i njihova istodobnog trajanja.

Dvadesete i tridesete godine vrijeme su „novih oblika realizma“, a mnogobrojne autore toga razdoblja, kao i Sidu Košutić, naziva tzv. „neorealistima“ (1998: 103-104). I, premda se ponajviše govori o obnovi realističkoga romana, njegov tematski sloj vezan uz aktualitet i svakidašnjicu, kao i njegova pretvorba u instrument socijalne analize, kritike, često i klasne borbe, zatim društvena funkcija književnosti (Nemec, 1998: 104) primjenjivi su i na novele iz knjige *Mimoza sa smetlišta*. Zanimanje je usmjereno ponajviše na različite društvene odnose u obitelji, kolektivu, na poslu, među staležima ili političkim grupacijama (Nemec, 1998: 104).

Nadalje, kako to Kornelija Kuvač-Levačić (2019: 92) objašnjava, realistički pristup tridesetih temelji se na „socijalnoj analitičnosti, psihološkoj metodi u razradbi unutarobiteljskih odnosa te mjestimičnim infiltratima modernističkih tehnika koje su obilježile dvadesete“. Riječ je o razdoblju koje traje od 1928. do 1941, a Miroslav Šicel naziva ga „sintetičkim realizmom“, stavljajući ga uz bok pojmu „modernog objektivizma“ (Šicel, 2009: 8; Kuvač-Levačić, 2019: 92). Stvaralaštvo Side Košutić, prema tome, prožeto je obilježjima obiju formacija, književnosti moderne i sintetičkoga realizma, a važan mu kontekst, naravno, daje i književnost katoličkog književnog pokreta (Kuvač-Levačić, 2019: 92).

4.3. Značajnija djela književnoga opusa Side Košutić

Sida Košutić, „oslonjena na kršćansku svjetonazornu koncepciju te etičke i odgojne smjernice, u proznom i pjesničkom opusu zaokupljena je zbiljnošću dobra i zla u čovjeku i svijetu te vjerom u konačnu pobjedu dobra“ (Macan, 2009: 718). Na početku književnog djelovanja, 1927, objavljuje svoj jedini dramski tekst u tri čina *K svitanju*. Riječ je zapravo o tekstu, čiji je žanr teže odrediti, odnosno ne drami, već dijalogiziranoj i ritmiziranoj poetskoj prozi, koja se temelji na borbi duše i tijela te putu prema traženju Boga. Ovim djelom autorica je najavila temu svojeg daljnjeg književnog stvaralaštva. Nadalje, u književnim je periodicima Košutić istodobno objavljivala stihove koji su se poslije našli u knjigama *Osmijesi* (1940) i *Vjerenička žetva* (1942). Lirski se subjekt u njezinim stihovima suočava s mnogim ovozemaljskim grijesima te s takvim iskustvom teži božjoj spoznaji. U pjesmama se često javlja antiteza materijalnog i duhovnog (*Domovino moja, Nijemi kor ptica, Zamrla pjesma, Vječnost blaga miluje...*). U većini pjesama lirski subjekt smisao pronalazi u ljubavi prema Bogu i spreman je na patnju (*Rano moja*). Pjesnikinja se poistovjećuje s Kristom i preuzima njegovu

žrtvu u pjesmi *Kraljevstvo Satane*. U tom kontekstu spomenuti valja i poemu *Jeka sve tiša* (tiskano tek 1995), u kojoj je također vidljivo kršćansko nadahnuće (Detoni Dujmić, 1998: 319–324).

Lirsko iskustvo nastavlja romanom *Portreti* (1928), koji tematizira ideju dobra novim oblikotvornim načinom. Riječ je o dvama narativnim slojevima – jedan pripada unutarnjemu monologu glavnoga ženskog lika Romane, a drugi prati postrana zbivanja. Napisala je i hagiografiju *Sluga vječne mudrosti* (1930) u kojoj je opisala vjerske zanose srednjevjekovnog njemačkog dominikanca Heinricha Susa. U romanu *Jaslice* (1933) Sida pokazuje zanimanje za svakidašnjicu. Javljaju se neki realistični obrisi likova, pitanja braka, ljubavi, građanskih odnosa, kršćanskog života. Ipak, autoricu najviše zanimaju unutarnji, a ne sukobi materijalne naravi. Upravo to poniranje u unutarnji svijet rezultiralo je dobrim rasporedom fokalizacijskih razina i kontroliranom pripovjednom sviješću. Spomenuti još valja i *Vrijesku* (1942). U pitanju je alegorična pripovijest, u kojoj se suprotstavljaju iluzija i zbilja (Detoni Dujmić, 1998: 324–328).

Najpoznatije njezino djelo, nastalo u vrijeme pojačana zanimanja za socijalne teme i ruralni identitet, trilogija je *S naših njiva* (*Plodovi zemlje*, 1935, *Magle*, 1937, *Bijele tišine*, 1940), koja opisuje život ljudi iz imaginarnog Velikog Sela. Mjesto je moguće povezati s Hrvatskim zagorjem. U trilogiji se opisuje seoski život, a vidljiva je i prisutnost kršćanske ideologije neovisno o tome je li riječ o naraštajnom sukobu, pogubnosti bogatstva ili patrijarhalnoj potlačenosti, pa i tragediji seoske žene (Detoni Dujmić, 1998: 329–334).

Napokon, motiv ženske potlačenosti jedan je od temeljnih motiva knjige novela *Mimoza sa smetljišta* (1942). Zbirka sadrži četiri novele i jedan novelistički strukturiran ulomak iz prethodno opisanoga romana *S naših njiva*. Novele povezuje glavna ideja o kršćanskoj samilosti prema ženi zbog njezine patrijarhalne potisnutosti. U prvi plan autorica stavlja osobe obilježene vlastitom nesrećom te žrtve društvene nepravde pokazujući time zanimanje ponajviše za tragiku žena i djece s društvenoga dna (Detoni Dujmić, 1998: 335).

Uz sve navedeno, važno je spomenuti kako je Košutić za vrijeme Drugog svjetskog rata u periodici objavila nešto manji broj književnih tekstova, a nakon rata objavljivala je nepotpisane tektove u hrvatskom katoličkom listu *Gore srca*. Njezina zbirka pjesama *Jezero mrtvo* objavljena je 1956. u izdanju *Društva književnika Hrvatske*, a 1958. u časopisu *Mogućnosti* izašlo je pet njezinih pjesama. Spomenuta poema *Jeka sve tiša* objavljena je u *Hrvatskoj reviji* u Buenos Airesu, a krajem 1964. i početkom 1965. u *Glasniku sv. Antuna Padovanskog*, pod pseudonimima Bojko Strahinja i Viktor Bjelokos, izlazi još nekoliko njezinih priloga (Lice, 2015: 328).

Njezine su pjesme, pripovijetke, romani, drame, književni prikazi i eseji objavljeni u periodicima *Novi čovjek*, *Hrvatska prosvjeta*, *Književnik*, *Hrvatska straža*, *Za vjeru i dom*, *Hrvatska smotra*, *Obitelj*, *Hrvatska revija*, *Novi ženski list*, *Hrvatski ženski list*, *Hrvatska mladost i republika*, a tekstovi su joj posthumno tiskani u *Maruliću* te *Hrvatskom zagorju*. Zajedno s Vinkom Nikolićem priredila je antologiju *Hrvatska majka u pjesmi* (1941), uvrštena je u ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (1984) i zastupljena u desetak antologija (*Tisuću najljepših novela*, 1937; *Antologija hrvatskih pjesama u prozi*, 1958; *U sjeni transcendencije*, 1999). U osnovnoškolskoj čitanci nalazi se njezina pjesma *Ruke moje majke*. Posthumno su joj objavljene pripovijetke *Badnja noć dviju ptica* (1994), *Breza* (2005), izabrane pjesme *Različaka čaša* (1977), zbirka proze *Priče* (2001), pjesme i meditacije *Solsticij srca* (2002) i roman *Velika šutnja* (2012). Neki su joj tekstovi uglazbljeni (*Ljubav*, A. Marković, 1950), a o njoj je snimljen i obrazovni film *Osmijeh* (2002). U *Autobiografiji hrvatskih pisaca* (1997) objavljene su njezine vlastite autobiografske zabilješke (1997), dok su njezini romani *Kolijevka* i *Pogašena svjetla* ostali u rukopisu. Djela su joj prevedena na brojne jezike, kao što su albanski, češki, slovački, mađarski, njemački, talijanski i slovenski, a u Radoboju je 1999. ustanovljena i manifestacija *Dani Sida Košutić*, kao i književna nagrada „Sida Košutić“ (Brezinščak Bagola, Cesarec, Klemenčić, 2017: 441).

Portret o Sidi Košutić u svojoj knjizi *Ljepša polovica književnosti* Dunja Detoni Dujmić zaokružila je tvrdnjom da je Sida Košutić sva svoja književna djela, pa i ona društveno angažirana, prožela vjerom potvrdivši se time kao jedna od najuglednijih pripadnica tadašnjeg kruga hrvatskih katoličkih književnika. Ipak, zbog njezina stava i književne angažiranosti za NDH, zaključuje, uslijedio je nakon rata gotovo pola stoljeća dug „receptijski nehaj“ (Detoni Dujmić, 1998: 335).

5. Teorija novele

Sida Košutić okušala se u pisanju različitih žanrova, a jedan je od njih novela. Prije dublje analize njezine knjige novela *Mimoza sa smetljišta* potrebno je izdvojiti ključna obilježja toga žanra. Novela (lat. *novus*, nov i tal. *novella*, novost) u literaturi se definira kao „kratka prozna književna vrsta, načelno određena sažetom fabulom i ograničenjem na jedan lik i jedan događaj“ (Solar, 2012: 430). Karakterizira je kratkoća, bitni su postupci sažimanja i ograničavanja te koncentracija na ekspoziciju, zaplet i rasplet (Solar, 2012: 430). Izbor je tema u noveli slobodan, a koncentracija pažnje, sažetost i zanimljivost ispričovijedanog moraju biti

u prvome planu kako bi se ostvario dojam cjelovitosti. Prema tome, novela često započinje sažetim iznošenjem osobina lika ili događaja tako da probudi očekivanje čitatelja (Solar, 2012: 187). Karakteriziraju je također i originalnost i novina, koje ukazuju na različite mogućnosti, s kojima se čovjek može susresti u svakodnevnicu (Solar, 2012: 431). Njezina je zadaća brzo privlačenje čitatelja tekstu, stoga govori o novim, nečuvenim događajima ili čudnim ljudima i neobičnim pojavama (Flaker, 1998: 361). Flaker je, osim kratkim, određuje i zatvorenim proznim oblikom, a često je ta zatvorenost sadržana upravo u njezinu završetku (Flaker, 1998: 36). Obično završava poantom, odnosno „naglim isticanjem nečega što je osobito važno za ono što obrađuje“, a postiže se „naglim uvođenjem neočekivanoga događaja, obrata u tijeku zbivanja, ili pak određenim stilskim efektima“ (Solar, 2012: 187). Novele se mogu povezivati u cikluse, tako da jedna okvirna novela objašnjava povezanost ostalih (npr. zbirka novela i bajki *Tisuću i jedna noć*) ili tako da ih povezuje jedan lik ili isti pripovjedač (novele o dogodovštinama Petrice Kerempuha). Tako nastaju takozvane uokvirene novele, odnosno uokvirene pripovijesti, koje označavaju niz ili grupu novela s jednom okvirnom novelom ili njih više (Solar, 2012: 187).

Međutim, kao polazišni problem teorije novele izdvaja se terminološka nejasnoća. Termin „novela“ u književnoj je znanosti vrlo raširen te izaziva brojne nesporazume (Nemec, 2007: 298). U različitim se sustavima klasifikacije naziv koristi ili za svaku kraću proznu vrstu, za razliku od romana, ili kao posebna vrsta oslonjena na tradiciju Boccacciova *Dekameron* (Solar, 2012: 430), koja se afirmira u renesansi (Solar, 2012: 187). Problemi se javljaju i prigodom odredbe novele u odnosu prema nekim jednostavnim oblicima poput bajke, legende i anegdote, ali i zbog doslovnoga prevođenja i uporabe američkog termina za novelu, *short story* („kratka priča“), čime se dodatno povećava terminološka nejasnoća i nesređenost (Nemec, 2007: 298). Flaker (1998: 360) izdvaja kao dominantne oblike suvremene umjetničke proze novelu i roman, i, dok se u terminologiji još uvijek koriste nazivi priča, pripovijetka i pripovijest, kako smatra Flaker (1998: 360), sve se više za kraći prozni oblik koristi opći termin novela, a za duži roman.

O noveli mnogi autori pišu uspoređujući je s drugim žanrovima. Tako se osnovna razlika između romana i novele može prikazati izdvajanjem njihovih ključnih obilježja, koja se nužno ne isključuju. Za roman se mogu izdvojiti sljedeće njegove karakteristike: tipično i opće; razrađivanje; povijest, razvoj; retardacije i predasi; kraj kao točka slabljenja i epilozi („lažni završeci“), a kod novele to je: pojedinačno i neobično; ograničavanje i sažimanje; trenutak, anegdota, događaj, simbol; težnja prema kraju; maksimalna neočekivanost završetka te poenta,

obrat (Nemec, 2007: 307). Novela, nadalje, upravo zbog svoje kratkoće ima čvršću i opstojniju strukturu od romana (Flaker, 1998: 360).

Nadalje, razlika između eseja i novele u tome je što se esej najčešće određuje kao književnoznanstvena vrsta, koja, dakle, stoji između umjetnosti i znanosti (Solar, 1976: 119; Nemec, 2007: 309), a esejizam valja shvatiti kao oblikotvorni princip, koji prožima druge oblike (poput novele, romana), čime nastaju hibridne tvorevine (Nemec, 2007: 310).

Govoreći o poetici novele, Meletinski (2007) izdvaja njezina obilježja također povlačeći paralele s drugim, srodnim žanrovima. Zbog dominacije događanja u njoj Meletinski (2007: 386) novelu uspoređuje s epom, ali za razliku od velikih epskih djela, ona ne pretendira na nešto univerzalno, već se, opisujući posebne slučajeve i izuzetne događaje, pokazuje kao svojevrsni fragment, odnosno krhotina univerzalne, kompleksne slike svijeta. Njezina sažetost, kratkoća, dominacija događanja i značenje kompozicijskoga „obrata“ doprinose pojavi elemenata drame u njezinim okvirima (Meletinski, 2007: 387).

Meletinski (2007: 386) govori, nadalje, o problemima razdvajanja novele od drugih malih žanrova. Priča je tako u odnosu na novelu manje žanrovski strukturirana, ali se odlikuje većom ekstenzivnošću. Od anegdote novela se razlikuje po većem stupnju naracije te izlasku izvan granica anegdote situacije. Nedostatak zoomorfности glavnih junaka, alegoričnosti i didaktičnosti, novelu razlikuje od basne, a prema potonjem i od takozvanih „primjera“ (*exempla*) (Meletinski 2007: 386). Nedostatak natprirodnog i čarobnog, što na prvi pogled odvaja novelu od legende i bajke, zapravo je svojstvo koje može biti karakteristično, ali ne i nužno obilježje novele (Meletinski, 2007: 386-387). Kao važnu razliku između novele i bajke Nemec (2007: 313) izdvaja funkciju likova, koju Propp u *Morfologiji bajke* definira kao postupak likova određen s točke gledišta njihove značenjske važnosti za tijek zbivanja (Propp, 1975; Nemec, 2007: 313). Lik je u bajci zadan, ograničen svojom funkcijom, dok su funkcije lika u noveli omeđene i slobodne – lik je u noveli jednokratno, originalan (Nemec, 2007: 313). Što se tiče miješanja fantastičnog i realnog u noveli, i kada prijeđe u fantastiku, novela poštuje i slijedi zakone uzročno-posljedičnih veza, dok bajka teži trajanju izvan prostora i vremena (Nemec, 2007: 313). Upravo raznolikost i sloboda u izboru tema omogućuju noveli zahvat u fantastično, ali ono se pritom prikazuje objektivno, tzv. realističnom motivacijom (Solar, 1989: 268), koja omogućuje različita rješenja u raspletu, za razliku od isključivosti rješenja u bajci (zlo kažnjeno, dobro nagrađeno) (Nemec, 2007: 313).

Jolles, nadalje, u *Jednostavim oblicima* također objašnjava razliku između bajke i novele, jednostavnoga i umjetničkoga oblika. Novelu tumači kao oblik koji „teži ispričati zgodu ili događaj uvjerljiva značenja na takav način da nas se dojmi poput stvarnoga zbivanja i da nam

se sâm događaj učini važnijim od osoba koje ga doživljavaju“ (Jolles, 2000: 214). Bajka, s druge strane, „više ne teži pružanju događaja uvjerljiva značenja jer skačući s događaja na događaj daje cijelo jedno zbivanje, koje se tek na kraju sklapa u određeni oblik“ i „više ne teži prikazati to zbivanje tako da nas se dojmi poput stvarnoga zbivanja, već on bez izuzetka radi sa čudnovatim“ (Jolles, 2000: 214). Noveli njezine oblikotvorne zakonitosti omogućuju povezivanje i uobličavanje sveukupnih stvarnih, nestvarnih ili događaja sačuvanih predajom, ako posjeduju zajedničku značajku uvjerljivosti. S druge strane, „oblikotvorna je zakonitost bajke (...) takva da, gdje god je uvrstili u svijet, on se preobražava prema načelu koje prevladava samo u tome i određuje samo taj oblik“ (Jolles, 2000: 216). Novela, koja zatvara dio svijeta, zatvorena je cjelina u kojoj je sve ustrojeno čvrsto, osobito, jednokratno, dok u bajci, koja se prema svijetu otvara preuzimajući ga u sebe, svijet zadržava svoju pokretljivost, općenitost i višekratnost (Jolles, 2000: 217).

6. Interpretacija knjige novela *Mimoza sa smetljišta*

Mimoza sa smetljišta (1944) zbirka je od pet novela: *Mimoza sa smetljišta*, *Uvijek je tako*, *mila moja*, *Dva krasna modra oka*, *Slijepo oči* i posljednja, koja je ujedno i ulomak iz romana *S naših njiva – Glista se sprema*. Glavna je tematska nit koja povezuje sve novele socijalna obespravljenošću siromašnih slojeva (Kuvač-Levačić, 2019: 103), a autorica u novelama o patnjama siromašnih i zlostavljanih, kao i smislu trpljenja, progovara s velikim suosjećanjem (Brezinščak Bagola, Cesarec, Klemenčić, 2017: 440).

U novelama je snažno prisutna „veza nasilja i materijalizma u konstruktima dominantnih muških protagonista, kojima su podređene žene, sestre, kćeri te sluge i sluškinje“ (Kuvač-Levačić, 2019: 103). Ženski likovi u novelama odrastaju proživljavajući traumatično psihofizičko iskustvo, a njihovo trpljenje shvaća se kao put prema „svjetlu“, odnosno duhovnom iskupljenju i susretu s Bogom. U djelima Side Košutić, a tako i u navedenim novelama, česta je tema obiteljskoga nasilja, prije svega očinskoga zlostavljanja, koje je izrazito povezano s konstruktima identiteta ženskih i dječjih protagonista (Kuvač-Levačić, 2019: 103–105). Sida Košutić opisala je u svojim novelama brutalnost svakodnevnice bez sustezanja od naturalističkih prizora stradanja nemoćnih (Kuvač-Levačić, 2021: 183).

Nadalje, Košutić je, osim u poetskome iskazu, u svojim proznim djelima izražavala uvjerenost u nedostatnost riječi u iskazivanju najdubljih čovjekovih iskustva i najintimnijih

stvarnosti. Njezini su likovi nerijetko esencijalno obilježeni nemogućnošću govora ili nijemošću (Kuvač-Levačić, 2021: 53). Pitanje „drugoga“ i drugačijega, njezin je nezanemariv temat, a vrlo je često metaforiziranje psihofizičke onemogućenosti (Kuvač-Levačić, 2021: 174), što je vidljivo i na primjeru novela iz zbirke *Mimoza sa smetljišta*. Kao najčešće obilježje onemogućenosti protagonista u Sidinim djelima ističe se uskrata govora, a javljaju se još i likovi ograničenoga umnog funkcioniranja, likovi slijepaca i tjelesno invalidnih žena (Kuvač-Levačić, 2021: 174). Kao primjeri iz navedene zbirke javljaju se djevojčica Elica iz novele *Mimoza sa smetljišta*, koja o traumi očeva ubojstva majke ne može govoriti, ali je iskazuje glumom i plesom, te lik slijepice djevojke Marije iz novele *Slijepice oči* (Kuvač-Levačić, 2021: 227), o čemu će biti više riječi u nastavku.

Pri analizi novela proučit će se autoričino žensko pismo iz perspektive konstruiranja ženskih likova, njihova identiteta, položaja i uloge u obitelji i društvenoj zajednici te će se analizirati različiti muško-ženski odnosi. Osim rodom, likovi u djelima Side Košutić određeni su i društvenim statusom, a autorica je posebni angažman pokazala pišući o najosjetljivijim i najnižim slojevima društva. Problematizirat će se, stoga, ne samo ženski, već i svi obespravljani likovi, žrtve na društvenoj margini, oni „drugi“ i drugačiji. Uloga se tih likova očituje u trpljenju nasilja i nepravde, koja im se nanosi. Uz to, proučit će se autoričin katolički angažman, odnosno mjesta na kojima je u novelama vidljivo njezino vjersko nadahnuće te će se odgovoriti na pitanje koja je uloga religije u djelu i kako je povezana s društvenim angažmanom. Autorica je, pišući svoje novele, u središte zanimanja smjestila upravo ženske likove i njihove nesretne sudbine, iza kojih najčešće stoji muškarac i patrijarhalno društveno uređenje. Stoga će o njima u nastavku biti najviše riječi.

6.1. *Mimoza sa smetljišta*

Mimoza sa smetljišta prva je novela u istoimenoj zbirci novela, koja u središte stavlja djevojčicu Elicu i pripovijest o njezinu tešku odrastanju u siromašnoj obitelji s ocem, koji pije te se ponaša nasilno prema njoj i njezinoj majci, svojoj supruzi. Novela također govori i o tragičnoj smrti njezine majke, koju su pokušaj pružanja otpora muškarčevoj samovolji i zauzimanje za kćer stajali života. U pitanju je kritika prije svega patrijarhalnoga društva, ali i svakoga društva u kojemu glavnu riječ vodi upravo novac i društveni status, a ljudi se dijele na

povlaštene i obespravljene. Eličina je inferiornost, prema tome, osim rodnom, određena i klasnom pripadnošću te djevojčica na svojim leđima nosi sav teret okoline s tako uređenim društvenim odnosima. Kako Kornelija Kuvač-Levačić (2021: 203–204) tvrdi, „lik Elice nosi biološko nasljeđe svoga oca zlostavljača, ona je plod sredine, sirotinjskog gradskog predgrađa i živi u trenutku u kojem razlike između siromašnih i bogatih drastično predodređuju pojedinačne sudbine“. U nastavku će se objasniti kako su Eličino podrijetlo i društveni stus odredili njezinu sudbinu.

U noveli se već na samome početku može uočiti dominacija patrijarhata, koja se temelji na fizičkoj nadmoći muškarca: „Iz podrumskog bi stana dopiralo treskanje, hrskanje, jauk, kletva, udarac i – napokon tišina. Elica je znala, što se tad zbiva“ (*Mimoza sa smetljišta*, 9). Eličino je djetinjstvo obilježeno proživljavanjem psihofizičke traume te je uvijek morala strahovati da će, osim majci, otac nauditi i njoj samoj: „Pa makar bi se skoro zatim pojavio otac na uličnim vratima, osvrtao se na sve strane i sumnjivo se zagledao u klupko djece te viknuo: 'Gabrijela!'“ Djevojčica je dobro znala zašto je otac traži, a njezin se proživljeni strah dočarava opisom psihofizičkoga stanja prigodom skrivanja od oca, kada se „pritajivala, šutjela i uzmicala natraške (...). Oči su joj tad narasle, bile nepomične, vilice joj podrhtavale, slabo tijelo potresli neki trnci, i takva je bosih nogu išla natraške sve dotle, dok nije nestalo s veže onoga čovjeka...“ (*Mimoza sa smetljišta*, 9).

Sljedeći navod dokazuje da Eličina obiteljska situacija nije pojedinačni slučaj, već je riječ o čitavome okružju, u kojemu se nasilje nad ženama i djecom ne smatra neobičnom pojavom: „Ni od djece je nije nitko odavao ili da bi je itko pokušao nagovarati, neka se odazove na onaj glas. Svi su znali, da bi je otac zlostavljao, pa da je jedino stoga i zove. A znali su ujedno i to, da je sad sigurno i njena mati dobila batina. Slične su se stvari znale kojiput dešavati i kod njih, pa im Eličin udes nije ništa nova, nikakva tajna, nikakva sramota“ (*Mimoza sa smetljišta*, 9).

Važna je u noveli povezanost materijalizma i nasilja vidljiva na primjeru gdje otac ubija majku bijesan jer je potrošila novac na svoju kćer: „Došao je on... Uhvatio majku. Lupao... Udarao.. Treskao cipelom u njene prsi... Zahtijevao novac... Novac? Onaj, što ga je majka izdala njoj za zimski kaput. I pograbio kaput s postelje... Kao da će ga razderati... Ali nije... Bacio ju je po drugi put na pod... Nogom, cipelom tresnuo o trbuh... Po prsima. Pa stao tražiti nju, Elu... Ali je sretno umakla“ (*Mimoza sa smetljišta*, 11). O tome da majka nakon posljednjega udarca više nije bila živa te Eličinoj boli, koju je ta smrt uzrokovala, saznajemo u nastavku: „Ela se vratila u sobu. Preko postelje ležala je mati... Nije disala. Ni riječi izustila...“

Ela ju je zvala. Ništa. Tresla ju za ruku. Ništa. Sala cviljeti. Ništa. I onda je pala na nju i plakala...plakala...“ (*Mimoza sa smetljišta*, 11). Majčina je smrt na djevojčici ostavila snažne posljedice: „Nakon toga, kad se osvijestila, bila je tupa i mrtva. Kao da je u njoj puklo srce. (...) Ne mogavši plakati, ne mogavši misliti i rasuđivati, cviljela je kao zvijer...“ (*Mimoza sa smetljišta*, 11). Pomoć joj je ponudila majka jednoga dječaka, koji ju je pozvao vidjevši Elicu kako pati, u čemu je vidljiva snažna prisutnost empatije, potpore, uzajamne pomoći u najnižim slojevima, među obespravljenim članovima društva – ženama i djecom: „Sirota žena stade je tješiti i nagovarati, da pođe s njom“ (*Mimoza sa smetljišta*, 11). No Elica nije željela poći s njom, vratila se kući te „još jednom unišla u crni podrum, da vidi mrtvu mater“ (*Mimoza sa smetljišta*, 12).

Snažna kritika društva dočarava se njegovom slikom iz očiju djevojčice, koja je upravo ostala bez majke te s ljutnjom i zgražanjem promatra ljude okupljene oko njezina beživotna tijela: „Ona ih prezire. Sve te žene, svi ti muškarci njoj su odvratni. Ne vjeruje im, ne vjeruje, jer piju, jer tuku djecu... tuku im mater...“ (*Mimoza sa smetljišta*, 12).

Posebno je važno u analizi novele pozornost usmjeriti na odnos otac–kći. Sintagme „onoga čovjeka“ i „onaj glas“, koje se, naravno, odnose na Eličina oca, pripadaju fokalizaciji njezina lika, a ukazuju na distancu u odnosu oca i kćeri, koji se, umjesto na ljubavi i toplini, temelji na strahu i pokoravanju, a djevojčica ga i ne doživljava kao oca, već kao prijetnju od koje se mora skrivati kako ne bi nastradala.

U tekstu se, nadalje, opisuje kako se djevojčica osjeća dok se, pošto se povukla od svih, nalazi sama u podrumu: „Kao njena duša činilo joj se sve raspolovljeno, razdijeljeno na dva dijela, koji se više nikad ne će sastati, nikad srasti. To su dva života, dva svijeta. Jedan... dolje u podrumu... Drugi negdje... Negdje visoko, gdje nje nikad nije bilo“ (*Mimoza sa smetljišta*, 12). Djevojčica osjeća veliku nepravdu, sumnju i nepovjerenje u sve ljude oko sebe. Ljudska je okrutnost u njoj ugasila svaku nadu u bolje sutra. Nikada prije nije doživjela istinsku sreću, a sada joj se čini da nikada i neće. Ako se, s druge strane, navedeno shvati kao naznaka transcendentalnoga, može se reći da djevojčica žudi za majkom, a njezino nepovjerenje u ljude i mržnja prema njima prerastaju u gubitak vjere i sumnju u ponovni susret s njom na drugome svijetu. Poslije će, karakteristično za razdoblje modernizma, ulogu religije preuzeti umjetnost. Djevojčica će se sjetiti majke slušajući glazbu, na trenutak će osjetiti majčinu prisutnost, biti sretna, poželjeti je zagrliti.

Brigu o Elici nakon majčine smrti preuzima gospođa Emilija „kod koje je majka bila dvorkinja“. Elica dobiva vlastitu „malenu, ali urednu i lijepu“ sobu, u kojoj je „sve bilo čisto, sve uredno, sve skladno, a njoj se činilo i bogato“ (*Mimoza sa smetljišta*, 13). Novu okolinu djevojčica doživljava uspoređujući je sa starom, ona za nju predstavlja novost „jer je sve čisto, jer su svi siti i ne tuku se“ (*Mimoza sa smetljišta*, 13). Uspostavlja se kontrast s prijašnjim životom u obitelji kojoj su nasilje, neimaština, glad i prljavština dio svakodnevnice. Ipak, ta ju je okolina uznemiravala jer „njena duša nije nije navikla ljepotama, pa premda se otimala za njima, žedala ih, u isto ih je vrijeme potiskivala od sebe. Pogled joj bude mrk i nepovjerljiv“ (*Mimoza sa smetljišta*, 13). Eličin je pogled na svijet usko vezan uz prijašnje stanje, a ponajviše proživljenu traumu zbog gubitka voljene osobe, pa je tako izgled gospođe Emilije podsjeti na pokojnu majku: „Ali ničega ne zamijeti toliko kao zdravi izgled gospođe i skupocjenu crnu haljinu sa sitnim bijelim cvjetićima. Pa se najednom pojavi pred njom lice materino. Blijedo, upalo, navorano... S očima, koje gasnu... U dronjavoj suknji i kaputu“ (*Mimoza sa smetljišta*, 14).

Elica je ostala kod gospođe Emilije kako bi pomagala u kući, kao što je to njena majka prije nje činila. Riječi gospođe Emilije o tome kako je Eličina majka bila poštena te joj „podove nije umio nitko dotjerati kao ona“ (*Mimoza sa smetljišta*, 14), uznemirile su djevojčicu jer se sjetila koliko je majka umorna dolazila s posla: „Svake subote je njoj pozlilo, jer se namučila laštenjem podova“ (*Mimoza sa smetljišta*, 14), a nakon toga došao bi otac tražeći od nje zarađeni novac. Elica je u gospođi Emiliji tada vidjela „aveta, zloduha“, krivca za to što se njezina majka, umorna od posla, nije mogla oduprijeti nasilnome ocu. U tekstu se može uočiti kritika materijalizma te društva, koje učvršćuje već postojeće razlike između bogatog i siromašnog sloja, odnosno povlaštenih i obespravljenih. Elica je za tragičnu sudbinu svoje nemoćne majke krivila oca, ali i cijelo društvo, koje je za nju predstavljalo neprijatelja i u koje nije imala povjerenja. Željela je otići, ali ju je gospođa Emilija umirila navodeći da je obećala njezinoj majci da će se o njoj brinuti.

Kod gospođe Emilije djevojčici je s vremenom postalo dobro: „Ne lijepo, ne ružno, već dobro“ (*Mimoza sa smetljišta*, 16), pa više nije željela otići. Postala je ravnodušna: Ni za što se nije oduševljavala, ništa je nije moglo naročito radovati, ništa naročito rastužiti (...). Pomalo je zaboravila jad. Ili je otupjela, iskusivši prerano udarac života, najcrnje njegove strane“ (*Mimoza sa smetljišta*, 16). Kao što stoji u tekstu, djevojčica je samo o majci i dalje razmišljala, a ono što joj je pomoglo u zacjeljivanju rana i pružanju utjehe bila je vjera: „(...) slike su sve više blijedjele. Samo materin lik joj je ostao jasan u pameti i najdraži u srcu, pa ga je i blagosiljala,

ljubila i grlila, šapćući Očenaš. Kod toga joj se snene oči znale zaliti suzama. Ali ona nije osjećala bola. Bilo joj je, kao da je pridiže u susret jednoj nebeskoj uzvisini, gdje vječito cvatu mimoze i slatkim mirisom ispunjavu muklu tišinu (...)“ (*Mimoza sa smetljišta*, 16).

Živeći s gospođom Emilijom i obavljajući poslove za nju, djevojčica je bila u inferiornome položaju, tretiralo ju se kao manje vrijednu i pripadnicu nižega sloja. Kad bi tko od gostiju došao u posjetu, gospođa nije željela Elicu u blizini: „Potiho bi je opomenula da ide u svoju sobu, što je Elica bez riječi poslušala“ (*Mimoza sa smetljišta*, 16), znajući dobro svoje mjesto. Već spomenuto uspostavljanje kontrasta između prijašnjeg i sadašnjeg života i percepcija svijeta utemeljena na traumatičnome iskustvu, vidljivi su i poslije u noveli. Naime, vidjevši jednom prigodom zajedno Emiliju, njezinu sestru i sina, „Elica se snebivala, jer nikad nije ni pomislila, da bi se mogao netko toliko radovati drugome, pa bili međusobno i najbliži rod“ (*Mimoza sa smetljišta*, 17). Ubrzo su „odjeknuli akordi klavira“ (*Mimoza sa smetljišta*, 17), u čemu je Elica uživala: „Osjećala je sebe. (...) Sklad ju je pjesme obuhvatio, uzdignuo. Lebdjela je visoko...“ (*Mimoza sa smetljišta*, 17) te počela plesati. Slušajući Emilijina nećaka Roka kako svira, izgledala je kao da će ga zagrliti.

Kornelija Kuvač-Levačić (2021: 278) ovdje govori o neizrecivosti traumatičnoga iskustva. Gluma i ples način su na koji djevojčoca Elica iskazuje traumu o kojoj ne može govoriti (Kuvač-Levačić, 2021: 227), a „položaj 'uskraćenoga subjekta' (...) shvaćen je stoga kao polje posredovanja neizrecivoga“ (Kuvač-Levačić, 2021: 277).

Djevojčicu su, nadalje, promatrale gospođa Emilija i njezina sestra, zgražale se nad Eličinim ponašanjem, a Emilijina ju je sestra usporedila s ocem: Baš si se namjerila na zvjerku. (...) Ima očeve krvi. Kani se ti nje, draga moja, još će te zadaviti“ (*Mimoza sa smetljišta*, 18), te ju je podsjetila na to da je Elica, ma koliko osjetljiva, „ipak samo mimoza sa smetljišta“ (*Mimoza sa smetljišta*, 18), što je još jedan od primjera nemogućnosti društvene promjene. Riječ je o društvu koje stvara predrasude o ljudima na temelju njihova podrijetla, a to isto podrijetlo određuje ljudsku sudbinu.

Roko je razumio Elicu. Želio ju je zaustaviti kada je, čuvši razgovor dviju gospođa, naumila otići. Shvaćao je da zagrljaj koji mu je željela uputiti nije bio namijenjen njemu, već kako je sama navela, njezinoj majci: „Da... Nju sam željela ogrliti... I sada želim samo nju“ (*Mimoza sa smetljišta*, 19). Uspjela je pobjeći zabrinutome Roku, koji ju je neko vrijeme pratio nakon što je otrčala od kuće. Uputila se majci na grob, a sutradan je Emilija pročitala u

novinama kako je djevojčica „naslonjena na grob, izgledala da mirno spava“ (*Mimoza sa smetlišta*, 19).

U tekstu se mogu uočiti dva karakteristična tipa ženskih likova o kojima se govorilo – tip *femme fragile*, koji predstavlja Elica, te tip žene majke, koji se uočava u opisu njezine požrtvovne majke, koja čini sve kako bi prehranila obitelj. O karakterizaciji lika Elice doznaje se još na početku novele iz stava druge djece o njoj: „I svi su ju vrlo voljeli. Ona je bila najstarija, imala je već devet godina, umjela ih je sve zabaviti, ne toliko riječima, koliko kretnjama“ (*Mimoza sa smetlišta*, 10). Njezina je bol kod druge djece izazivala „neopisivu sućut“ i „vrlo ih je voljela, jer vidje, da oni nju vole“ (*Mimoza sa smetlišta*, 10). Nakon majčine smrti povlači se u sebe, a prema drugim ljudima iskazuje nepovjerenje. Položaj u kojemu se nalazi nametnuli su joj drugi ljudi, mora bit poslušna drugima i obavljati poslove za njih kako bi imala smještaj i hranu te kako bi se školovala. Nadalje, gospođa Emilija djevojčicu uspoređuje s cvijetom mimoze: „To je najosjetljiviji cvijet. Takneš li joj listić, odmah se sklopi. Vidiš li, kako je mimoza lijepa. To si ti, Elica“ (*Mimoza sa smetlišta*, 14), što ide u prilog krhkosti, ali i iznimnoj ljepoti jedne *femme fragile* kao što je Elica, kako i stoji u tekstu vezano uz njezinu fizičku karakterizaciju: „A nije bila ružna. Naprotiv, rasla je sve više i njena ljepota“ (*Mimoza sa smetlišta*, 16).

Ipak, ono što je nekarakteristično za *femme fragile*, ali i ženu majku, a za posljedicu ima tragičan završetak obaju likova, pružanje je otpora, prestanak pasivnosti, ponašanje suprotno očekivanjima, nametnutim konvencijama. Eličino pružanje otpora reakcija je na nepravdu koju joj nanosi društvo, u kojemu glavnu riječ vode muškarci, a odmah uz njih ostali povlašteni, bogati i moćni pripadnici društva. Na leđima se siromašnih, slabih, ranjivih, žena i djece prelama sve zlo. Sve što mogu jest trpjeti, a svaki je pokušaj pružanja otpora uzaludan. Elica bježi iz kaveza neravnopravne društvene podjele te, kao i njezina majka, koja se pokušala oduprijeti, umire. Kao što se njezina majka fizički nije mogla oduprijeti sili svojega supruga, tako se Elica, iz materijalnih razloga, nije mogla izboriti za sebe. Bila je osuđena živjeti na društvenoj margini, podređena drugima ili se, bez krova nad glavom, smrznuti i umrijeti.

Ono što je u tekstu važno uočiti katolički je angažman autorice. Vjera Elici, liku žrtve, pruža utjehu i olakšava joj nositi se s patnjama ovoga svijeta. U noveli ne dolazi do emancipacije žena i obespravljenih članova društva niti se nazire mogućnost društvene promjene. Ipak, društveni se angažman Side Košutić u tekstu javlja na više mjesta, a očituje se upravo u snažnoj kritici patrijarhalnog društva i materijalizma.

6.2. *Uvijek je tako, mila moja*

Uvijek je tako, mila moja novela je koja u svoje središte ponovo stavlja tragičnu sudbinu mlade žene. Tragedija se zasniva na sukobu oca i kćeri: s jedne je strane djevojka Tonika sa svojim mladenačkim htijenjima, zanosima, emocijama te željom za ravnopravnošću unutar obitelji, a s druge je strane otac, njegova hladnoća te čvrsti patrijarhalni stav, koji ne dopušta Toniki slobodu odlučivanja, a svaki neposluh strogo kažnjava. Početak novele uvodi nas u obiteljsku situaciju. Tonika ima brata Dašeka, a njihove razlike s odrastanjem postaju sve uočljivije: „od tog doba brat je postao mrk, tih i otresit, a sestra zamišljena i plaha“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 21).

Već se u prvih nekoliko redaka novele mogu uočiti tragovi patrijarhalnoga društva i nejednaka odgoja ženskog i muškog djeteta u obitelji: „Malokad su radili zajedno, malokad jeli zajedno, a otac je ispod oka promatrao kćer“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 21). Odnos između oca i kćeri hladan je, bez ljubavi, a s patrijarhalnim je odgojem usko vezan i očev materijalizam, koji se u noveli realizira viđenjem vlastite kćeri kao potencijalne prijetnje od gubitka bogatstva jer se kći treba udati, a momci će zasigurno doći prositi je „kako bi posisali debeli miraz“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 21). Mnogo se o očevu stavu o ženama doznaje iz njegovih riječi: „Bolje da nikad nije ugledala svijeta (...) Đavo je žensko. Đavo...!“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 21). Najveći dokaz o dominaciji patrijarhata, ali i o strahu koji je takvo društvo usadilo ženama, riječi su koje majka upućuje svojoj kćeri: „Muška glava je velik gospodin: što zapovijedi, to mora biti. Nemoj se zato ništa protiviti. Trpi i svoje radi“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 22).

Razlika u odnosima na relacijama otac–kći i otac–sin vidljiva je na nekoliko mjesta u noveli. Otac sina drži bliže sebi, povjerava mu se, vodi s njim tajne i važne „muške“ razgovore te ga uključuje u donošenje odluka, često u ime ženskih članova obitelji vodeći se vlastitim (najčešće materijalnim) interesima. Sin s vremenom preuzima očev model ponašanja te se i sâm udaljava od sestre postavljajući se nadređeno u odnosu prema njoj. Nadalje, otac sina želi oženiti bogatom djevojkom, a kćer će dati siromahu protiv njezine volje, samo kako bi zadržao svoj novac: „Udati se mora, kao što će i on, čim odsluži vojsku, morati da se ženi (sa Kosicom, jer je bogata i mila) i počne živjeti kao svoj čovjek“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 24). Suprotno tome, otac ne želi da njegova kći pođe za Juru, iako je iz iste obitelji Kos, s argumentima da bi svome bratu ondje „samo smetala“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 24) te da je u svakom slučaju za nju bolji

njegov izbor proscia: „Sasvim je nešto drugo Bartol Vodenikov. Siromašan, udovac s četvero djece...“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 24).

Govoreći o unutarobiteljskim odnosima, neophodno je spomenuti odnos između sestre i brata, Tonike i Daška. Nakon što je otac gurnuo kćer, tako da je pala preko praga, ona „ranjen pogled spusti na brata, koji je za to vrijeme sjedio na pragu kao saliven i samo ih redom promatrao“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 23). Suprotno bešćutnosti, koju je pokazao vidjevši sestrinju patnju, Dašek je odmah priskočio u pomoć majci, koju je otac udario dok je nastojala obraniti svoju kćer od njegova bijesa: „Dašek skoči, odgurne oca i ponese majku na postelju“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 23). Također, oca je molio da tako više ne postupa s majkom: „Nemoj... tako s njom... (...) Boli me duša! Mati mi je...“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 21), dok Toniku nije ni spomenuo. Nadalje, majka svoju kćer, koju je povrijedilo bratovo ponašanje, pokušava utješiti istim riječima „Uvijek je tako“, prisjećajući se kako su i nju u tim godinama „tukli svi; otac i braća. Poslije opet muž...“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 25) te joj u najboljoj namjeri preporuča da im bude poslušna: „Znaš, muška glava je velik gospodin. Što hoće, to mora biti“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 25).

Primjeri tipičnih likova *femme fragile* i žene majke javljaju se i u ovoj noveli. Lik djevojke Tonike predstavlja naivno, nezrelo biće, još uvijek zaigrano i nedovoljno upoznato sa surovom stvarnošću. Djevojka s vremenom počinje uviđati kako otac nepravedno različito odgaja vlastitu djecu – sa sinom se zbližava, a od nje se udaljava. Primjećuje da i brat s godinama mijenja svoj odnos prema njoj, ali još uvijek ne razumije razloge takvome ponašanju: „A što je s njima? (...) Progovore mi riječ samo kad me gone na posao. Baš mi je kao da više nisam pod istim krovom“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 22). S druge strane, njezina majka, „koju je život odavna izlomatao uzduž i poprijeko“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 22), dobro zna koja je uloga žene u obitelji. Majka je čuvarica obitelji, zaštitinica svoje djece, trudi se odnose unutar obitelji držati pod kontrolom umirujući kćerino iskazivanje nezadovoljstva i bunta zbog odnosa unutar obitelji te intervernirajući u unutarobiteljske sukobe, zbog čega sama stradava. Život ju je davno poučio svojoj okrutnosti i sada pasivno prihvaća nametnutu ulogu žene podređene svojem muškarcu, kojega mora slušati, a na isti način odgaja i vlastitu djecu – prenoseći im stečene patrijarhalne vrijednosti, ponajviše iz straha od muškarčeve nadmoći. Njezine riječi: „Uvijek je tako, mila moja“, ukazuju na to da je ona davno odustala od borbe za promjenom te pristaje biti ženom, koju je oblikovalo patrijarhalno društvo – onom koja se ostvaruje u obitelji, a glavna joj je zadaća vezana uz odgoj djece, kućanske poslove i, naravno, udovoljavanje muškarcu.

Majka svoju kćer, koja iskazuje nezadovoljstvo zbog odnosa s ocem i bratom, ponajviše iz straha od muškarčeve sile, nastoji umiriti utješnim riječima, no čini se da ni sama u njima ne pronalazi utjehu: „Budi samo sretna, Tonika, što ne tuku i jesti dadu“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 22). U Toniki majčine riječi probude srdžbu te nastavlja govoriti o nepravdi koja joj se u obitelji nanosi: „Šta? (...) Zar da budem sretna, što jedem? Zar moje ruke jelo ne zavređuju? I – što me ne tuku?! (...)“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 22). Prestrašena je majka nastoji umiriti svjesna ishoda koji bi mogao uslijediti bude li se Tonika pokušala oduprijeti ocu.

U središtu je zbivanja sukob oca i kćeri, koji se temelji upravo na očevu materijalizmu i kćerinom pokušaju pružanja otpora i odbijanju slušanja njegovih naredbi. Očev je materijalizam pritom, kako je već spomenuto, usko vezan uz korištenje sile, odnosno nasilno ponašanje prema kćeri kako bi ga poslušala. Njegova je najveća briga njegov novac, zbog čega Toniki brani udati se za Juru, momka kojega djevojka voli. Prvi njihov sukob dogodio se kada je otac vidio kćer u Jurinu društvu. Nasrnuo je na nju želeći je udariti, ali se suzdržao i „samo“ je „gurnuo pesnicom u leđa te je preko praga pala u predsoblje i rasprostrla se kao razvezan snop“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 23). Otac ne želi da Tonika pođe za Juru jer brine da će im on „požderati polovicu“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 24). Smatra da bi djevojci „trebalo naći prosca, koji ne bi Ćukima dirao ni u hljeb ni u pogaču, nego bi obliznuo prste nad onim, što mu sami dobace“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 24), odnosno želi da se djevojka uda za siromašnoga čovjeka. Bez njezina znanja i prava odabira, otac Toniki pronalazi prosca – Bartola Vodenika, koji je, tvrdi otac, „siromašan, udovac s četvero djece... Malo šašav, ali (...) miroljubiv i radije bi odsjekao sebi ruku, nego udario bilo ženu, bilo marvinče“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 25), uvjeravajući i sebe i sina da je to za Toniku najbolje.

Do kulminacije sukoba između oca i kćeri i njegova skorog razrješavanja dolazi pred kraj novele, kada djevojka odbija udati se za Vodenikova. Djevojci najprije dolazi brat s viješću o tome da se Vodenikov želi oženiti njome, pri čemu joj poluprijetećim tonom sugerira da pristane, ostavljajući je time bez izbora: „Budi samo ti pri pameti pa nemoj promišljati; bi li, ne bi li?“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 26). U završnome sukobu ponajbolje je dočarana spomenuta veza nasilja i materijalizma: Tonika se pokušava suprotstaviti ocu odbivši udati se za Vodenikova: „Nikada! Ima u selu dosta klecavih i krezubih. Neka izabere jednu... Za sebe i za svoje četvero djece!“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 26–27) što u njemu probudi strašan bijes te „prospe tuču psovki i najpogrdnijih naziva, više lud, nego priseban, jer su mu se oči zakrvarile i laloke tresle“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 27). Njezino daljnje ustrajanje u odluci „s gorućom mržnjom u očima“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 27) odlučuje najstrože kazniti: „(...) otac poleti. Za tren je

već tresnula o pod, a donje joj se tijelo otkrije“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 27). Otac je fizički nadmoćniji od kćeri te mu se ona ne uspijeva suprotstaviti. Izgubivši svaku nadu, pogleda majku, koja joj na pitanje „Uvijek... je... tako?“ odgovara: „Uvijek... je... tako, mila moja! (*Uvijek je tako, mila moja*, 27), popušta očevu pritisku i pristaje udati se prema naredbi: „U zraku opet zakriješti: - Hoćeš li poći...? – Poći... ću...“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 27–28).

Novela *Uvijek je tako, mila moja* jasno ukazuje na kružnost, opetovanost ženske sudbine, koja se temelji na podređenosti u odnosu s muškarcem. Već sâm naslov *Uvijek je tako, mila moja* u sebi sadrži poruku ove novele. To su riječi koje majka stalno ponavlja kćeri u pokušaju da ju odgovori od odupiranja ocu, a ukazuju na nemogućnost pružanja otpora, njegov apsurd i mirenje s tom nesretnom sudbinom. Tonika u jednome trenutku počinje shvaćati da se od nje ne očekuje ništa drugo osim postupanja prema naredbama muških članova obitelji. Oni se prema njoj odnose kao prema manje vrijednome biću, intelektualno nedoraslom, nezrelom, nesposobnom za velike, „muške“ stvari, kao što je racionalno donošenje odluka i raspolaganje novcem. Odnos između muških i ženskih članova obitelji tumači se kao nepromjenjiv: „Uvijek je tako... Sudbina prelazi s kreveta na krevet... I nju su tukli, majku. Pa tako i nju, Toniku“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 26). Nadalje, važno je spomenuti i to da je majka u Toničinu ponašanju vidjela vlastitu sestru te se prisjetila njezine tragedije kada se suprotstavljala ocu, što je još jedan u nizu primjera koji ukazuju na to da se ženska sudbina iznova ponavlja bez nade za promjenom.

Nasilje je nad ženama u noveli prikazano gradacijski – na samome početku u pitanju je distanca i hladnoća u muško–ženskim odnosima, ne postoji prava komunikacija, već se ona svodi na naređivanje muških članova ženama. Žene su obespravljene i tretiraju se kao manje vrijedne. Nasilje je vidljivo u tome što muškarci odbacuju, omalovažavaju i oduzimaju pravo glasa ženama. Kako Tonika pruža sve jači otpor i sve više iskazuje nezadovoljstvo neravnopravnim položajem unutar obitelji, tako nasilje prestaje biti samo negiranje žena kao jednakovrijednih. Nasilje poprima ozbiljnije crte i postaje najprije verbalno, a vrlo brzo i fizičko zlostavljanje, s kojime dolazi i ponižavanje.

Što se kompozicije tiče, uočiti se mogu ključni dijelovi novele. U uvodu doznajemo o likovima, njihovim međusobnim odnosima, koji se s godinama mijenjaju u korist muškaraca, a na štetu ženâ. Zaplet donosi prvi sukob između oca i kćeri zbog njezina neposluha te planiranje kćerine svadbe protivno njezinoj volji i pravu iskazivanja mišljenja. Vrhunac je novele ujedno i vrhunac sukoba između oca i kćeri. Otac koristi svoju fizičku nadmoć ne bi li se sve rasplelo

u njegovu korist. Kći, svjesna da nema izbora upravo zbog svoje slabosti, „drugosti“ i bivanja ženom, odustaje od nastojanja zadobivanja pravde i borbe za sebe te prihvaća svoju nesretnu sudbinu.

Upravo prema pokušaju pružanja otpora Tonika se, kao i Elica u prethodnoj noveli, razlikuje od tipične krhke žene. Približava se tzv. individualnome tipu ženskoga lika, koji, unatoč svijesti o teškim posljedicama, postupa suprotno društvenim konvencijama i teži vlastitoj sreći. Ipak, za svoju se sreću ne uspijeva izboriti zbog svoje fizičke i materijalne nemoći. Biva „stjerana u kut“ i osuđena prihvatiti svoju gorku, spolom zadanu, sudbinu.

Kao i u prethodnoj noveli, društveni je angažman autorice vidljiv u njezinu kritičnome stavu spram patrijarhalnoga društva i društva u kojemu je novac najveća vrijednost. Kraj je novele poetiran – ukazuje se na nemogućnost društvene promjene i opetovanost ženske tragične sudbine, što autorica nastoji objasniti pozivajući se na vjeru i tražeći utjehu u njoj. Trenutni težak život i trpljenje bit će poslije nagrađeno vječnim životom. U noveli tako Toničina majka utjehu pronalazi u vjeri i upravo time tješi svoju kćer – muka i patnja na ovome svijetu donijet će joj vječni spas: „Ne plači, ne plači...! – zatetoshi majka. – Budi ti samo kao dosad. Bog vidi i zna, šta je kome u srcu i djelu, pa će svakome platiti njegovo“ (*Uvijek je tako, mila moja*, 23).

Novela *Uvijek je tako, mila moja...* govori o traumatičnome iskustvu kao ženskoj sudbini. Štoviše, zbog specifičnih tema poput davanja materijalne prednosti muškoj djeci, pokornosti muškim članovima obitelji, koji sudbine žena i kćeri žrtvuju zbog materijalnih pobuda, prizora psihičkog, fizičkog i ekonomskog nasilja nad ženama i prisilne udaje autorica se ovdje najviše približila angažmanu ženskoga pisma kao dominantnome tekstualnom učinku (Kuvač-Levačić, 2021: 206).

6.3. Dva krasna modra oka

Novela *Dva krasna modra oka* najkraća je u zbirci. Naslov se odnosi na glavnoga lika novele, dječaka, koji je nakon očeve smrti ostao živjeti sâm s bolesnom majkom u bijedi i siromaštvu. U noveli je prikazana autoričina osjetljivost prema najugroženijim pripadnicima društva – djeci iz obespravljenih, siromašnih obitelji. Ona su pogođena nekim tragičnim događajem, kao što je gubitak jednoga od najbližih članova obitelji zajedno s problemima s kojima se potom moraju suočiti.

Na samome se početku novele, u uvodu, uspostavlja kontrast sreće, ljepote, bezbrižnosti jednoga djetinjstva, s jedne strane, i tuge, žalosti, boli, koju je doživio dječak, s druge strane. Najprije se opisuje ljepša strana njegova djetinjstva, gdje dječak, odnosno „dva modra oka“ vrijeme provode gledajući u modri svod, koji je „bio najljepši uveče, u mjesecu lipnju, kad su Ivan-danu prolijetale nad zemljom krijesnice. Tada je dječak mislio, da su to sletjele one male daleke zvjezdice, te siplju pregršti najljepših priča o zlatnim anđelima“ (*Dva krasna modra oka*, 29). Čestom uporabom superlativa „najljepši“ još se više naglašava spomenuti kontrast između nekadašnjega bezbrižnog života, i onoga koji je potom uslijedio. Naime, zanimljiva je antiteza zlatnih krijesnica i crvā bijede, kojom se uspostavlja opreka između prošlosti i sadašnjosti: „Od zlatnih krijesnica rodili se crvi bijede, velike crne bijede, kada je umro otac, a bolesna majka ostala sama s njim“ te je „dječak osjećao, da je ono davno malo nebo umrlo, baš kao i otac“ (*Dva krasna modra oka*, 29).

U zapletu novele opisani su problemi s kojima se obitelj nakon očeve smrti morala suočiti. Dječakova majka zbog svoje bolesti više nije mogla obavljati poslove, stoga „nije više bilo kruha, ni cipela, ni odjeće. Bilo je samo gladi, neimaštine i bolesti“ te je dječak „osjetio na sebi dužnost: poći za srećom, nekamo poći; potražiti spasenje, negdje ga potražiti; i razveseliti majku, bolesnu majku – I dva modra oka postala su opet krasna. Osvijetlila ih velika zamisao“ (*Dva krasna modra oka*, 29–30). Dječak je prodavao cvijeće s polja, a novac nosio majci te su si mogli priuštiti hranu, zbog čega se majčino zdravstveno stanje poboljšalo, pa je opet mogla obavljati poslove.

Ipak, stigla je jesen te se približavala zima, na polju više nije bilo cvijeća, siromašna si obitelj nije mogla priuštiti drva za ogrijev, a majčina plaća u hladnije doba godine nije bila dovoljna. Dječak je tada odlučio – što je ujedno i vrhunac novele – otići prositi uvjeravajući se kako „pružiti ruku nije sramotno, jer nije grešno. Majka je stotinu puta rekla, da je samo grijeh sramota“ (*Dva krasna modra oka*, 30). Opisujući kako je dječak prosio „jednoga vrlo studenog dana“, autorica naglašava njegovu patnju i fizičku bol uzrokovanu izrazito niskom temperaturom: prolaznici su onuda „trčali, samo da se sklone i zašтите“, a on „usnicama nije mogao micati, ali je podizao ruku i dva krasna modra oka“ (*Dva krasna modra oka*, 30) te se nekoliko puta koristi prilog „dugo“, čime je još naglašenija dugotrajnost muke dječaka, koji trpi hladnoću: „I dugo ih je dugo podizao. Dugo je stajao, dok je snijeg dugo padao i vjetar dugo duvao“. Rasplet se u noveli javlja kada se dječak budi u svojem krevetu te se ne sjeća da su ga promrzla donijeli majci. Dječak je „izgario u dvije vatre. Jedna mu je vatra izgarala tijelo, a druga dušu, tako da je od velikog dječaka postao opet onaj mali dječak“ (*Dva krasna modra*

oka, 31). Tragični je završetak ove novele dočaran sljedećim citatom: „Mali dječak ponovo je gledao u modri svod, imao dva krasna modra oka i tiho ih zauvijek zatvorio“. (*Dva krasna modra oka*, 31).

Ovom je novelom Sida Košutić ponovo pokazala svoj društveni angažman i osjetljivost za one najslabije, nemoćne, obespravljene pripadnike društva, one „druge“, kojima je svakidašnja borba upravo borba za preživljavanjem. Od tipičnih likova, o kojima je do sada bilo riječi, izdvojiti valja ženu majku, koja nakon smrti supruga prehranjuje obitelj, ali se uskoro razbolijeva. Nakon toga, pogođen očevom smrću, glavni lik novele, dječak, čini sve kako bi pomogao bolesnoj majci. Upravo uspostavljanje opreke između prvotnog sretnog djetinjstva, u kojemu je glavna dječja okupacija promatranje nebeskoga svoda, te kasnije nesreće, kada dječak vodi bitku za preživljavanjem zajedno s bolesnom majkom, ukazuje na nepravdu koja je pogodila dječaka, koji ne bi trebao na sebe preuzimati dužnost prehranjivanja obitelji niti se osjećati odgovornim za preuzimanje tako „odrasle“ zadaće. Dječaku je, osim člana obitelji i materijalne sigurnosti, oduzeto i djetinjstvo, na koje bi svako dijete trebalo imati pravo.

Također, autorica je ovom novelom, kao i prethodnim dvjema, dokazala da u tadašnjem društvu nema mjesta društvenoj emancipaciji nižih slojeva. Dječak je treći lik, čije je vlastito djelovanje, u ovome slučaju pokušaj prehranjivanja obitelji, uzrokovalo tragediju. Svoj kršćanski angažman u ovu novelu Sida Košutić nije upisala kao u prethodnim dvjema, vjerojatno zbog kratkoće same novele, izostanka monologa i dijaloga likova. Iz istih razloga izostaje dublja psihološka karakterizacija likova, a u prvome je planu socijalna tematika, trpljenje najnižih slojeva uzrokovano upravo njihovim društvenim položajem, a čitateljevu empatiju novela je probudila tim više što je prikazala nesretnu sudbinu jednoga dječaka. Ipak, govor o grijehu kao jedinoj sramoti dovoljan je da čitatelj shvati kako je dječakova majka utjehu pronalazila upravo u vjeri. Može se također zamisliti kako majka na kraju novele vrijeme provodi bdijući nad bolesnim djetetom i moleći se Bogu.

6.4. *Slijepo oči*

Sljedeća je na redu iz zbirke *Mimoza sa smetlišta* novela *Slijepo oči*, koja teme ponovo crpi iz života obespravljenih, a govori o slijepoj djevojci i životu koji ju je snašao.

Prije interpretacije novele važno je izdvojiti nekoliko činjenica o samome pojmu invaliditeta (eng. *disability*) i kritici koja prati invalidne osobe. Sâm pojam invaliditeta obuhvaća tjelesne i intelektualne teškoće. Potonje uključuju različite kategorije, koje nisu uvijek međusobno povezane i koje se ne smatraju uvijek invaliditetom (mentalne teškoće, opće poteškoće u učenju, specifične teškoće učenja, ozljede mozga i neurodegenerativne bolesti) (Parker, 2015: 370). Brojni su stereotipi koji prate invalidne osobe, a javljaju se i u samoj književnosti. Prvi stereotip definira osobe s invaliditetom u potpunosti na temelju njihova invaliditeta, kako u njihovim vlastitim mislima tako i u njihovoj ulozi u književnome djelu. Drugi stereotip svodi ih na inspiraciju, koju pružaju drugima jednostavno živeći svoj svakodnevni život, kao da osobe bez invaliditeta također nisu oblikovale svijet oko sebe tako da odgovara njihovim potrebama. Treći stereotip svodi svako odstupanje od uloge inspiracije na nezahvalno „valjanje u gorčini“ (Parker, 2015: 373–374).

Kritika ponižavajućih stereotipa, nadalje, ograničava autore govoreći im što trebaju pisati, onemogućujući im da pišu o patnji invalida i zadržavajući ih na pisanju o inspirativnim uzorima. Time se jedan stereotip zamjenjuje drugim, novim stereotipom jakih karaktera, heroja, koji svladavaju strašne prepreke. Neki kritičari žalili su se da se invaliditet često „gura u stranu“ ili zanemaruje. Invalidni likovi, ako nisu inspirativni ili ogorčeni, često se pojavljuju kao pomoćnici ili „ukrasi“ (Parker, 2015: 374).

Problem se javlja i pri definiciji onoga što se konstruira kao „normalno“. Ne konstruira se najprije „normalno“ pa tek poslije invaliditet. „Normalna“ se osoba konstruira pomoću invalidne osobe, odnosno ljudi konstruiraju sebe konstruirajući druge. Osobe s invaliditetom ponekad služe drugima kao pomoć u smanjenju osjećaja nestabilnosti u okvirima onoga što se smatra „normalnim“. Primjerice, stereotipiziranje osoba s invaliditetom pomaže osobama smanjiti strah o njima samima. U tome smislu, osoba bez invaliditeta koristi se osobom s invaliditetom kako bi zaniijekala vlastitu ranjivost, slabost i konstruirala sebe kao „normalnu“ osobu (Parker, 2015: 374–375). Slično tome, vidjet će se u nastavku, lik Nikole oblikovat će se pomoću lika Marije. Ona, odnosno njezin invaliditet u njemu će probuditi ono najbolje, zbog nje će željeti biti bolja osoba, ona će mu služiti kao inspiracija. Isto tako, nakon što ozdravi, više mu neće biti potrebna. Marija je lik kojega prati spomenuti stereotip, odnosno lik koji se definira vlastitim invaliditetom. To se odnosi na njezinu cjelokupnu ulogu u djelu – njezine misli, riječi, postupke i odnos s drugim likovima.

Već prvi ulomak novele donosi informaciju o nečijoj smrti: „Popodneвно je sunce dopiralo na otvorena vrata u sobu, gdje se još osjećao teški mrtvački zadah, a opis ambijenta ukazuje na bijedu i siromaštvo ljudi koji ondje stanuju: „S pramenom sunca kotrljala se u sobu i zvonjava zvona, muklo odjekivala po zidovima, stropu i stvarima, koje su u neredu izgledale još bjednije. Zapravo je taj čas sve bilo jeka jedne bijede“ (*Slijepa oči*, 33). Ubrzo se u pripovijest uvodi glavni lik novele, Marija, kojoj je umro djed, a već sinegdoha u naslovu novele govori da je u pitanju slijepa djevojka. Opisana je kao djevojka crne kose, „blijeda i vrlo mirna, kako je to obično kod slijepaca“ (*Slijepa oči*, 33). U pripovijesti su i Marta i Nikola, brat i sestra, koji su se nekada brinuli o Mariji, čitali joj, vodili je u šetnju. Između Marije i Nikole, ipak, postojalo je nešto više – i nakon Martine udaje i preseljenja iz kuće, ali i u drugi grad, ostali su prijatelji, a „njihova je veza postala još dublja i čvršća, jer je Nikola Mariju uzljubio, a i ona njega. Tek mu ne htjede to priznati“ (*Slijepa oči*, 34).

Na djedovu sprovodu Nikola je pokraj Marije te joj priznaje kako se nada danu njihova vjenčanja, na što mu ona odgovara: „(...) da poželim dan vjenčanja s tobom...? To je nemoguće... nemoguće...! To ja nikad ne ću poželiti... Šta bi rekao svijet, da si vjenčao slijepu...“ Nikola je pokušava uvjeriti u to da ne dopušta svijetu da odlučuje o njenim postupcima, ali ona je ustrajna u svojoj odluci, te o sebi govori sljedeće: „(...) Ta ja sam bogalj, Nikola... koji tapka... uvijek u nesigurnosti... živi od zvuka, od glasa... I možda od istine, ali ne od ljepote“ (*Slijepa oči*, 35). Marijine su riječi zapravo slika tadašnjega društva, koje stigmatizira slijepa osobe smatrajući ih manje vrijednima, drugačijima, slabijima te se ona sama pokušava pomiriti s takvim svijetom pritom se uvjeravajući da je mišljenje većine presudno kada je u pitanju život pojedinca. Samojoj sebi mjesto pronalazi u području drugosti, odvajajući se od ostalih, koji vide, koji su sretni: „Ljepota je poljubac ljubavi. Svi ste sretni, koji primete te poljupce“ (*Slijepa oči*, 35–36).

Marija nakon djedove smrti treba početi živjeti sa sestrom Slavkom i njezinim suprugom Lovrom. Nikola je zabrinut oko toga kako će joj život izgledati pokraj onih, „koji svoju rasonodu nikad ne će žrtvovati njenim potrebama“ (*Slijepa oči*, 36) te drži da je samo on, „koji je sažaljuje do bola“ (*Slijepa oči*, 36), može razumjeti. Ipak, zanimljivo je u noveli promatrati Nikolinu ljubav prema Mariji, koja se, prema njezinome mišljenju, temelji samo na sažaljenju. Govoreći zašto je ljubi ni sâm ne uspijeva pronaći razlog, već tvrdi da je ljubi „Bog zna zašto!“ (*Slijepa oči*, 37), dok je njoj „ono, što joj nije htio reći ili nije znao, kako bi joj rekao, njoj poznato i jasno: ljubi je iz saučešća, jer je dobar“ (*Slijepa oči*, 37).

Nakon uvodnoga dijela u kojemu saznajemo ponešto o rodbinskim i ostalim relacijama među likovima, Nikolinoj ljubavi prema Mariji te želji da se njome oženi, Marijin odlazak sestri početak je zapleta u noveli. Zanimljivo je ovdje promotriti odnos dviju sestara, Marije, koja je „pred četiri godine skinula naočari, jer su postale suvišne: mrena je sasvim prekrila oko“ (*Slijepa oči*, 40) i Slavke, na čiju se udaju potrošio obiteljski novac te za Marijin „kirurški nož nije bilo novaca“ (*Slijepa oči*, 40). Slavka je „sav novac upotrijebila na to da sebi i mužu pospe put što većom raskoši. Baš u vrijeme, kad su Marijine oči vapile za spasenjem“ (*Slijepa oči*, 40). Novac se i u ovoj noveli pokazao prioritetom pred moralom. Slavka je odabrala živjeti lagodnim životom pustivši sestru da u potpunosti izgubi vid. „Drugost“ lika ponovo ga je dovela do nepravедnoga ishoda. Ipak, sestra je zbog osjećaja krivnje tražila oprost i naposljetku omogućila sestri potreban kirurški zahvat, zbog čega je ona ponovo progledala.

Čitatelje dalje zanima što će biti s Nikolom i Marijom sada kada Marija više nije slijepa – je li njegova ljubav zaista bila iskrena ili je, kako je Marija tvrdila, bila riječ samo o sažaljenju. Vrhunac je u drami njihov ponovni susret na klupi pokraj rijeke, koji je potvrdio Marijine sumnje s početka novele:

Prošlo je dugo vrijeme dok mu je uspjelo da iskaže riječima koliko se raduje nad njom. – I kad je o tome već uvjerio, isto je ponavljao neprestancem samo drugim riječima. Što dalje, to je više njegovo vladanje gubilo boju prijašnjeg osjećaja i Marija osjeti tu promjenu. Dakle je imala pravo, kad je držala da je njegova ljubav – saučešće.

(*Slijepa oči*, 43).

Nagli se rasplet, odnosno obrat, ubrzo javlja pošto se Nikola i Marija dogovaraju da će ostati samo – prijatelji.

U nešto drugačijemu obliku, ali ipak društveni angažman Side Košutić javlja se i u ovoj noveli. Autorica progovara upravo o stigmatizaciji osoba s određenim teškoćama, koje im onemogućuju samostalno i slobodno obavljanje svakidašnjih aktivnosti, kao što je sljepoća. Iz Marijine zabrinutosti o tome što će svijet reći ako se Nikola uda za nju, otkriva se jasan stav društva spram osobama s određenim teškoćama, kao što je sljepoća. Ona je književni lik u velikoj mjeri obilježen upravo vlastitom sljepoćom. Ona utječe na način kako se likovi prema njoj odnose, ali i na to kako se ona odnosi prema njima. Upravo zbog svoje sljepoće i zbog toga „šta bi rekao svijet“ (*Slijepa oči*, 35) odbija udati se za Nikolu, također dobro sluteći ono čega Nikola ni sâm nije bio svjestan – kako je njegova ljubav zapravo samo dobrota i „više saučešće nego čežnja, više promatranje no ushit“ (*Slijepa oči*, 37). Marijin je udes od Nikole učinio

boljega čovjeka te ga obogatio iskustvom: „Svakako mu je njena tragedija otkrila smisao velikih tajna, privukla ga k boli dubokih životnih stradanja, oduzela mu mladenačku površnost i u zamjenu ga darovala ozbiljnošću“ (*Slijepo oči*, 37). Marija je lik koji žudi za slobodom, za time da je drugi prestanu žaliti. Jedna je od njezinih najvećih želja, prema tome: „Íci (...) ulicama. Bez straha, bez pratnje“ (*Slijepo oči*, 41) i prestati biti drugima teret.

Novela je ujedno i kritika materijalizma i želje za bogatstvom, koji one istinske vrijednosti ostavljaju po strani. Njezinoj je sestri u trenutku ključnome za Marijino ozdravljenje važnije bilo sebi osigurati raskošno vjenčanje i kasniji život, ali se, ipak, bilo zbog osjećaja krivnje, bilo zbog toga što, ako joj sestra ozdravi, ona i njen suprug neće morati voditi brigu o slijepoj osobi, odlučila iskupiti i platiti s preostalim novcem kirurški zahvat, koji joj je vratio vid. Također, prikaz ljubavi, koja se temelji samo na sažaljenju, a uvjetovana je dobrotom jednoga čovjeka, također naglašava već postojeću razliku u odnosu na druge uzrokovanu Marijinom sljepoćom. S njezinim ozdravljenjem nestalo je sažaljenja, a time i navodne ljubavi.

Katolički angažman autorice vidljiv je u kritici ljudskih grijeha. Naime, tijekom razgovora s Marijom, Nikola nastoji opravdati ljudske grijeha nazivajući ih prirodnima i navodeći sljedeće: „Griješilo se uvijek, i griješit će se. Jer je čovjek – čovjek. Savršen je samo Bog (...)“ (*Slijepo oči*, 36); dok Marija opovrgava njegove riječi iznoseći sljedeće:

No previše se toga svaljuje na prirodno, previše se toga opravdava prirodnim. U tom leži sve zlo. A čovjek je, nužno prirodno, malo božanstvo, jer je pozvan na savršenstvo, podoban da cjeliva zvijezde, o kojima priče pričaju da su zlatna prašina na stazama vječnosti. Čovjek je podoban da od jedne čudesne jednostavne ljestvice od osam glasova sagradi još više čudesnu pjesmu za stotine glasova, a kako jedna priča kaže, anđeli silaze sa sunčanih nebesa, da čuju velike majstore.

(*Slijepo oči*, 36).

6.5. *Glista se sprema*

Glista se sprema ulomak je iz romana Side Košutić *S naših njiva*, u čijemu je središtu lik Blaž, sluga seoske obitelji, koja živi u imaginarnome Velikom Selu u Hrvatskome zagorju. U naslovu ulomka krije se Blažev nadimak – Glista, a mjesto na koje se sprema poći uoči Božića

– „sav obuzet čežnjom da vidi sirotu mamicu, siromaška očeka, malu braću i drobne sestrice“ (*Glista se sprema*, 45) – njegov je obiteljski dom u Slavoniji.

Ponovo je u pitanju tematiziranje socijalne problematike – osim što se odmah na početku doznaje da Blaž dolazi iz siromašne obitelji te je sluga imućnim ljudima, u pripovijest se uvodi i lik prosjaka Jože, kojemu je primarni svakidašnji cilj nešto pojesti i negdje se utopli jer je sve što osjeća „samo studen i glad. Užasan glad, užasna studen. Ne osjeća nogu, nego dva drveta (...) Cipele je negdje ostavio. (...) Postale su jako tvrde i urezivale mu se u noge, da je sve brizgala krv, pa ih je skinuo i negdje zaboravio. Otada mu je još jače zima“ (*Glista se sprema*, 46).

Blaž se, naime, u tajnosti sprema poći kući, i, premda strahuje od reakcije svojih gospodara „jer o Božiću je u kući najviše posla, a mladi je bolestan“ (*Glista se sprema*, 45) te se boji da ga zbog toga ne bi pustili, spreman je riskirati „makar ostao bez službe, makar Hrvatskog Zagorja nikad više ne vidio (...)“ jer „Božić veli: svoj k svomu!“ (*Glista se sprema*, 45).

Bogata obitelj, kojoj Blaž služi, suočena je s problemom bolesnoga člana obitelji. Stari Gušić, bdijući nad bolesnim sinom, „dao bi sve, da mu se orumene ti smrtno blijedi obrazi“ (*Glista se sprema*, 48). Sida Košutić, uvodeći lik bolesna mladića iz imućne obitelji, dokazala je kako novac ipak u životu nije najvažniji. U teškim trenucima obitelj se okrenula Bogu, što dokazuje sljedeći navod o starome Gušiću: „Nakon trideset i sedam godina potražio je Božjeg Jaganjca, ispovjedio je danas sve grijehe i skrušen će ujutro klecati k Jaganjcu...“ (*Glista se sprema*, 48). Istim je navodom autorica ukazala i na njegovu dugogodišnju otuđenost od Boga te time podsjetila čitatelja na činjenicu da je sve materijalno prolazno i da ga ovozemaljska sreća i obilje ne smiju zaslijepiti i udaljiti od Boga. Time se u ulomku savršeno isprepliću društveni i katolički angažman Side Košutić: materijalne vrijednosti u bitci s duhovnima doživljavaju poraz i pokazuju se beznačajnima. Ulomak naglašava prolaznost ovozemaljskog i upozorava čitatelja na važnost služenja Bogu, umjesto materijalnoma.

Glista se, nadalje, povjerava svojem prijatelju Joži o svojem planu odlaska kući. Drži kako je Božić za siromahe, dok „Bogataši mogu svaki dan imati Božić. Mogu... Samo – opet ne mogu, ne? Ni na Božić nemaju Božić. Jer nemaju pravog srca...“ (*Glista se sprema*, 52). Time želi naglasiti ono što je otprije rečeno, a to je da oni koji teže materijalnome, one istinske vrijednosti ne mogu prepoznati niti ih mogu dovoljno cijiniti. Blaž također smatra da je njegovo obavljanje posla podcijenjeno, kritizirajući pritom škrtost i oholost njegovih vladara: „Na jednu stranu vage metneš ove papire, Na drugu stranu staviš moj posao. – Znaš li, što će se dogoditi?“

Papiri će odletjeti u zrak, kao da ih je digao vjetar,, Ne? Hoće. Tako ti plaćaju siromahe... Tako, tako“ (*Glista se sprema*, 53).

Sida Košutić i ovim je ulomkom pokazala svoj angažman i osjetljivost prema nižim slojevima društva – siromašnima, ubogima, prosjacima. Prikazavši Jožinu svakidašnjicu koja se svodi na potragu za hranom i mjestom na kojem će se ugrijati, približila je čitatelju tog malog čovjeka i njegovu nesreću. U ulomku se također javlja svojevrsna društvena podjela – jasna je granica između siromašnih i bogatih, odnosno jasno su vidljivi odnosi na društvenoj ljestvici. Siromašni (Blaž i Joža) međusobno komuniciraju i u prijateljskome su odnosu, Blaž se povjerava Joži (koji ga možda i ne razumije, a na pameti mu je prvenstveno zadovoljiti svoje fiziološke potrebe), jer ga smatra sebi bližim od ostalih likova u ulomku. Dok Joža od bogatih moli za milost, Blaž zazire prema njima istodobno strahujući od toga da ga neće pustiti kući za Božić, iz čega se može zaključiti o njihovoj inferiornosti u odnosu prema bogatim likovima.

Nadalje, Blaževe riječi o Sudnjemu danu prema svojim obilježjima podsjećaju na apokaliptični žanr:

A znaš li ti, što će se dogoditi na Sudnji dan? Sveti Isus je odredio Sudnji dan. Najedanput će nagnuti crni oblaci. Po zraku će letjeti crne vrane. Nebo će biti crno. Zemlja će sva pocrniti. Sve će se, sve činiti tako crno, kao da na svijetu nema ničega do li crne čađe. I vrane će presijecati zrak, kriještit će i lepetati krilima. Tad će se, najedanput, spustiti odozgo glas trube, zlatne i limene. U zlatnu će trubu trubiti sveti anđeli, u limenu đavoli. – Ajde svijete, ajde – zvat će jedni i drugi, i u tom će se času s nebesa prosuti na zemlju kiša pšenice i srebrnika. Velim ti – padat će, lijevat će... Pšenično zrnje i srebrni novci. A ljudi...? Ljudi će pohrliti, ne? Bogataši će nahrupiti, da pohvataju novce, a siromasi će kupiti pšenicu, jer siromah želi kruha... Da ne trpi glad. A tada, Joža... Tad će se na oblacima pojaviti sveti Isus, mahnut će rukom i progovoriti: – Vi, srebroljupci, odlazite od mene u pakao crni, tu će vaš posao biti, da za sve vjekove zbrajate novce, da se uvjerite, koliko vam još fali, a vi, siromasi, koji ste kupili zrnje zlatne pšenice, dođite za mnom u kraljevstvo nebesko.

(*Glista se sprema*, 53).

Blaž progovara o posljednjim, eshatološkim problemima, a u središtu je zanimanja smrt, uskrsnuće, sud, kazna i nagrada. Tekst djeluje na svemirskoj razini – prisutno je za apokaliptični žanr tipično kretanje junaka od neba do zemlje te sukobi vojski anđela. Javljuju si i temeljni simboli žanra apokalipse: propast zemlje i svemira; osuđeni i spašeni mrtvaci (Slavić, 2016: 604–606). Riječ je o Blaževoj interpretaciji biblijskoga interteksta iz knjige *Otkrivenja*:

Četvrti anđeo zatrubi. I bi udarena trećina sunca i trećina mjeseca i trećina zvijezda te pomrčaše za trećinu. I dan izgubi trećinu svoga sjaja, a tako i noć.

(Otk 8, 12);

I vidjeh prijestolja – onima što sjedoše na njih dano je suditi – i duše pogubljenih zbog svjedočanstva Isusova i zbog Riječi Božje i sve koji se ne pokloniše Zvijeri ni kipu njezinu te ne primiše žiga na čela svoja ni na ruke. Oni oživješe i zakraljevaše s Kristom tisuću godina. Drugi mrtvi ne oživješe dok se ne navršu tisuću godina. To je ono prvo uskrsnuće. Blažen i svet onaj tko je dionik toga prvog uskrsnuća! Nad njim druga smrt nema vlasti: oni će biti svećenici Božji i Kristovi i s njime će kraljevati tisuću godina.

(Otk 20, 4–6).

Blaževе riječi pritom stoje kao kritika materijalizma bogatih, koji će zbog svojih grijeha biti kažnjeni, nasuprot siromasima, koje će njihova skromnost spasiti, pri čemu je ponovo vidljiv, zajedno s društvenim, autoričin kršćanski angažman. Tekst posebno podsjeća na opis *Posljednjega suda* iz *Evandjelja po Mateju*. Prisutni su zajednički elementi: Isus Krist, anđeli, posljednji sud, grešnici, koji će biti kažnjeni, i pravednici, koji će biti nagrađeni te pakao i raj.

Posljednji sud

Kad Sin Čovječji dođe u slavi i svi anđeli njegovi s njime, sjest će na prijestolje slave svoje. I sabrat će se pred njim svi narodi, a on će ih jedne od drugih razlučiti kao što pastir razlučuje ovce od jaraca. Postavit će ovce sebi zdesna, a jarce slijeva. Tada će kralj reći onima sebi zdesna: „Dođite, blagoslovljeni Oca mojega! Primite u baštinu Kraljevstvo pripravljeno za vas od postanka svijeta! Jer ogladnjeh i dadoste mi jesti; ožednjeh i napojiste me; stranac bijah i primiste me; gol i zaogrnušte me; oboljeh i pohodiste me; u tamnici bijah i dođoste k meni.“ Tada će mu pravednici odgovoriti: „Gospodine, kada te to vidjesmo gladna i nahranismo te; ili žedna i napojismo te? Kada te vidjesmo kao stranca i primismo; ili gola i zaogrnuismo te? Kada te vidjesmo bolesna ili u tamnici i dođosmo k tebi?“ A kralj će im odgovoriti: „Zaista, kažem vam, što god učinite jednomu od ove moje najmanje braće, meni učinite!“ Zatim će reći i onima slijeva: „Odlazite od mene, prokleti, u oganj vječni, pripravljen đavlu i anđelima njegovim! Jer ogladnjeh i ne dadoste mi jesti; ožednjeh i ne dadoste mi piti; stranac bijah i ne primiste me; gol i ne zaogrnušte me; bolestan i u tamnici i ne pohodiste me!“ Tada će mu i oni odgovoriti: „Gospodine, a kada te to vidjesmo gladna, ili žedna, ili stranca, ili gola, ili bolesna, ili u tamnici, i ne poslužismo te?“ Tada će im on odgovoriti: „Zaista,

kažem vam, što god ne učiniste jednomu od ovih najmanjih, ni meni ne učiniste.“ I otići će ovi u muku vječnu, a pravednici u život vječni.

(Mt 25, 31–46)

Na kraju ulomka Jela, jedna od žena iz kuće, ljubazno zamoli prosjaka Jožu, kojega su nahranili, da ode jer se „pod tuđim krovom ne božićuje“ (*Glista se sprema*, 55). Glista je iskoristio prigodu pripremiti obitelj na svoj skori odlazak složivši se s Jelom: „Je li, kumice? (...) Božić veli: svoj k svome“ (*Glista se sprema*, 55), no ona nije znala na što Blaž pritom cilja.

7. Metodički pristup književnome djelu

Nastavni je sat „osnovna strukturna jedinica nastavnog procesa“ (Rosandić, Šicel, 1970: 39), a sat književnosti „specifičan proces koji u sebi uključuje doživljajnu i spoznajnu aktivnost učenika“ (Rosandić, Šicel, 1970: 39) te kao takav kod učenika mora aktivirati estetski doživljaj, poticati maštovitost, buditi emocije i misaone procese. Nastavni sadržaji pritom trebaju obuhvaćati određeni dio relevantnih književnopovijesnih i književnoteoretskih informacija, koje učenici trebaju usvojiti, a istodobno i određeni dio estetskih senzacija, koje ih vode u estetsku sferu djela i, prema tome, pokretati estetski doživljaj, ali i misaone i fantazijske aktivnosti. Da bi to bilo moguće, nastavnik se treba odmaknuti od tradicionalnih okvira nastave, unutar kojih nastava u prvi plan nameće metodu izlaganja, gdje učenici primaju informacije isključivo od nastavnika, a komunikacija teče jednosmjerno. Suprotno tome, potrebna je afirmacija učenika kao stvaralačkog subjekta u nastavnome procesu, a sat se književnosti treba temeljiti na doživljajno-spoznajnim zakonitostima. Prema tome, nastavni je sat misaoni proces, koji uključuje maksimalni učenikov angažman (Rosandić, Šicel, 1970: 39). Slavić (2011: 34), nadalje, sat tumači uzimajući u obzir nekoliko njegovih obilježja te ga definira kao vremenski određen dio nastavnog procesa, sadržajno, logički i metodički organiziran te didaktički i komunikacijski sustav, koji ostvaruje odgojne i obrazovne zadaće iz programa. Glavni se zadatci sata književnosti posvećenoga interpretaciji književnoga djela tiču kako doživljajnoga, tako i intelektualnog angažmana učenika. Prije interpretacije djela potrebno je ispitati učenikov odnos prema elementima u djelu, a tiču se njegovih iskustava, emocija, misli i književnih asocijacija. Nakon toga slijedi intelektualna aktivnost usmjerena na spoznaju bitnih elemenata djela, pri čemu se ne smije isključiti emocionalno-fantazijska aktivnost (Rosandić, Šicel, 1970:

41–42). U skladu s obrazovnim, funkcionalnim i odgojnim ciljevima sata, stvara se metodički sustav za najuspješnije ostvarenje određene koncepcije, a nastavni sadržaji, učenikova doživljajno-spoznajna mogućnost te okolnosti u kojima se nastava izvodi uvjetuju izbor primjerenoga metodičkog sustava (Rosandić, Šicel, 1970: 44).

Nastavni sat, na kojemu će se obrađivati nastavna jedinica Sida Košutić, *Uvijek je tako, mila moja*, održat će se u drugome razredu Prirodoslovne škole Vladimira Preloga u Zagrebu. Primijenit će se interpretativno-analitički sustav – najčešće korišten metodički sustav u nastavnoj praksi hrvatskih osnovnih i srednjih škola, koji u središte pozornosti stavlja samo književno djelo i, dok je u središtu sata njegova interpretacija, biografija, bibliografija i društveni kontekst u drugome su planu (Slavić, 2011: 12). Sat će započeti doživljajno-spoznajnom motivacijom, koja će se, prema vrstama motivacija koje navodi Slavić (2011: 48), temeljiti na osobnim (socijalnim i intelektualnim) iskustvima učenika. Učenici će najprije razmisliti o pitanjima vezanim uz položaj žena u društvu i patrijarhalne obitelji te potom usmeno odgovoriti na njih. Cilj je takve motivacije učenicima najaviti temu djela za koje nisu dobili zadatak unaprijed ga pročitati.

Nadalje će uslijediti najava i lokalizacija teksta. Učenicima će se najaviti interpretativno čitanje ulomaka iz novele Sida Košutić *Uvijek je tako, mila moja*, koji problematizira teme kojih su se nastavnik i učenici dotakli u motivacijskome dijelu sata (položaj žena i odnosi unutar patrijarhalne obitelji). Podatci, koji će se učenicima navesti u lokalizaciji, važni su zbog pretpostavke da učenici nisu upoznati s djelom Sida Košutić. Vremensko je ograničenje nastavnoga sata (koji zbog epidemiološke situacije traje 40 minuta) razlog tome što se novela, koja je sama po sebi zbog svoje sažetosti nezavisni tekst (Slavić, 2011: 63), interpretira na ulomcima, pa je riječ o zavisnome tekstu, čije se smještanje u novelu *Uvijek je tako, mila moja* naziva unutarnjom lokalizacijom (Slavić, 2011: 65). Nakon toga slijedi vanjska lokalizacija (Slavić, 2011: 63), koja će navedenu novelu smjestiti u knjigu novela *Mimoza sa smetljišta* (1942), a Sida Košutić u društveno-politički kontekst, te će se napomenuti nekoliko zanimljivih i za shvaćanje djela relevantnih činjenica vezanih uz njezino stvaralaštvo. Ovdje će se voditi dijalog s učenicima – od njih će se tražiti povijesno znanje i zaključivanje o političkoj situaciji, odnosno komunizmu, za vrijeme kojega je katolički orijentiranim autorima bilo zabranjeno objavljivati vjerski nadahnutu djela, što je za posljedicu imalo to da je Sida Košutić danas malo poznata književnica. Važno je također spomenuti odnos među žanrovima i modusima, takozvani arhitekst (Slavić, 2011: 65), te učenike podsjetiti na pravila žanra novele. Na odmet

nije ni spomenuti obilježja prozних djela Side Košutić, koja će učenike navesti na zaključak o književnoj epohi.

Središnji dio sata posvetit će se interpretativnome čitanju, interpretaciji i učenikovom objavljivanju doživljaja, pri čemu će naglasak biti na društvenim problemima, koji se u noveli javljaju, te likovima i njihovim međusobnim odnosima. Nakon svakog od triju pročitanih ulomaka, slijedi ispitivanje dojma, a zatim interpretacija pri kojoj ćemo se služiti metodom rada na tekstu. Učenici će odgovarati na pitanja, koja se nalaze ispod svakog od ulomaka, potkrepljujući svoje odgovore dokazima iz samoga teksta, tzv. unutarnjim dokazima (Slavić, 2011: 117). Pitanja će upraviti pozornost učenika na likove, njihove međusobne odnose, pripovjedačev stav prema njima i patrijarhalnome društvenome uređenju, ali i kršćansku ideologiju, koja se upisuje u novelu. Nakon toga će se odrediti tema ulomaka. S obzirom da u interpretaciji epskoga djela središnje mjesto zauzimaju likovi (Rosandić, Šicel, 1970: 89), a u novelama Side Košutić u pitanju su u prvome planu žene, učenici će dobiti zadatak okarakterizirati ih. Prema Rosandiću i Šicelu (1970: 89), likovi su nositelji zbivanja, određuju tijek i karakter događanja te izražavaju piščeve poglede i stavove, a njihova se interpretacija temelji na etičkim, psihološkim, idejnim i filozofskim osnovama. U interpretaciji ženskih likova iz novele *Uvijek je tako, mila moja*, naglašene su moralne osobine likova, njihov odnos prema sebi i drugima, što pripada sferi etičke interpretacije lika (Rosandić, Šicel, 1970: 90), ali se u obzir trebaju uzeti i njihove sociološke te psihološke odrednice. Pitanja ispod ulomaka, na koja će učenici odgovoriti, velikim su dijelom usmjerena upravo na odnose među likovima te će im saznanja i zapažanja, do kojih će doći analizirajući tekst, pomoći okarakterizirati Toniku i njezinu majku. Nastavnik će učeničke odgovore prema potrebi nadopuniti i uvesti nove pojmove vezane uz tipologiju ženskih likova, a to su žena majka i *femme fragile*. Prigodom pojašnjavanja pojmova, važno je učenike upitati znaju li prijevod francuske sintagme *femme fragile* (krhka žena).

Zadatak za kreativno stvaralaštvo, nadalje, sastojat će se od dvaju dijelova, na što će učenici u paru pismeno odgovoriti, a zatim će njih nekoliko usmeno izložiti svoje odgovore.

U sintezi će se tekst dovesti u vezu sa životnim kontekstom te će se ispitati konačni stavovi i dojmovi učenika. Nastavnik će upitati učenike je li nakon interpretacije njihovo razumijevanje bolje, a doživljaj dublji nego nakon samoga čitanja. Završno će učenici provesti vrednovanje sata vlastitim komentarima vezanim uz dojam o nastavnome satu.

7.1. Nastavna priprema za sat iz Hrvatskog jezika

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

Nastavna priprema iz Hrvatskoga jezika

Ime i prezime studenta: Lucija Hader

Nastavna jedinica: Sida Košutić, *Uvijek je tako, mila moja...*

Razred: 2. d

Ime i prezime mentora: prof. Goranka Lazić

Naziv škole: Prirodoslovna škola Vladimira Preloga

Odgojno-obrazovni ishodi na razini Kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik:

SŠ HJ B.2.2.

Učenik uspoređuje književne tekstove prema temi ili žanru na sadržajnoj i izraznoj razini i primjenjuje književnoteorijske pojmove.

Odgojno-obrazovni ishodi na razini teme:

Učenik:

- uspoređuje književne žanrove i vrste te njihova osnovna obilježja na oglednim primjerima
- analizira i uspoređuje književne tekstove i njihova tematska i žanrovska obilježja primjenjujući književnoteorijske pojmove vezane uz prozne vrste
- analizira tematska i žanrovska obilježja književnog teksta i primjenjuje pojmove vezane uz prozne vrste
- interpretira književni tekst prema unaprijed zadanim smjernicama i dovodi ga u vezu s osobnim kontekstom

Odgojno-obrazovni ishodi na razini nastavnog sata (aktivnosti):

Učenik:

- potaknut pitanjima izražava svoj stav prema položaju žena unutar obitelji nekada i sad; obrazlaže značenje izraza „patrijarhalna obitelj”
- povezuje tekst s književno-povijesnim kontekstom
- osvježuje predznanje o književnim razdobljima i žanrovima; otprije stečeno znanje primjenjuje na usvajanje novoga
- sluša interpretativno čitanje ulomka iz novele *Uvijek je tako, mila moja...*
- izražava svoj doživljaj teksta
- analizira tekst prema zadanim smjernicama
- određuje temu teksta
- usvaja novo znanje o tipologiji likova
- stvaralački se izražava potaknut tekstem
- dovodi tekst u vezu sa životnim kontekstom
- izražava svoje konačne stavove i dojmove
- vrednuje sat

Povezanost s odgojno-obrazovnim očekivanjima međupredmetnih tema:

goo A.4.4.

Učenik promiče ravnopravnost spolova.

Tip nastavnog sata: Sat interpretacije književnoumjetničkoga teksta

Metodički pristupi i sustavi: Analitičko-eksplikativni, problemsko-stvaralački

Oblici rada: frontalni rad, individualni rad, rad u paru

Metode: metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, metoda pisanja, metoda čitanja, metoda rada na tekstu

Vrednovanje: Učeničko vrednovanje sata

Nastavna sredstva: živa riječ nastavnika i učenika, bilježnica, uručci, *PowerPoint* prezentacija

Nastavna pomagala: računalo, projektor, projekcijsko platno, školska ploča, kreda

Struktura i trajanje pojedinog dijela nastavnog sata:

Uvodni dio	Doživljajno-spoznajna motivacija (5 min) Najava i lokalizacija teksta (5 min)
Središnji dio	Interpretativno čitanje, objavljivanje doživljaja i interpretacija ulomaka (20 min) Zadatak za kreativno stvaralaštvo – rad u paru (5 min)
Završni dio	Zaključak (3 min) Vrednovanje (2 min)

ETAPE NASTAVNOG SATA	NASTAVNI SADRŽAJI	AKTIVNOSTI UČENIKA	NASTAVNI OBLICI NASTAVNE METODE I METODIČKI POSTUPCI	PLANIRANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI UNUTAR ETAPA NASTAVNOG SATA
UVOD Doživljajno-spoznajna motivacija (5 min)	Dobar dan svima! N: Moje je ime Lucija, studentica sam kroatistike na Filozofskom fakultetu i danas ću vam održati sat književnosti za potrebe pisanja diplomskoga rada. Za početak, razmislite o sljedećim pitanjima i nakon toga usmeno na njih odgovorite. 1. Usporedite položaj žena u obitelji danas i u prošlosti. 2. Opišite značenje izraza „patrijarhalna obitelj“.	aktivno slušanje razmišljanje odgovaranje na pitanja	metoda usmenog izlaganja; frontalni rad metoda razgovora	Učenik potaknut pitanjima izražava svoj stav prema položaju žena unutar obitelji nekada i sad; obrazlaže značenje izraza „patrijarhalna obitelj“.

Najava i lokalizacija teksta (5 min)	N: Danas ćemo pročitati ulomke iz novele Sida Košutić <i>Uvijek je tako, mila moja</i>, koji govori upravo o položaju žena i odnosima unutar jedne četveročlane patrijarhalne obitelji. (Pišem na ploču naslov novele, učenici prepisuju u bilježnice: Sida Košutić, <i>Uvijek je tako, mila moja...</i>) Novela se nalazi u knjizi novela <i>Mimoza sa smetlišta</i> (1942). (Pišem na ploču naslov knjige, učenici prepisuju u bilježnice.) Prije čitanja važno je napomenuti nekoliko činjenica vezanih uz Sidino stvaralaštvo. Ona je hrvatska književnica 20. stoljeća čija su djela prožeta katoličkim svjetonazorom. (Pišem na ploču, a učenici prepisuju u	aktivno slušanje i odgovaranje na pitanja pisanje pisanje pisanje	metoda usmenog izlaganja; frontalni rad metoda razgovora	

	bilježnice: katolički svjetonazor.) Izrazito je katolički angažirana, a istodobno ukazuje na problematiku ravnopravnosti žene u društvu. (Pišem na ploču, učenici prepisuju u bilježnice: problematika ravnopravnosti žene.) N: Važno je spomenuti i pojam ženskoga pisma, koji stoji kao opći nazivnik za autorice, koje se bave tradicionalno poimanim ženskim temama, kao što je njihov položaj u društvu i obitelji ili tvorba njihova identiteta. (Pišem na ploču, učenici prepisuju: žensko pismo.) Nakon Drugog svjetskog rata, upravo zbog svoje katoličke orijentacije, Sida Košutić posve je isključena iz javnoga književnog života. Što mislite, zašto? Kakva je	pisanje		

	najčešće jedan središnji događaj ili prikazuje jedan lik. vremenski je i prostorno ograničena, te završava poantom – neočekivanim obratom u tijeku zbivanja ili osjećajima. N: Kada se u književnosti pojavljuje novela? Tko je njezin začetnik i koje se djelo smatra početkom novele kao književne vrste? U: Kao književna vrsta razvila se u 14. stoljeću u predrenesansi. Njezin je začetnik Giovanni Boccaccio zbirkom novela <i>Dekameron</i>. Sida u svojim novelama teži objektivnom prikazu zbilje, usmjerena je na socijalnu tematiku, problematiziranje unutarobiteljskih odnosa, a građu preuzima iz suvremenoga života. Za koju su književnu epohu tipična ta obilježja?	odgovaranje na pitanja	metoda razgovora	razdobljima i žanrovima; otprije stečeno znanje primjenjuje na usvajanje novoga.

	U: Ta su obilježja tipična za realizam. Tako je, za realizam. Iako je stvarala u 20. stoljeću, Sidina su prozna djela svojevrsan povratak realizmu. (Zapisujem na ploču, a učenici u bilježnice: - realistička novela) Sada ćemo čitati ulomke iz novele. Pozorno slušajte.	odgovaranje na pitanja pisanje	metoda razgovora	
SREDIŠNJI DIO Interpretativno čitanje, objavljivanje i doživljaja i interpretacija ulomka (20 min)	Slijedi interpretativno čitanje ulomaka. Nakon svakog pročitano ulomka slijedi ispit dojma učenika. Učenici iznose svoje doživljaje jednom riječju.	aktivno slušanje odgovaranje na pitanje o doživljaju teksta odgovaranje na pitanja; čitanje	interpretativno čitanje ulomka metoda razgovora	Učenik aktivno sluša interpretativno čitanje ulomka iz novele <i>Uvijek je tako, mila moja...</i> Učenik izražava svoj doživljaj teksta. Učenik analizira tekst prema

	Zatim im postavljam pitanja koja se nalaze uz tekst na uručku. Učenici odgovaraju na pitanja i odgovore potkrepljuju dokazima iz teksta. Prvi ulomak: N: Što saznajemo o položaju muškaraca i žena unutar obitelji te njihovim međusobnim odnosima? U: Vidljiva je dominacija muških protagonista kojima su podređene žene, sestre i kćeri: „Progovore mi riječ samo kad me gone na posao. Baš mi je kao da više nisam pod istim krovom.“ „Nemoj tako glasno... Muška glava je velik gospodin: što zapovijedi, to mora biti. Nemoj se zato ništa protiviti. Trpi i svoje radi.“	(tvrdnje potkrepljuje primjerima iz teksta)	metoda čitanja individualni rad metoda rada na tekstu, metoda razgovora	zadanim smjericama.

	N: Što najviše zabrinjava oca? U: Otac je zabrinut oko svojega imetka. Boji se da će djevojku oženiti čovjek željan njegova novca: „Namamit će momke, to se zna, pa će ti stršeni uljeznuti u bogatu košnicu, da prose djevojke, kako bi posisali debeli miraz.“ N: Usporedite kako se majka i kći nose s obiteljskom situacijom. U: Kći ne prihvaća situaciju, izražava svojevrsan otpor, a majka je nastoji stišati zbog straha od svojega supruga. N: Gdje uočavate kritički stav prema patrijarhalnome obiteljskom poretku? U: Kritički je stav vidljiv u dijelu gdje kći izražava ljutnju zbog unutarobiteljskih odnosa, odnosno ponašanja muškog dijela obitelji			

	prema ženama koje bi trebale šutjeti i biti zadovoljne onime što im je dano: „Šta? – prsne i izbulji oči. – Zar da budem sretna, što jedem? Zar moje ruke jelo ne zavređuju? I – što me ne tuku!?” Drugi ulomak: N: Na čemu se temelji sukob između kćeri i oca? U: Iz prethodnog se ulomka može zaključiti da je očev materijalizam glavni uzrok sukobu, a glavni je okidač bilo druženje Tonike s Jurom. N: Komentiraj ulogu majke u sukobu. U: Majka brani svoju kćer: „A šta ti je kriva? A šta je zla učinila? A šta je sramotiš?” N: Čime majka tješi svoju kćer? U: Majka utjehu pronalazi u vjeri i upravo			

	time tješi svoju kćer – muka i patnja na ovome svijetu donijet će joj vječni spas. Ovdje je vidljiv katolički angažman autorice. „Ne plači, ne plači...! – zatetoši majka. – Budi ti samo kao dosad. Bog vidi i zna, šta je kome u srcu i djelu, pa će svakome platiti njegovo.“ N: Kako se sin ponaša tijekom obiteljske svađe? U: Najprije je samo promatrao svađu, čak i kada je otac fizički nasrnuo na njegovu sestru: „ranjen pogled spusti na brata, koji je za to vrijeme sjedio na pragu kao saliven i samo ih redom promatrao“. Ipak, reagirao je nakon što je otac bio nasilan i prema majci: „Dašek skoči, odgurne oca i ponese majku na postelju.“ Treći ulomak:			

	N: Zašto je ponovno došlo do sukoba između oca i kćeri? U: Do ponovnog je sukoba došlo jer Tonika nije željela poći za čovjeka kojega joj je otac odabrao. N: Koga se majka sjetila prigodom sukoba i od čega je strahovala? U: Majka se sjetila Dorice, starije Toničine sestre, a strahovala je od toga da će i Toniku zadesiti ista sudbina ne bude li slušala očevu zapovijed: „Imala je ona stariju sestricu, zvala se Dorica. Kad je došlo vrijeme udaje, otac htjede da pođe za bogatoga, koji ju je prosio, ali Dorica se usprotivi i ni čuti. Otac ju stane mlatiti. Ona je još tvrđa. Jednog dana izdere s nje sve do zadnje krpe, golu priveže za šljivu i – udri po njoj! Poludjela je. (...) Gleda mati Toniku, gleda preda se, a čini joj			

	se da Tonikino lice poprima Doričine crte.“ N: Kako se se sukob razriješio? U: Tonika je zbog straha od oca pristala poći za Vodenika, odnosno presudila je očeva fizička i socijalna nadmoć. Nakon čitanja slijedi određivanje teme ulomaka. N: Koja je tema ulomaka? U: Riječ je o sukobu vrijednosti – materijalizma, manifestiranog u fizičkoj sili i socijalnoj moći oca, te duhovne snage koja izvire iz mistike trpljenja jedne mlade žene. (Pišem na ploču, učenici prepisuju u bilježnice: tema sukoba vrijednosti – materijalizma i duhovnosti)	odgovaranje na pitanja	metoda razgovora	Učenik određuje temu teksta.

	N: Okarakterizirajte ženske likove iz novele. Koje biste osobine majke i kćeri izdvojili? Učenici izdvajaju osobine majke i kćeri, što nadopunjujem uvodeći dva nova pojma: žena majka i <i>femme fragile</i>. N: Tako je. U ženskim likovima ove novele možemo prepoznati dva tipa ženskih likova, odnosno ženskih karaktera koji se javljaju u hrvatskoj književnosti, a to su tip žene majke i <i>femme fragile</i>. Žena majka čuvarica je obiteljskog ognjišta, nositelj i promicatelj čistoće i nevinosti; idealizirana seljačka žena koja sama iznosi odgoj svojih kćeri uz obavljanje svakodnevnih teških poslova. Znate li što na francuskom znači <i>femme fragile</i>?	pisanje odgovaranje na pitanja aktivno slušanje	frontalni rad; metoda usmenog izlaganja	Učenik usvaja znanje o tipologiji likova.

	U: Krhka žena. N: Tako je. <i>Femme fragile</i> tip je dobre i lijepe žene koju iznad svega odlikuje poslušnost i nježnost. Uglavnom se pokorava ulozi koju joj je nametnulo patrijarhalno društvo. (Zapisujem tipične ženske likove na ploču, a učenici prepisuju u bilježnice.)	odgovaranje na pitanja	metoda razgovora	
Zadatak za kreativno stvaralaštvo – rad u paru (5 min)	N: Sada ćete rješavati zadatke u paru. Jedna polovica razreda rješava prvi, a druga polovica drugi zadatak. 1. Jedan je učenik u ulozi oca, drugi u ulozi kćeri. Vaš je zadatak napisati u nekoliko rečenica dijalog u kojemu ćete na miran način razriješiti sukob između oca i kćeri.	pisanje	rad u paru; metoda pisanja	Učenik se stvaralački izražava potaknut tekstom.

	2. U ulozi ste posrednika pri rješavanju sukoba (majke i brata). Dogovorite se s parom u klupi i napišite kako biste postupili da ste Toničina majka, a kako da ste njezin brat. Biste li postupili poput majke i brata ili drugačije? Objasnite ukratko svoj odgovor. Prozivam dva para da pročitaju svoje odgovore.	čitanje	metoda čitanja; metoda usmenog izlaganja	
ZAVRŠNI DIO Sinteza i zaključak (4 min)	N: Usporedite obitelj iz novele sa suvremenim obiteljima. Je li po vama današnje društvo u potpunosti „nadržalo” patrijarhalne odnose? Objasnite. Učenici iznose svoje stavove. N: Je li nakon interpretacije vaše razumijevanje teksta bolje, a doživljaj dublji nego nakon samoga čitanja pojedinih ulomaka? Kakve je	metoda razgovora odgovaranje na pitanja odgovaranje na pitanja	rad u paru metoda usmenog izlaganja metoda razgovora	Učenik dovodi tekst u vezu sa životnim kontekstom. Učenik izražava svoje konačne stavove i dojmove.

	osjećaje novela u vama probudila? Učenici iznose svoj konačni dojam.			
Vrednovanje (1 min)	Vrednovanje učenici provode navodeći što im je na današnjem satu bilo najzanimljivije. N: Hvala svima na pažnji i sudjelovanju!	provođenje vrednovanja	metoda razgovora	Učenik vrednuje sat.

IZVORI I LITERATURA

Primarna:

Košutić, S. *Mimoza sa smetlišta*, Zagreb: Naklada Mlinarec & Plavić, 2004.

Sekundarna:

Dujmović, Markusi, D, Rossetti-Bazdan, S. (2020). *Književni vremeplov 2*, Zagreb: Profil Klett
Lice, S. (2015). Sida Košutić: književnost svjetlosti, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu*, 6 (1–2), str. 322–341.

Kuvač-Levačić, K, Alfirević, J. (2017). „Žensko pismo” i katolički angažman Side Košutić (na primjeru konstrukcije protagonistkinja u romanesknoj trilogiji *S naših njiva*, 1944), *Crkva u svijetu*, 52(4), str. 570–591.

Kuvač-Levačić, K. (2019). Hrvatska „posvetnica svijeta” – kontekst stvaranja i recepcije djela ili kako danas čitati Sidu Košutić? *Hrvatsko zagorje: časopis za kulturu*, 25 (1–2), str. 81–109.

Zlatar, A. (2007). Prefeminizam, feminizam i postfeminizam u hrvatskoj književnosti, u: *Jezik književnosti i književni ideologemi: Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Krešimir Bagić, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, str. 131–136.

PLAN PLOČE

Sida Košutić, *Uvijek je tako, mila moja*

- knjiga novela *Mimoza sa smetljišta*, 1942.
- katolički svjetonazor
- problematika ravnopravnosti žene
- žensko pismo
- realistička novela
- tema sukoba vrijednosti – materijalizma i duhovnosti
- tipologija ženskih likova:
 - > žena majka – tip idealizirane seljačke žene, čuvarice obiteljskoga ognjišta, nositelja i promicatelja čistoće i nevinosti (majka Ćuk)
 - > *femme fragile* (fr. krhka žena) – tip dobre, lijepe, poslušne i nježne žene, pokorava se ulozi koju joj je nametnulo patrijarhalno društvo (Tonika)

PRILOZI

Prilog 1. - ulomci iz novele *Uvijek je tako, mila moja* i pitanja uz tekst

Sida Košutić, *Uvijek je tako, mila moja*

Rasli su zajedno, radili zajedno, brat i sestra. Tonika i Dašek.

Prođe deset godina, oni se pogledaju i kažu naizmjenice:

– Ti više nisi kao prije.

Prođe još deset proljeća, oni se opet začuđeno pogledaju.

Dašek rekne:

– Ti si skoro za udaju.

– A ti za vojnika.

Od tog doba brat je postao mrk, tih i otresit, a sestra zamišljena i plaha. Malokad su radili zajedno, a otac je ispod oka promatrao kćer i kostrušio brkove, što je djevojčica postala djevojka, pa bubri podmuklo kao grozd u jesen. Namamit će momke, to se zna, pa će ti stršeni uljeznuti u bogatu košnicu, da prose djevojke, kako bi posisali debeli miraz.

(...)

– A što je s njima? – upita Tonika majku, dok su na dvorištu sjeckale patkama korov i posijale ga posijama. – Progovore mi riječ samo kad me gone na posao. Baš mi je kao da više nisam pod istim krovom. Šta je njima?

– Uvijek je tako, mila moja! – tužno otegne majka, koju je život odavna izlomatao uzduž i poprijeko. Budi samo sretna, Tonika, što ne tuku i jesti dadu.

No u Toniki se razlije srdžba, pa malo zaokrene ramena kao da će poletjeti bosti. Upre ruke o bokove, smršti obrve.

– Šta? – prsne i izbulji oči. – Zar da budem sretna, što jedem? Zar moje ruke jelo ne zavređuju?
I – što me ne tuku!?! (...)

– Nemoj, nemoj... ustraši se krhka žena i pogleda naokolo. – Nemoj tako glasno... Muška glava je velik gospodin: što zapovijedi, to mora biti. Nemoj se zato ništa protiviti. Trpi i svoje radi. Dan ima i svoju noć da počineš.

Ali Tonika strese glavom. Bolna i povrijeđena zavuče se u svoje misli, zamrzi posao i stade i sama izbjegavati oca i brata.

Što saznajemo o položaju muškaraca i žena unutar obitelji te njihovim međusobnim odnosima?

Što najviše zabrinjava oca?

Usporedite kako se majka i kći nose s obiteljskom situacijom.

Gdje uočavate kritički stav prema patrijarhalnome obiteljskom poretku?

– A što je njoj? – žmirne otac prema sinu, dok su uveče sjedjeli na pragu kuće i odmarali se od rada i ljetne sparine, a Tonika bez i jedne riječi prošla pokraj njih pa zakrenula za kuću.

– Pod jabuku sjela da razgovara.

– S kim je?

Dašek otapka na prstima, izviri iza ugla, malo prisluhne i opet se tiho vrati ocu.

– Obadvije mlade Kosice s bratom.

– Šta?! Zar s Jurom? – vikne stari, a mladi potvrdi, čučne na prag i napne uši.

Otac je brzim koracima poletio k uglu, zalepetao rukama kao pijetao iza sna, pa vikom dozivao Toniku kao da je nakraj sela, a ne u dvorištu. Djevojka ostavi društvo i uspne se pred kuću, ali to čovjeka ne smiri.

Skakutao je kao da stoji na žeravici, pa dalje lepetao rukama hoteći je udariti, ali se ipak još ustegne.

Tim je veća srdžba vitlala njime kao bura, saspe na djevojku najpogrdnije riječi nazvavši je uzastopce imenom bestidnih sirota.

Iz kuće izleti majka, odjevena u donje ruho.

– A šta ti je kriva? A šta je zla učinila? A šta je sramotiš? (...)

– Zato je takva... – bjesnio je on dalje – kad je braniš... I kvariš! Umjesto da bude pod krovom, ona u mrak čuči s Kosom na ledini. Ali nikad Jura tvoj muž... Nikada! Prije ćeš ti do svog zadnjeg zuba ostati Čukica, nego da postaneš Kosica. Ajd!

Gurne pesnicom djevojku u leđa te je preko praga pala u predsoblje i rasprostrla se kao razvezan snop. (...)

Nijemo se digne, ranjen pogled spusti na brata, koji je za to vrijeme sjedio na pragu kao saliven i samo ih redom promatrao. Mati se vrzla oko kćeri, hvatala je pod ruku, plakala i jecala, pa je zvala u sobu, a glas joj je bio nježan i bolan, te se djevojka rasplače kao tužna opustjela jesen.

– Ne plači, ne plači...! – zatetoši majka. – Budi ti samo kao dosad. Bog vidi i zna, šta je kome u srcu i djelu, pa će svakome platiti njegovo.

– Proklete...! – rikne Čuk, uleti u predsoblje i pesnicom tresne ženu u leđa, prsa, u trbuh. Ona zasopće i padne na pod.

Dašek skoči, odgurne oca i ponese majku na postelju. Blijed je stajao kod njenih nogu, dok joj je Tonika trla sljepoočice, da je dozove k svijesti.

Ne prođe dugo, žena otvori oči. Osmjehne se djeci i prošapće:

Hvala Bogu.

Na čemu se temelji sukob između kćeri i oca?

Komentiraj ulogu majke u sukobu.

Čime majka tješi svoju kćer?

Kako se sin ponaša tijekom obiteljske svađe?

Dašek i otac nakon tog događaja razgovaraju nasred dvorišta o pronalaženju prosca za Toniku.

(...)

A stari stane dalje uvjeravati i razlagati, kako bi za djevojku trebalo naći prosca, koji ne bi Ćukima dirao ni u hljeb ni u pogaču, nego bi obliznuo prste nad onim, što mu sami dobace. (...)

– Koga... naći? – zapita tiho kao da sam sa sobom razgovara.

– Bartol Vodenikov. On je za nju najbolji. Dašek se žacne i primjetno ustukne za korak.

No otac opet stane razlagati i uvjeravati tako dugo, te je na koncu i Dašek uvidio, kako je to najbolji izlaz. (...) Siromašan. Udovac s četvero djece... Malo šašav, ali sam za sebe kaže da je miroljubiv i radije bi odsjekao sebi ruku, nego udario bilo ženu, bilo marvinče.

Dašek sestri sljedeće jutro dolazi s viješću da se Bartol Vodenikov želi oženiti njome, što djevojka odbija. Nakon toga prilazi joj otac.

(...)

– Dašek ti je rekao, da se Bartol Vodenikov želi oženiti.

Djevojka se strese kao da je omataju lancima. Oči joj planu mržnjom.

– Nikada! Ima u selu dosta klecavih i krezubih. Neka izabere jednu... Za sebe i za svoje četvero djece!

– Šta? Ti ćeš se protiviti? A da je Jura Kosov, onda hujahaj!

Prospe tuču psovki i najpogrdnijih naziva, više lud, nego priseban, jer su mu se i oči zakrvarile i laloke tresle.

Ustraši se i majka, probljedi i stane drhtati. (...) Nesreća je pred nosom, zna dobro, jer on ne će popustiti, ma molio ga sam sveti Isus. Imala je ona stariju sestricu, zvala se Dorica. Kad je došlo vrijeme udaje, otac htjede da pođe za bogatoga, koji ju je prosio, ali Dorica se usprotivi i ni čuti. Otac ju stane mlatiti. Ona je još tvrđa. Jednog dana izdere s nje sve do zadnje krpe, голу priveže za šljivu i – udri po njoj! Poludjela je. Djeca su poslije vikala za njom: Dorica – korica, Dorica – korica. Gleda mati Toniku, gleda preda se, a čini joj se da Tonikino lice poprma Doričine crte.

Ne razumijem, zašto je protiv Vodenika. Čovjek je pošten, dobar kao golub. A nije ni ružan. To što ima djece...? Samo, kad je od čega živjeti.

– Prestani! – vikne djevojka opet s gorućom mržnjom u očima, na što otac poleti. Za tren je već tresnula o pod, a donje joj se tijelo otkrije. Mati pritapka, poravna joj suknju i pomogne da se pridigne.

– To...ni...ka! – zavapi, sklopi pred njom ruke i zagleda joj se u lice, koje se nakazilo od krvi iz nosa i zubi.

– Nije toga trebalo! – promrmlja Dašek kao za sebe.

Poslušala bi i bez toga.

– Hoćeš li poći za njega? – zakriješti oštro u zraku. – Navečer će doći.

Tonika se zagleda u majku, u njene sklopljene ruke.

– Uvijek... je... tako?

– Uvijek... je... tako, mila moja!

U zraku opet zakriješti:

– Hoćeš li poći...?

– Poći... ću...

Zašto je ponovno došlo do sukoba između oca i kćeri?

Koga se majka sjetila prigodom sukoba i od čega je strahovala?

Kako se se sukob razriješio?

Prilog 2.

PowerPoint prezentacija

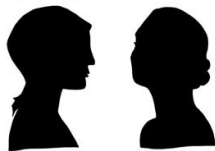
1. Usporedite položaj žena u obitelji danas i u prošlosti.
2. Opišite značenje izraza „patrijarhalna obitelj“.

- Okarakterizirajte ženske likove iz novele.
Koje biste osobine majke i kćeri izdvojili?

Tipologija ženskih likova

tip idealizirane seljačke žene, čuvarice obiteljskoga ognjišta, nositeljica i promicateljica čistoće i nevinosti

tip dobre, lijepe, poslušne i nježne žene, pokorava se ulozi koju joj je nametnulo patrijarhalno društvo

žena majka i *femme fragile*

Zadatak za kreativno stvaralaštvo – rad u paru

1. Jedan je učenik u ulozi oca, drugi u ulozi kćeri. Vaš je zadatak napisati u par rečenica dijalog u kojemu ćete na miran način razriješiti sukob između oca i kćeri.
2. U ulozi ste posrednika pri rješavanju sukoba (majke i brata). Dogovorite se s parom u klupi i napišite kako biste postupili da ste Toničina majka, a kako da ste njezin brat. Biste li postupili poput majke i brata ili drugačije? Objasnite ukratko svoj odgovor.

Usporedite obitelj iz novele sa suvremenim obiteljima.

Je li po vama današnje društvo u potpunosti „nadržaslo” patrijarhalne odnose? Objasnite.

7.2. Kritički osvrt na održani sat

Školski sat iz predmeta Hrvatski jezik, na kojemu se tumačila nastavna jedinica „Sida Košutić, *Uvijek je tako mila moja*“, održao se 7. lipnja 2021. u 2. razredu Prirodoslovne škole Vladimira Preloga u Zagrebu. Sat je, zbog epidemioloških razloga uzrokovanih epidemijom koronavirusa (COVID-19), trajao skraćeno – svega 40 minuta. Prije same izvedbe sata jasno je bilo kako vremensko ograničenje neće biti olakotna okolnost te da je za navedenu nastavnu jedinicu potrebno mnogo više od 40 minuta kako bi učenici najprije dobro savladali sadržaj obrađivanih ulomaka, primijenili na njega već poznate, kao i nove književnoteorijske pojmove, a potom izrazili svoje doživljaje, razmišljanja i stavove. Ono što me najviše zanimalo upravo je povratna informacija, koju sam nastojala dobiti od učenika. Međutim, prvotno predstavljanje učenicima, uvodni dio, lokalizacija autorice i teksta, čitanje ulomaka, njihova analiza te objašnjavanje književnoteorijskih pojmova oduzeli su veći dio sata te je ostalo premalo prostora za kvalitetnu raspravu. U nastavku slijedi prikaz održanoga sata s mojim komentarima i zapažanjima.

Došavši u razred, predstavila sam se učenicima i objasnila im kako sam im došla održati sat za potrebe pisanja svojega diplomskog rada. Motivacijski su zadatak, prema mojoj procjeni, učenici uspješno riješili pravilno se izražavajući. Složili su se oko toga da se položaj žena u odnosu na prijašnje stanje poboljšao, ali ne u potpunosti, a znali su objasniti i značenje izraza „patrijarhalna obitelj“. Već je sâm motivacijski dio trajao duže od očekivanoga jer je zadatak otvorio dobar put raspravi na zadanu temu. Mnogo je ruku bilo u zraku i učenici su željeli govoriti o svojim uglavnom negativnim stavovima prema patrijarhatu koji je i dan-danas prisutan u našem društvu.

Nakon motivacije, uslijedila je najava teme i lokalizacija. Učenici su pokazali veliko povijesno znanje kada sam im postavila pitanje vezano uz političku situaciju u tadašnjoj Jugoslaviji. Odmah su znali da je u pitanju razdoblje komunizma, a učenica koja se javila odgovoriti na pitanje svojim je odgovorom ponudila mnogo više podataka o tadašnjoj političkoj situaciji nego što se zahtijevalo.

Učenici problema nisu imali ni s navođenjem obilježja novele, pa je sat u tome razredu tekao „glatko“. Nakon osvježivanja predznanja o noveli, navela sam učenicima obilježja novela Side Košutić te su oni vrlo brzo zaključili kako su ona tipična upravo za književnu epohu realizma. Nakon toga uslijedila je najava čitanja ulomaka.

Ulomke sam iz novele čitala sama, a učenici su me pažljivo slušali i pratili tekst na svojim uručcima. Primijetila sam veliko zanimanje učenika za ono što se čita i svu njihovu pozornost usmjerenu prema tekstu. Nakon svakog od triju pročitanih ulomaka, učenici su najprije jednom riječju izrazili svoje dojmove (tuga, nesreća, bijes, nepravda, strah, podređenost, očaj, nasilje, vika, udarci, ponižavanje, materijalizam, bol, okrutno, sebično, beznadno, prestravljeno, zabrinuto...), a zatim zajednički odgovarali na pitanja, koja su se nalazila ispod svakoga ulomka. Odgovore su potkrepljivali citatima iz teksta. U razredu je za vrijeme čitanja vladala potpuna tišina, a odmah nakon čitanja i postavljanja pitanja vezanih uz tekst, učenici su se u velikom broju aktivno uključivali u raspravu. Najviše je ruku bilo u zraku kada se govorilo o dijelovima teksta u kojima se opisuje nasilje nad ženama. Učenici su komentirali i pasivnost Toničina brata zaključivši da je pasivno promatranje nasilja i nereagiranje na njega također svojevrsno nasilje.

Nadalje, na pitanje o temi ulomaka mnogo su toga odgovorili, ali se sve svodilo na jedno – da je riječ o problematiziranju ravnopravnosti žene te sukobu između oca i kćeri, što sam dopunila odgovorom o tome da je riječ o sukobu vrijednosti (očeva materijalizma i duhovne snage njegove kćeri).

Što se karakterizacije ženskih likova iz novele tiče, učenici su djevojku Toniku okarakterizirali kao mladu, plahu, fizički slabu, ali buntovnu, a majku kao toplu, brižnu, zabrinutu, uplašenu ženu. Njihove sam odgovore dopunila uvodeći dva nova pojma – *femme fragile* i žena majka. Učenici su, također, vrlo dobro poznavali značenje francuske sintagme *femme fragile* i preveli je s „krhka žena“.

Sljedeći je na redu bio rad učenika u paru. Ovdje je naglasak bio na razvijanju kreativnosti i stvaralaštva kod učenika. Nismo imali vremena proći mnogo učeničkih odgovora, ali većina ih je uspješno obavila ovaj zadatak. Ostali su učenici zadatak trebali dovršiti za domaću zadaću.

Posljednji zadatak, u kojemu je trebalo usporediti obitelj iz novele sa suvremenim obiteljima te zaključiti je li današnje društvo u potpunosti „nadržaslo“ patrijarhalne odnose, držim jednim od važnijih za ostvarenje ishoda sata. Unatoč manjku vremena učenici su ponudili neke vrlo zanimljive odgovore. Svi su se složili s time da su žene još uvijek podređene u odnosu na muškarce, što je izraženije u nerazvijenijim državama. Posebno zanimljiv bio je odgovor jednoga učenika, koji je patrijarhalne društvene odnose primijenio na *reality show*, koji se prikazuje u Hrvatskoj pod nazivom *Gospodin Savršeni*, u kojemu se, kako je učenik naveo, sve

žene međusobno natječu nastojeći udovoljiti (jednome) muškarcu, kako bi „osvojile njegovo srce“.

Učenici su na kraju izrazili konačni dojam tvrdeći da je nakon interpretacije teksta njihovo razumijevanje produbljeno. Učenike novela nije ostavila ravnodušnima, probudila je u njima osjećaj empatije te su se složili kako je u pitanju velika nepravda nanescena djevojci. Vrednovanje sata učenici su proveli navodeći što im je na satu bilo najzanimljivije i što im se posebno sviđjelo. Izdvojili su u prvome planu samu novelu, odnosno njezin sadržaj te im se sviđio način na koji su temu mogli primijeniti na suvremeno društvo.

Stekla sam dojam da im je novela bila zanimljiva, a sâm tekst nije im bio zahtjevan te im je dobro došao kao svojevrsno „opuštanje“ nakon ispita, koji su pisali prethodni sat. Budući da u pitanju nije bilo obrađivanje zahtjevnoga teksta, učenici su imali priliku svu pozornost usmjeriti upravo prema njegovu sadržaju i temu novele primijeniti na probleme, koji su i danas aktualni u društvu. Rekla bih da je ovdje, uz ponavljanje književne teorije, naglasak ponajviše bio na međupredmetnoj temi Građanski odgoj i obrazovanje, vezanoj uz promicanje ravnopravnosti spolova.

Ipak, kad bih ponovo imala priliku tumačiti učenicima ovaj ili neki drugi tekst iz zbirke novela Side Košutić, nastojala bih izdvojiti za to dva školska sata. Držim da je tema poprilično kompleksna i da bi, uz sve što se navelo u pripremi, dobro došao još jedan školski sat, koji bi se posvetio raspravi. Primijetila sam da su učenici imali mnogo više toga za reći o samoj temi neravnopravnosti žena u društvu, a nažalost nije bilo dovoljno vremena da se mišljenje svih učenika sasluša. Stoga bi se, primjerice, moglo podijeliti učenike u dvije skupine i organizirati debatu o položaju žena u današnjem društvu. Sve u svemu, učenici su pokazali veliko zanimanje za temu i aktivno sudjelovali u nastavi te je sat, unatoč svojoj kratkoći, koja nije išla u prilog želji da se s učenicima tema još dublje protumači, prošao uspješno.

8. Zaključak

Sida Košutić, kao hrvatska autorica međuratnoga razdoblja, stvarala je vjerski nadahnuta djela upisujući u njih temate ženskoga pisma. S obzirom na to da je živjela i djelovala u vremenu komunizma, koji je branio objavljivanje djela vjerske tematike, ne čudi činjenica da je malo poznata hrvatska književnica. Stoga se, uz interpretaciju njezinih novela iz zbirke *Mimoza sa smetlišta*, ponudio i metodički pristup zbirci te se održao sat u drugome razredu Prirodoslovne škole Vladimira Preloga u Zagrebu, na kojemu su se tumačili ulomci iz novele *Uvijek je tako, mila moja*. Učenici su imali mogućnost upoznati se sa Sidom Košutić i njezinim književnim djelovanjem, ali i promišljati o temama svojstvenima ženskome pismu, poput neravnopravnosti spolova.

Upravo je u spomenutoj zbirci novela Košutić uspješno spojila naizgled nespojivo – katolički te društveni, odnosno feministički angažman. U svakoj od novela, koje se nalaze u navedenoj zbirci, iščitati se može njezin negativan stav prema neravnopravno uređenim društvenim odnosima, patrijarhatu, materijalizmu i ljudskoj okrutnosti. Navedeno se očituje u oduzimanju ljudskih prava, omalovažavanju, ponižavanju te fizičkom i verbalnom nasilju. Autorica progovara o životima obespravljenih, potlačenih, nemoćnih pripadnika društva kao što su žene, djeca, siromasi, beskućnici i invalidne osobe ukazujući na nepravdu i nesretnu sudbinu, koja ih je snašla. Obespravljeni lik nije u mogućnosti oduprijeti se samovolji moćnijih od sebe i vlastitim snagama promijeniti svoj inferiorni položaj. U trenucima kada osvijesti nepravdu te odluči prestati pasivno živjeti ulogu, koju mu je nametnulo društvo, najčešće završava tragično. Odnos nadređenosti i podređenosti temelji se na materijalnoj, pa i fizičkoj nadmoći viših slojeva, a obespravljene, ponajviše žene, stavlja u beskrajni vrtlog nasilja, ponižavanja i maltretiranja. Govoreći o ženskoj neravnopravnosti i podređenosti muškarcu, položaju žena unutar obitelji i društvenoj zajednici, obiteljskim odnosima, kao i patnji svih ostalih potlačenih pripadnika društva, Sida je Košutić u svoje novele upisala upravo temate ženskoga pisma, o kojemu se govorilo u drugome poglavlju.

S prethodno navedenim temama usko je povezan autoričin vjerski angažman. Iako se u novelama ne javlja mogućnost društvene promjene, protagonisti ne doživljavaju istinsku sreću te se njihova nesretna sudbina opetuje, kao zajednički nazivnik u svim novelama javlja se nada u moć Božje prisutnosti. Ona djeluje kao svojevrsna utjeha – vjeruje se u to da će zlu doći kraj, a pravda biti zadovoljena na onome svijetu. Autoričin se katolicizam pritom na različite načine

ostvaruje u novelama: molitvom, vjerom u Boga, traženjem pravde, kritikom ljudskih grijeha i navođenjem biblijskih motiva. Naime, tugujući za preminulom majkom, koju je ubio njezin vlastiti otac, Elica je utjehu pronalazila u molitvi izgovarajući „Očenaš“. Toničina majka, koja je davno odustala od borbe za vlastita prava, prihvatila zadanost ženske sudbine i nemogućnost promjene, ponavljajući riječi „uvijek je tako“, pouzdala se u Božju pravednost. Vjerovala je da žensko trpljenje na ovome svijetu nije uzaludno. Majka „dvaju krasnih modrih očiju“ jedinom je sramotom držala ljudske grijeha tješeci sina jer je morao prositi kako bi preživjeli. Njezina nada u poboljšanje trenutnoga stanja očitovala se ponovo u vjeri. Usprkos teškome životu vjerovala je da je život bez grijeha jedino istinski važno. Novela *Slijepi oči* također govori o ljudskim grijesima, a katolički je angažman Side Košutić vidljiv upravo u njihovoj kritici. Unatoč tome što je „griješiti ljudski“, autorica zauzima negativan stav prema grijesima naglašavajući važnost duhovne čistoće. U posljednjoj noveli, odnosno ulomku iz romanescne trilogije *S naših njiva*, vjerski se angažman upisuje biblijskim intertekstom. Opis Sudnjega dana podudaran je s dijelovima iz Biblije – Otkrivenjem i Matejevim evanđeljem.

Može se zaključiti da se u novelama ne nazire mogućnost društvene emancipacije ženâ i ostalih obespravljenih slojeva društva, a autoričin negativan stav prema patrijarhatu nije rezultirao borbom za žensku ravnopravnost pozivanjem žena na buđenje svijesti o vlastitome položaju u društvu i obitelji. Ipak, ona je za njih pronašla rješenje – utjehu i spas pronaći valja upravo u vjeri. Patnja i trpljenje nedužnih na ovome svijetu shvaća se kao put prema duhovnom iskupljenju i susretu s Bogom.

Kao što je rečeno, Sida Košutić i njezino stvaralaštvo nastojalo se približiti učenicima na satu Hrvatskoga jezika. Željelo se, prije svega, ispitati njihove doživljaje i stavove te se može reći da je autoričino stvaralaštvo u tome razredu naišlo na odobravanje. Jedan je od ključnih ishoda sata, uz ponavljanje književne teorije, bio promicanje ravnopravnosti spolova. Premda je sat iz epidemioloških razloga trajao samo 40 minuta, smatram ga uspješnim. Učenici su imali priliku čuti za Sidu Košutić, vrlo važnu, a malo poznatu hrvatsku autoricu. Štoviše, neki od njih možda su se zainteresirali dovoljno da sami nastave istraživati o njoj i čitati njezina djela. I, premda nije ostalo mnogo vremena za raspravu o problemima vezanim uz žensku ravnopravnost, učenike je sat zasigurno naveo na daljnje aktivno promišljanje o toj temi.

9. Sažetak

Sida (Sidonija) Košutić hrvatska je spisateljica 20. stoljeća, kojoj su se djela, iz ideoloških razloga, nedovoljno interpretirala i proučavala, a sama je književnica često prešućivana i zanemarivana. Njezina djela vjerski su nadahnuta, a istodobno problematiziraju položaj obespravljenih slojeva društva (žena, djece, siromašnih, slabijih i nemoćnih). Prema tome, njezino stvaralaštvo prožimaju dva ključna ideologema – društveni (u prvome redu feministički) i vjerski (kršćanski). Studija nudi teorijski okvir o životu i djelu autorice i prikazuje društveno-političke okolnosti u kojima je pisala, što daje odgovor na pitanje o njezinoj nedovoljnoj zastupljenosti u povijestima hrvatske književnosti. Poslije, s porastom interesa za hrvatsku katoličku, pa i žensku književnost u 21. stoljeću dolazi do povećanog interesa i za proučavanje književnoga opusa Side Košutić. U središtu je zanimanja pritom njezina zbirka novela *Mimoza sa smetljišta* (1942), koja tematizira patnju nižih slojeva, potlačenih i zlostavljanih, a smisao trpljenja pronalazi u vječnome spasenju. Knjigu čine sljedeće novele: *Mimoza sa smetljišta*, *Uvijek je tako, mila moja*, *Dva krasna modra oka*, *Slijepo oči* i posljednja, koja je ujedno i ulomak iz romana *S naših njiva – Glista se sprema*. U središtu je interpretacija navedenih novela te metodički pristup odabranoj noveli. Pristup se djelu temelji na analizi ženskoga pisma – ideologema koji uključuje sadržaje vezane uz položaj žena u društvu i problematiku tvorbe ženskoga identiteta, ali i svih ostalih obespravljenih članova društva. Osim društvenog angažmana, proučavaju se mjesta na kojima je vidljiv autoričin vjerski angažman te se objašnjava svrha religije kada je u pitanju patnja nedužnih.

ključne riječi: novela, žensko pismo, vjerski angažman, društveni angažman

Abstract

Sida (Sidonija) Košutić is a Croatian author of the 20th century, whose works, for ideological reasons, were insufficiently interpreted and studied, and the writer herself was often silenced and neglected. Her literature is mostly religiously inspired, and at the same time it problematizes the position of disenfranchised sections of society (women, children, the poor, the weak and the powerless). Thus, her work is permeated by two key ideologies – social (primarily feminist) and religious (Christian). The paper offers a theoretical framework about the life and work of the author and presents the socio-political circumstances she was writing

in, which provides an answer to the question about her underrepresentation in the history of Croatian literature. Later, with the growth of interest in Croatian Catholic and women's literature in the 21st century, there was an increased interest in the study of the literary work of Sida Košutić. This master thesis focuses on her book of short stories *Mimosa from the Landfill* (1942), which speaks about the suffering of the lower classes, the oppressed and abused, and finds the meaning of suffering in eternal salvation. The book is consisted of the following short stories: *Mimosa from the Landfill*, *It's Always Like That, My Dear*, *Two Beautiful Blue Eyes*, *The Blind Eyes* and finally, a fragment from the novel *From our Fields – The Worm is Getting Ready*. The paper offers an interpretation of these short stories and a methodical approach to the selected short story. The approach to the work is based on the analysis of women's writing – ideology which includes content related not only to the position of women in society and the issue of creating women's identity, but also to all the other disenfranchised members of society. Furthermore, this paper examines the author's religious engagement and it explains the purpose of religion when it comes to the suffering of the innocent.

key words: short story, women's writing, religious engagement, social engagement

10. Literatura

Primarna

- (1) Košutić, S. (2004). *Mimoza sa smetljišta*, ur. Robert Mlinarec, Zagreb: Naklada Mlinarec & Plavić

Sekundarna

Knjige

- (1) Biti, V. (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska
- (2) Brešić, V. (1997). *Autobiografije hrvatskih pisaca*, Zagreb: AGM
- (3) Brezinščak Bagola, B, Cesarec, I, Klemenčić, M. (2017). *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- (4) Detoni Dujmić, D. (1998). *Ljepša polovica književnosti*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska
- (5) Dujmović, Markusi, D, Rossetti-Bazdan, S. (2020). *Književni vremeplov 2*, Zagreb: Profil Klett
- (6) Diklić, Z. (2009). *Književnoznanstveni i metodički putokazi nastavi književnosti*, ur. Dunja Merkle, Zagreb: Školska knjiga
- (7) Dujić, L. (2011). *Ženskom stranom hrvatske književnosti*, Zagreb: Mala zvona
- (8) Jolles, A. (2000). *Jednostavni oblici*, prev. Vladimir Biti, Zagreb: Matica hrvatska
- (9) Kuvač-Levačić, K. (2021). *Iskaz neizrecivoga u poetici Side Košutić*, Zadar: Sveučilište u Zadru
- (10) Lončarević, V. (2005). *Književnost i Hrvatski katolički pokret (1900–1945): teorijske i programske odrednice, književna politika i organizacijska struktura*, ur. Božidar Petrač, Zagreb: Alfa
- (11) Lovrić, G, Jeleč, M. (2021). *Uvod u interpretaciju proze*, Zagreb: Leykam international
- (12) Macan, T. (2009). *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- (13) Nemeč, K. (1998). *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine*, ur. Dubravka Težak, Zagreb: Znanje

- (14) Parker, R. D. (2015). *How To Interpret Literature: Critical Theory for Literary and Cultural Studies*. New York; Oxford: Oxford University Press
- (15) Rosandić, D, Šicel, M. (1970). *Pristup nastavi književnosti*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika
- (16) Sablić Tomić, H. (2005). *Gola u snu. O ženskom književnom identitetu*, ur. Ana Lederer, Zagreb: Znanje
- (17) Sabljak T. (2007). *Teorija priče: panorama ideja o umijeću pričanja 1842.–2005*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- (18) Slavić, D. (2011). *Peljar za tumače: književnost u nastavi*, ur. Lidija Bistrički, Zagreb: Profil
- (19) Slavić, D. (2016). *Biblija kao književnost*, ur. Miroslava Vučić, Zagreb: Školska
- (20) knjiga
- (21) Solar, M. (1989). *Teorija proze*, ur. Vera Čičin-Šain, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
- (22) Solar, M. (2007). *Književni leksikon: Pisci. Djela. Pojmovi*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska
- (23) Solar, M. (2012). *Teorija književnosti: rječnik književnoga nazivlja*, ur. Gojko Tešić, Beograd: Službeni glasnik
- (24) Šop, Nikola. (1996). *Izabrane pjesme*, prir. K. Nemeč, Zagreb: Matica hrvatska

Poglavlja u knjigama i zbornicima

- (25) Flaker, A. (1998). Umjetnička proza, u: *Uvod u književnost*, ur. Zdenko Škreb, Ante Stamać, Nakladni zavod Globus, str. 335 – 377.
- (26) Meletinski, J. M. (2007). Poetika novele, u: *Teorija priče: panorama ideja o umijeću pričanja 1842.–2005*, prir. i prev. Tomislav Sabljak, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 386–388.
- (27) Nemeč, K. (2007). Problemi teorije novele, u: *Teorija priče: panorama ideja o umijeću pričanja 1842.–2005*, prir. Tomislav Sabljak, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 298–314.

- (28) Sablić Tomić, H. (2001). Ženski likovi s prijelaza stoljeća, u: *Dani hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, sv. 27, ur. Nikola Batušić et al., Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Split: Književni krug, str. 112–120.
- (29) Zlatar, A. (2007). Prefeminizam, feminizam i postfeminizam u hrvatskoj književnosti, u: *Jezik književnosti i književni ideologemi: Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Krešimir Bagić, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, str. 131–136.

Članci u časopisima i novinama

- (30) Kuvač-Levačić, K. (2019). Hrvatska „posvetnica svijeta” – kontekst stvaranja i recepcije djela ili kako danas čitati Sidu Košutić? *Hrvatsko zagorje: časopis za kulturu*, 25 (1–2), str. 81–109. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/340665968_Hrvatska_posvetnica_svijeta_-_kontekst_stvaranja_i_recepcije_djela_ili_kako_danas_citati_Sidu_Kosutic (Datum pristupa: 24. 11. 2021)
- (31) Kuvač-Levačić, K. (2012). Motivi ranih majčinskih praksa unutar konstrukcije književnih ideologema, *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova (Knjiga 2)*, Sarajevo, str. 321–335. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/profile/Kornelija-Kuvac-Levacic/publication/314452882_Motivi_ranih_majcinskih_praksa_unutar_konstrukcije_knjizevnih_ideologema_Melita_J_E_Tomica_i_Mati_Mare_Svel-Gamirsek/links/58c280ba45851538eb7e92bd/Motivi-ranih-majcinskih-praksa-unutar-konstrukcije-knjizevnih-ideologema-Melita-J-E-Tomica-i-Mati-Mare-Svel-Gamirsek.pdf (Datum pristupa: 25. 11. 2021)
- (32) Kuvač-Levačić, K., Alfirević, J. (2017). „Žensko pismo” i katolički angažman Side Košutić (na primjeru konstrukcije protagonistkinja u romanesknoj trilogiji *S naših njiva*, 1944), *Crkva u svijetu*, 52(4), str. 570–591. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=284234

(Datum pristupa: 24. 11. 2021)

- (33) Lice, S. (2015). Sida Košutić: književnost svjetlosti, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu*, 6 (1–2), str. 322–341. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=228135 (Datum pristupa: 19. 11. 2021)
- (34) Petrač, B. (1990). Lik žene u hrvatskoj književnosti. *Bogoslovska smotra*, 60 (3–4), str. 348–354. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/37292> (Datum pristupa: 13. 12. 2021)
- (35) Vincetić, L. (1995). Feministkinje u hrvatskom katoličkom pokretu, *Erasmus: časopis za kulturu demokracije*, ur. Slavko Goldstein, 3 (10), str. 63–70.

Internetski i elektronički izvori

- (36) feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Preuzeto s: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203> (Datum pristupa: 1. 3. 2022)
- (37) lik, književni. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Preuzeto s: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36501> (Datum pristupa: 14. 1. 2022)
- (38) *Online Biblija*. Kršćanska sadašnjost. Preuzeto s: <https://biblija.ks.hr/> (Datum pristupa: 22. 2. 2022)